

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ
И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ**

Мр Горан С. Јованић

**СТАНДАРДИЗАЦИЈА ПОСТУПКА
УСЛОВНОГ ОТПУСТА КАО МЕРА
ЗАШТИТЕ ОД РЕЦИДИВА**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Београд, 2012.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU
I REHABILITACIJU

Mr Goran S. Jovanić

STANDARDIZACIJA POSTUPKA
USLOVNOG OTPUSTA KAO MERA
ZAŠTITE OD RECIDIVA

DOKTORSKA DISERTACIJA

Beograd, 2012.

**UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION
AND REHABILITATION**

Mr Goran S. Jovanić

**THE STANDARDIZATION PROCEDURE
PAROLE AS A PROTECTION MEASURE
OF RECIDIVISM**

DOCTORAL DISSERTATION

Belgrade, 2012.

МЕНТОР:

- Др Зоран Илић, редовни професор
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у
Београду

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

- Др Снежана Соковић, редовни професор
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
- Др Весна Жунјић-Павловић, ванредни професор
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у
Београду

ДАТУМ ОДБРАНЕ: _____

СТАНДАРДИЗАЦИЈА ПОСТУПКА УСЛОВНОГ ОТПУСТА КАО МЕРА ЗАШТИТЕ ОД РЕЦИДИВА

Резиме

Појава и развој условног отпуста, везани су за развој идеја и праксе извршења казне затвора. Научна литература бележи примену условног отпуста од стране појединих управника затвора у Аустралији, Енглеској и САД, а потом је та пракса и правно регулисана. Условни отпуст је уврштен у норме кривичног права, као општи институт. Енглески и Ирски прогресивни систем уводе условни отпуст као фазу извршења затворске казне. Од тада до данас, условни отпуст доживљава различите модификације код титулара одлучивања о његовој додели, претходним условима који се намећу осуђенима, фази затворске казне у којој се може доделити, времена колико може трајати и слично. Србија је међу првима прихватила идеје и праксу условног отпуста пре 140 година. Основни циљеви овог истраживања усмерени су на анализу генералних тенденција у његовој примени; експлорацију квантитета и квалитета чињеница, које пеналне установе и судови узимају у обзир у поступку доделе условног отпуста; компарацију коначних опредељења; тумачење диференција у том поступку; анализу компатибилности процене затвора и судова и усаглашености процене у односу на стандардизовани мерни инструмент. Узорак истраживања чине подаци прикупљени на три нивоа општости. За први ниво анализе коришћени су подаци о 6.326 молби осуђених на територији Републике Србије током 2008. и половине 2009. године. За други ниво анализе коришћени су подаци из 19 пеналних установа о 225 молби осуђених, док је за трећи ниво анализе коришћен узорак од 50 молби осуђених из Окружног затвора у Зрењанину, уз употребу Wisconsin Risk and Needs Scale.

Резултати истраживања указују на генерално низак ниво примене условног отпуста (мање од 30% молби бива усвојено); затвори чешће препоручују доделу, док судови ређе додељују условни отпуст. Чешће се додељује примарно осуђенима, на краће затворске казне, који су награђивани и нису дисциплински кажњавани. Постоје разлике у сагледавању истих чињеница од стране затвора и судова. Некомпатибилност предлога затвора и одлука судова уочена је код четвртине случајева. Не примењује се ниједан стандардизован инструмент процене ризика или

потреба осуђених поводом условног отпуста. Дати су предлози у правцу стандардизације поступка условног отпуста.

Кључне речи: условни отпуст, пенални третман, процена ризика, рецидивизам

Научна област: Специјална едукација и рехабилитација

Ужа научна област: Теоријски и методски приступи у превенцији и третману поремећаја понашања

THE STANDARDIZATION PROCEDURE PAROLE AS A PROTECTION MEASURE OF RECIDIVISM

Abstract

The emergence and development of parole, are in a connected to the development of ideas and practices of the imprisonment. Academic literature records the use of conditional release from prison of some managers in Australia, England and the United States, then the practice is legal and regulated. The condition release included in the standard criminal law, as a general institution. English and Irish Progressive parole system has been introduced as a phase of execution of sentence. Since then, the parole system have different modifications of the holder to decide on his award, the previous conditions imposed on prisoners, the phase in which the sentence can be assigned, how many times can last and etc. Serbia is among the first adopted the idea and practice of parole over 140 years ago. However, the main purpose of this study were to analyze general trends in use; analyze quantity and quality of the facts, which penal institutions and the courts consider in awarding probation, a comparison of final destination; the interpretation of difference in this procedure, an analysis of the compatibility assessment of prisons and the courts and conformity assessment in relation to the standardized measuring instrument. The study sample consists of data collected at three levels of generality. For the first level of analysis used data on 6326 applications convicted in the Republic of Serbia in 2008. and half of 2009. year. For the second level of analysis used data from 19 prisons convicted of 225 applications, while the third level of analysis used a sample of 50 applications from convicted District Jail in Zrenjanin, using the Wisconsin Risk and Needs Scale. Moreover, the results indicate a generally low level of implementation of conditional release (less than 30% of applications being adopted); prisons frequently recommended allocation, and courts rarely granted parole. More often awarded primarily prisoners, with short sentences, which were awarded and no disciplinary punishment. There are differences in the perception of the same facts by the courts and prisons. Incompatibility of the proposed prisons and court decisions was observed at ¼ of the time. There is no apply to any standardized risk assessment instrument or convicted on the occasion of the need of parole. We recommended the proposals towards the standardization process of parole.

Keywords: parole, penal treatment, risk assessment, recidivism

Scientific department:

Field of Academic Expertise:
Prevention

Special Education and Rehabilitation

Theoretical and Methodical Approaches to

and Treatment of Conduct Disorders

С А Д Р Ж А Ј

	стр
УВОД	1
ТЕОРИЈСКИ ДЕО	
1. ПОЈАВА, РАЗВОЈ И ПРИМЕНА УСЛОВНОГ ОТПУСТА У СВЕТУ	6
2. ЕВОЛУЦИЈА ПРИМЕНЕ УСЛОВНОГ ОТПУСТА У СРБИЈИ	17
3. УСЛОВНИ ОТПУСТ У ИНОСТРАНОЈ ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ	22
4. ЗАКОНСКИ ОСНОВИ ПРИМЕНЕ УСЛОВНОГ ОТПУСТА У СРБИЈИ XXI ВЕКА	48
5. ПРОЦЕНА РИЗИКА ОД РЕЦИДИВИЗМА И ОДЛУЧИВАЊЕ О УСЛОВНОМ ОТПУСТУ	61
5.1. Појмовно одређење рецидивизма	61
5.2. Појам и значај процене ризика од рецидивизма	62
6. РАЗВОЈ ИНСТРУМЕНАТА ПРОЦЕНЕ РИЗИКА ОД РЕЦИДИВИЗМА У ПЕНАЛНОЈ ПРАКСИ	69
7. КАРАКТЕРИСТИКЕ ИНСТРУМЕНАТА ЗА ПРОЦЕНУ РИЗИКА ОД РЕЦИДИВИЗМА	80
ИСТРАЖИВАЧКИ ДЕО	
1. ПРЕДМЕТ, ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА	92
2. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА	98
3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА	102
3.1. Време и место истраживања	102
3.2. Извори података и структура узорка	103
3.3. Варијабле и истраживачки инструменти	104
3.4. Технике обраде података	108
РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	
1. ПРИМЕНА УСЛОВНОГ ОТПУСТА У СРБИЈИ	110
1.1. Дужина изречене казне затвора и додела условног отпуста	114
1.2. Претходна осуђиваност и додела условног отпуста	122
2. ИЗВЕШТАВАЊЕ ПЕНАЛНИХ УСТАНОВА И ДОДЕЛА УСЛОВНОГ ОТПУСТА	129
3. ВАРИЈАБЛЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ДОДЕЛУ УСЛОВНОГ ОТПУСТА	135
3.1. Претходна осуђиваност	143
3.2. Пенални рецидивизам	148
3.3. Дужина изречене казне затвора	151
3.4. Вођење новог кривичног поступка	153
3.5. Почетна категорија у третману	155

3.6.	Адаптација осуђених на затворске услове	159
3.7.	Прихватање казне	163
3.8.	Радно ангажовање и залагање на раду	164
3.9.	Успешност стручног оспособљавања осуђених	169
3.10.	Дисциплинска кажњаваност осуђених лица	174
3.11.	Награђивање осуђених лица	179
3.12.	Рекатегоризација осуђених	182
3.13.	Неформалн осуђенички систем	186
3.14.	Анализа компатибилности извештаја пеналних установа и одлука суда	189
4.	ПРОЦЕНА РИЗИКА ОД РЕЦИДИВИЗМА ПРИМЕНОМ СТАНДАРДИЗОВАНОГ ИНСТРУМЕНТА	195
4.1.	Карактеристике осуђених као претпоставке процене ризика од рецидивизма	197
4.2.	Примена стандардизованог инструмента у процени ризика од рецидивизма код осуђених лица	225
5.	ПРЕДЛОЗИ ПОБОЉШАЊА ПРАКСЕ ДОДЕЛЕ УСЛОВНОГ ОТПУСТА ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	249
	ЛИТЕРАТУРА	252
	ЛИТЕРАТУРА	259
	ПРИЛОЗИ	274
	Биографија	276

УВОД

Питања опстанка друштва и његове заштите од злочина, отварају су теоријске расправе и произвођила различита практична решења и дилеме, које се често могу мерити са агностицизмом. Таква настојања трају упоредо са постојањем људске заједнице до данашњих дана. Тичу се проналажења разумне и прихватљиве активности у спречавању зла испољеног у криминалним актима, зарад опстанка и неометаног функционисања једне заједнице. Универзалност потребе заштите појединца, групе, нације, државе, па и човечанства у целини, од сваковрсних напада на основне вредности и достигнуте тековине, приморавала је људе на осмишљавање идеја и реализацију праксе у правцу одбране од најтежих облика кршења норми једног друштва.

Симплификовано, свако друштво је тражило најјефикаснији начин да елиминира она понашања која данас зовемо криминалитет, а модалитети те реакције разликовали су се зависно од мноштва чинилаца, као што су степен развоја, историјско наслеђе, доминација једних идеја над другима, актуелних интереса и многих других елемената, који су чинили и чине фину потку једне заједнице у датом времену и простору.

Пратећи историјски развој кажњавања људи због учињених злочина, може се запазити еволуција казнене реакције од бруталних, застрашујућих и освети усмерених облика реаговања, до савремених облика, усмерених ка хуманизацији кажњавања. Такав тренд довео је до увођа казне затвора, као нове казне у спектру кривичних санкције, пре два века.

Промене у идејама и пракси примене затворске казне, довеле су до настојања да се на криминално понашање реагује складно индивидуалитету злочинца. Тражене су најбоље и најјефикасније затворске форме, а тај процес траје и данас. Дубље сагледавање развоја саме казне затвора, доводи нас до увођења различитих модела затворских система, диференцијације у њеној примени и увођења нових института кривичног права у тај процес. Међу те институције можемо убројати и условни отпуст, као факултативну меру, којом се настојало и настоји стимулирати будуће некриминално понашање актуелно осуђене особе. Често су та настојања била онемогућавана негативним последицама извршења казне затвора, самим неповољним деловањем затворске животне ситуације на процес корекције. Еволуција казнене реакције наставља свој ток и у овом веку, уводећи у праксу модалитете друштвеног реаговања на криминалитет на алтернативан начин. Циљ је се да казни осуђени, промени и сачува од негативних искустава и каснијих последица боравка у затвору. Таква пракса, заснована на разочарању у ефекте кажњавања затворском казном, тежи да на осуђеног делује у

правцу позитивне промене, дајући му нову шансу, да своје понашање коригује на слободи уместо у затвору.

У глобалним оквирима, таква пракса алтернативног кажњавања има вишедеценијску историју, док се код нас она тек развија, скоро у експерименталном облику. Увођење савремених технологија у казнену реакцију путем кућног притвора и електронског надзора, указује на могуће правце кретања будуће криминалне политике. Реалност је да се казнена реакција и даље базира већином на традиционалним казнама попут казне затвора и паралелној примени различитих института, као што су условна осуда, условни отпуст, мере безбедности, и друге, а полако се у ту реалност уводе и алтернативне казне.

Учестала примена казне затвора, са трендом учешћа око четвртине свих изречених казни (не убрајајући условне казне затвора, које чине половину свих изречених казни), приморава нас да се и на даље бавимо проблемима њеног обликовања и усавршавања. Вишезначност, контрадикторност и често критикована непродуктивност извршења затворске казне, изворишта су потребе за продубљенијим научним сазнањима која би требало да резултују променама у пракси њене примене.

Коначни циљ теоријске и практичне делатности је постизање сврхе због које се казна затвора прописује, изриче и примењује, а то је онај квалитет промена понашања који води животу у складу са прописаним нормативима конкретного друштва у конкретном времену.

Условни отпуст, замишљен као снажан инструмент мотивације осуђених за позитвну промену свог понашања, једна је од карика у ланцу, део је који се налази између два поларизована ентитета – света слободе и света неслободе. Ослобађа даљег боравка у затвору, али је и контролисана слобода, која се може поново преобратити у неслободу. Резултат је уверења пеналне установе и суда да је постигнут циљ кажњавања и одраз је њиховог поверења у осуђеног, веровања да се условно отпуштени неће у будућности бавити криминалним активностима.

Овај рад има за централну тему разматрање могућности стандардизације процеса сагледавања околности у анализи чињеница, које формирају позитивно или негативно уверење пеналних установа и судова, поводом будућег понашања осуђеног лица. Детекција и анализа елемената који учествују у формирању коначног става о додели или ускраћивању условног отпуста, базира се на формалним и суштинским елементима везаних за социјалне и криминолошко-пенолошке детерминанте осуђених лица.

Спорења која леже у основи примене условног отпуста, резултат су сукоба парадигми ретрибуције насупрот ресоцијализације, затим чињеница ко, како и чиме процењује, у којој мери се осуђени променио и може ли се доћи до

предвиђања његовог будућег понашања на слободи. У том смислу, важно је спознати на основу чега се очекује да условно отпуштени неће чинити нова кривична дела за време условне слободе.

Додатни извор несагласности теоретичара и практичара су питања надлежности за доношење одлуке (позитивне или негативне) за доделу условног отпуста. О додели условног отпуста одлучивано је на овим просторима, у почетку, на нивоу управе затвора, потом кроз институције власти, оличене у форми министра правде или комисија различитог састава. Чланови тих комисија су били представници органа и институција усмерених на очување закона и стручњаци из домена криминалне политике. Потом су ингеренције одлучивања пренете на првостепене судове. Тако се преносила и одговорност за објективно, квалитетно и друштвено оправдано доношење одлуке о условном отпусту. Свако досадашње, па и актуелно решење имало је низ приговора и оправдања, која сведоче о чињеници да још увек нема идеалног решења, те да је еволуција праксе у овој области неминовност која нас очекује и у будућности.

Настојање да се елементи постигнуте промене код осуђеног сагледавају на јединствен, уједначен и објективан начин, кроз стандардизацију поступка приликом одлучивању о додели условног отпуста, може допринети прецизнијем, квалитетнијем и објективнијем раду пеналних установа и судова по том питању. Тиме би се побољшала предикција будућег ризика и умањила опасност од погрешне процене. Са друге стране, пред осуђено лице би се поставили објективнији захтеви у погледу испуњавања третманских обавеза, што би у коначном исходу имало за последицу награду у виду доделе условног отпуста.

Волунтаризам, арбитрарност и протекционизам оних који предлажу и оних који одлучују о додели условног отпуста би се на тај начин свели на најмању меру. Истовремено би се могла очекивати повећана мотивисаност осуђених лица да учествују у процесу личне промене у правцу позитивне корекције сопственог понашања. Та промена би требало да се одрази и на понашање конкретне особе и по изласку на свет слободе у смислу уздржавања од чињења нових кривичних дела.

Критике које се упућују казни затвора, негацијом могућности да се пеналним третманом испуне циљеви криминалне политике у правцу заштите друштва од рецидивизма, утичу и на однос према условном отпусту. Заговорници окренути ретрибутивизму се залажу за његово укидање, јер се ослањање на концепт ресоцијализације, као претпоставке условног отпуста, показало неу темељено.

Међузависност условног отпуста и казне затвора видимо и кроз повратни утицај који се дешава изменама у кривичноправној, процедуралној или пенолошкој области, као што су измене услова за доделу, преношење

надлежности одлучивања или увођења нових казни у систем казни, као што су казне затвора у трајању до 40 година.

У том смислу биће приказане опште карактеристике условног отпуста, његов историјски развој, правна природа, решења у иностраним законодавствима, и статус у позитивном праву. Посебна пажња биће посвећена емпиријским показатељима доделе условног отпуста у пракси пеналних установа и судова у Србији. Корак у правцу побољшања поступка доделе условног отпуста учинићемо сагледавањем могућности примене стандардизованог инструмента процене ризика од рецидивизма, провером могућности инкорпорације у постојеће моделе процене и разматрања битних чињеница поводом извештавања пеналних установа и одлучивања судова по молби осуђених лица за доделу условног отпуста.

1. ПОЈАВА, РАЗВОЈ И ПРИМЕНА УСЛОВНОГ ОТПУСТА У СВЕТУ

Настанак и еволуцију примене условног отпуста немогуће је сагледавати ван развојног контекста саме казне затвора. Стога ћемо, само у основним назнакама, дати кратак приказ развоја затворске казне као темеља примене условног отпуста.

Расправе о природи условног отпуста постоје и данас, почев од питања његове правне природе, односа са другим сличним правним институтима, друштвених процеса који су довели до његовог настанка, утицали и утичу на његове модулације, тежње да се процес кажњавања индивидуализује у свим фазама кажњавања, свести о циљу који се њиме жели постићи и сличних питања теоријске и практичне природе.

Радуловић (2005) истиче интензитет сукобљавања ставова по том питању, говорећи да се негде иде тако далеко, да се под лупу ставља и само даље постојање института условног отпуста. Стога је потребно, у кратким цртама, приказати развој казне затвора, еволуцију затворских установа и праксу примене условног отпуста, како би се боље разумели антагонизми који проистичу из његове вишезначне природе.

а. Опште карактеристике извршења казне затвора

Лондонски затвор Bridewell, основан 1553. године и амстердамски Rasphuis, отворен 1595. године, у литератури се наводе као претече затвора савременог типа (Милутиновић, 1981), мада се може рећи да је принцип, да се затвори користе за притварање, а не за кажњавање, остао у суштини непромењен све до XVIII века. Појава затвора као казне, непосредније је везана за "хуманитарни период" (период покушаја реформи кривичног права) и нових теоријско-хуманистичких идеја у току XVIII века, које су се критиковале строгост и свирепост система кажњавања током средњег века. Захтевана је коренита реформа система кажњавања. Истицана је идеја о потреби индивидуализације казне, што је наговештај преношења фокуса са кривичног дела на учиниоца. Настанак капитализма и, с њим у вези, новостечене слободе бивших кметова, ослобођених са феудалних имања, створила је нову вредност у друштву – слободу човека. Слободно кретање радне снаге био је предуслов за појаву процеса урбанизације и индустријализације, као процеса битних за функционисање и опстанак капиталистичког начина производње. Када је слобода

човека заузела посебно место у систему вредности, када је постала вредност сама за себе, казна лишења слободе је могла постати посебна казна. Уместо сакаћења и убијања злочинца тражи се његово затварање, како би био контролисан и дисциплинован током извршења казне затвора.

Већа учесталост примене казне затвора створила је нове проблеме с краја XVIII и почетка XIX века, у вези са њеним извршењем и ефикасношћу. С једне стране, хуманија казна у односу на дотадашње телесне и смртне, није могла избећи проблем лоших услова за њено извршење. Затвори су, како то наводи Hentig, представљали "каљугу и пакао на земљи" (Hentig, 1959: 193). Узрок томе су били пренасељеност у њима, одсуство класификације осуђених, услови извршења казне у којима су доминирали болест, глад и сурово поступање затворског особља.

У тежњи да хуманизује кажњавање, уводећи у спектар казни нову, затворску казну, пракса кажњавања је постигла супротне ефекте. Упућиване су многобројне критике, тражене су модификације постојећег начина извршења казне, у правцу њене хуманизације и поспешивања ефеката затварања.

Један од познатијих критичара таквог стања у затворима био је и Џон Хауард (John Howard). Као именовани представник власти, у функцији шерифа у граду Bedfordshire, једна од дужности му је била и контрола рада локалног затвора. Приликом вршења прегледа, био је запрепашћен нехигијенским условима који су владали у њему. Сазнао је да службеници затвора нису плаћени од стране државе, већ њихова накнада зависи од наплате трошкова боравка у затвору, од самих затвореника. Дешавало се да су неки затвореници ослобађани на суду, али су и даље задржавани, јер нису платили хонорар службеницима затвора.

Хауард је предложио парламенту и издејствовао доношење одлука које су предвиђале ослобађање осуђених из затвора, којима је протекао рок извршења казне. То је постигао укидањем такси од затвореника, из којих су се намиривале плате затворских службеника (Howard, 1777).

Друга одлука се односила на обавезе судија, који морају инсистирати и на контроли здравља затвореника. Иако је успео у доношењу тих одлука, годину дана касније, 1774. године, Хауард се жалио да те одредбе нису строго поштоване. Треба имати у виду чињеницу да су у 18. веку затворима управљале локалне судије. Службеници затвора су живели од надокнада трошкова од затвореника наплаћујући им за њихов смештај и исхрану у затвору. Није било разлика између затворених који су чекали на суђење, дужника који су у затвору боравили до измирења својих дугова или осуђених који су чекали на транспорт до америчких колонија. У свом извештају „Стање у затворима у Енглеској и Велсу“ из 1777. године, Хауард се залаже за свеобухватну реформу затворског система, захтевајући његову хуманизацију (Howard, 1777).

Успео је да издејствује доношење парламентарне одлуке о изградњи два затвора у којима би се на подлози ћелијског система, применом рада, верске наставе и хуманијег поступања према осуђеним настојало поправити осуђене. Предлагао је да се осуђени са беспрекорним владањем и сталном марљивошћу на раду отпуштају са издржавања казне и пре истека рока по пресуди, што се може сматрати *претечом идеје о условном отпусту*. Као и претходна настојања и ова су остала само у форми одлуке на папиру. Није дочекао њихово остварење. Заинтересованост за проблеме услова у затвору, водила га је на пет турнеја по Европи, где је посећивао затворе у Шкотској, Ирској, Француској, Холандији, Немачкој и Швајцарској. На питање зашто путује увек на коњу, када су му на располагању биле кочије, одговарао би да је на тај начин желео да се ослободи непријатних мириса из затвора. У намери да сагледа могућности реформе затвора у Русији, предузео је последње путовање, али га је смрт од тифуса спречила и да га доврши током 1790. године (The Howard League for Penal Reform, 2010).

б. Развој затворских система као предуслов настанка условног отпуста

Од Хауардових реформаторских настојања, требало је да прође више од пола века да би се у праксу извршења уврстио условни отпуст као кривичноправни институт и као фаза у извршењу казне затвора. Да би се разумела настојања реформатора затворских услова, која су резултирала увођењем условног отпуста, потребно је у најкраћим цртама изложити развој идеја и праксе затварања који су претходили енглеском и ирском прогресивном систему.

Успостављањем првог правно регулисаног система извршења затворских казни, у Филаделфији (америчка држава Пенсилванија) током 1790. године, држава је настојала да уреди ту област (Атанацковић, 1988).

Филаделфијски систем је подразумевао потпуно усамљење осуђених током дана и ноћи. Лишавани су могућности контакта са другим осуђеницима затварањем у ћелије. Насупрот заједничким затворима без класификације осуђених, усамљивањем се настојала избећи тзв. криминална инфекција, односно њихов негативан међусобни утицај. Популарност овог система одразила се у чињеници да је изграђено преко 100 затвора овог типа. У овом веку наново се граде овакви затвори, а недавно је отворен и код нас у близини Падинске Скеле.

Током друге половине 19. века упућиване су озбиљне критике таквом начину извршења казне затвора, с обзиром да осуђени ни тада, а ни сада, нису доживљавали очекивани „морални препород“, већ су због нехуманих услова и

депривације контаката са другим људима, доживљавали душевне болести, западали у тешка психичка стања и извршавали самоубиства.

Уместо оспособљавања за живот међу људима, навикавани су на живот у изолацији. Немогућност укључивања у процес рада или какве друге активности услед забране комуникације са осталима, чинило је овакав процес извршења скупим, некорисним и неделотворним. Стога су инсистирања на градњи таквих објеката у савременом периоду, сматрамо, нерационална, као да се унапред прихватају све доказане негативне последице ћелијског система извршења.

Увиђајући недостатке ћелијског система, у **Обурнском** затвору (држава Њујорк) су уведене модификације. Усамљење осуђених је практиковано током ноћи, а током дана су боравили на заједничком раду. Инсистирало се на забрани међусобне комуникације, па је и цео систем тако називан „Систем ћутања“. Учење заната током извршења затворске казне, давало је перспективе осуђеном за живот на слободи. Предности овог система у односу на ћелијски систем, у погледу настојања да се осуђени стручно оспособе, губиле су на снази, због суровости у поступању са осуђенима (Атанацковић, 1988). Строге казне за прекршај забране комуникације и примена телесних казни, најчешће бичевања, условиле су наставак сегрегације и изолације осуђених од друштва. Трагање за бољим, ефикаснијим и хуманијим начином извршења затворских казни, неминовно је било усмерено на отклањање недостатака претходних система (ћелијског и обурнског) испољеног у сегрегацији и изолацији од друштва.

Увођењем **прогресивног система** средином 19. века, настојало се мотивисати осуђене на константно побољшање свог положаја у затвору. Осуђени би, зависно од свог понашања, могао прелазити из строжијег режима ка блажем. Тај прогрес кроз систем је основна карактеристика по којој је концепт и добио име (Атанацковић, 1988).

Почети овог система настали су у Енглеској, па се назива и Енглеским системом. Подразумевао је три фазе:

1. усамљење, слично ћелијском систему, уз могућност прогресије у погледу квалитета смештаја или хране;
2. заједничко издржавање казне, када су осуђени дању заједно радили, а ноћу се издвајали, уз примену различитих модела класификације и сврставања у групе по утврђеним критеријумима и уз могућност прогреса у блаже облике затворског режима и
3. **условни отпуст**, као факултативна фаза, намењена осуђенима који су се изузетно добро владали и залагали на раду, уз могућност опозива у

случају вршења новог кривичног дела.

Побољшања енглеског система у смислу веће динамичности и приближнијих услова са оним који га очекују на слободи, уз измену концепта ка позитивној промени осуђеног, нису била довољна. Критиковани су лицемерност, полтронство и неискреност осуђених као последице борбе за побољшање личног положаја. Површност и краткотрајност промена, које се нису учврстиле као трајни обрасци понашања, основни су недостаци овог система.

Увођење нових елемената у концепт тог система, нарочито у Ирској, условило је да се назив везује за ту државу, тако да се варијанта прогресивног система, која је утицала на већи број законодавстава, најчешће назива Ирски прогресивни систем.

Допуњен је још једном међу-фазом односно упућивањем осуђеног у одељење за слободњаке, која је претходила условном отпусту. Ова фаза је уведена с намером да се ублажи нагли прелаз осуђеног из фазе заједничког издржавања казне и условног отпуста. Након периода у ком су владали интензивна контрола и надзор, осуђени би се нашао на слободи, препуштен себи и ненавикнут на такав начин живота. Кроз фазу одељења за слободњаке, осуђени је оспособљаван за живот на слободи. Саветодавни одбор затвора одлучивао је ко је заслужио такав прогрес, а додељивање је могло бити и опозвано услед кршења правила кућног реда, те би се осуђени поново враћао у затворено одељење. У овој, интермедијалној фази, било је могућности да се реалније сагледа понашање осуђеног, промене у његовом понашању и способност да се коректно влада на слободи.

Маконокијев бодовни ситем примењен је у затвору на острву Норфолк током 1840. године. Зачетник тог система, Александар Маконоки, као новопостављени управник тог затвора, затиче услове бруталне дисциплине, окрутности у односу према осуђенима, који су категорисани као најтежи злочинци и непоправљиви криминалци (Атанацковић, 1988).

Маконоки је заступао став да се и према таквим осуђеницима мора поступати хумано, те да се морају мотивисати у правцу поштеног живота. Тако је укупну казну поделио на бодове, а осуђени су радом стицали одређени број тих бодова. Када би зарадили онолико бодова колико им износи казна, отпуштани су из затвора. Ако осуђени више и квалитетније ради, брже ће зарадити своје бодове и раније ће изаћи на слободу. У овом систему, по узору на прогресивни, постојале су фазе, тако да је осуђени у првој фази живео у режиму строге дисциплине, у другој фази би формирали групе за рад, по критеријуму међусобног одабира, уз принцип збрајања бодова. Бодови су потом дељени на чланове групе (обично њих 5), на једнаке делове. Тиме се истицао заједнички интерес групе да заради што

више бодова. Од укупног учинка групе зависио је и број остварених бодова. Тиме је појачана солидарност и одговорност сваког члана групе.

Вршена је интерна расподела рада, како би сваки члан групе, на најефикаснији начин, зависно од својих могућности, допринео групном успеху. Зарађене бодове могли су користити и у правцу побољшања свог положаја унутар затвора, купујући бољу исхрану, али су се њима плаћале и дисциплинске казне. Били су замена за новац, служећи као универзално средство плаћања током затворске казне. Тако је казна прерасла из временске у радну казну, јер су се бодови стицали радом и користили за умањење казне. То је и претеча временски неодређених осуда, с обзиром да је дужина боравка највише зависила од самих осуђених лица и њиховог залагања на раду (Атанацковић, 1988). Трећа фаза овог система, уједно и последња, била је слична одељењу за слободњаке у ирском прогресивном систему. Група би била расформирана, а сваки осуђеник би добијао своју колибу, комад земљишта и могућност да се бави пољопривредом и тако се наставља зарађивање бодова. Превага идеја одмазде и испаштања условила је да овај визионарски експеримент живи кратко време, што је условило смену Маконокија са места управника и повратак на систем стриктне дисциплине на том острву.

Класификациони или Женевски систем често је оспораван као самосталан систем, посматран као међуфаза прогресивног система. Основна идеја овог система је извршење затворске казне према принципу класификације (Радоман, 2003).

Осуђени се распоређују у групе, према заједничким карактеристикама (пол, старост, кривично дело, дужина казне, рецидивизам, мотиви извршења дела, степен образовања, радне способности и друге). Почетна фаза у извршењу казне спроводи се у ћелијском делу затвора, а након извесног времена се наставља кроз заједничко извршење, у групи у коју је распоређен према установљеним карактеристикама. Тежи се хомогенизацији група, јер се након примарне класификације врши и секундарна, која настоји даље хомогенизовати групе према већем броју заједничких карактеристика. Тако формираним групама одређује се посебан програм поступања у складу са карактеристикама групе. Критеријуми објективне класификације касније се замењују критеријумима субјективне класификације, настојећи да се утврди степен промена током третмана. У складу са тим променама, мења се и ниво погодности које осуђеном могу бити додељене.

Приговори оваквом начину извршења казне затвора, најчешће се упућују у правцу квалитета процене нивоа промена, насталих као последица третмана применом посебних програма поступања. Сличне примедбе су упућиване процени реалности у односу на манипулативну притворност промена код осуђених зарад стицања погоднијег третмана. Позитивна страна Женевског система састоји се у

указивању на значај класификације и установљавање програма третмана прилагођеног индивидуалним карактеристикама осуђених лица, што је делимично прихваћено и у нашем пеналном систему.

в. Првобитна пракса примене условног отпуста

Поводом законодавног уобличавања праксе и примене условног отпуста, Шуковић (1971) наводи да се са његовом применом започело још 1820. године у енглеским кажњеничким колонијама, основаним у **Аустралији**. Међутим, та пракса није била организована, вршена је без посебних правила, а формализацију кроз правну регулативу, доживљава током 1829. године и допуне након следеће три године. Правно регулисање условног отпуста кретало се у правцу давања овлашћења управницима кажњеничких колонија да одабране осуђенике (депортоване из Енглеске), отпусте из колонија и пре истека рока одређеног пресудом.

Услов за доделу условног отпуста је било добро владање осуђеног и наставак живота на територији Аустралије. Најчешће би условну слободу проводили у раду за земљопоседнике, досељенике из Енглеске, а њихов рад није плаћан. Неки од њих би добили и комад земље на коришћење, али су производе морали давати власницима тог поседа. Непоштовање ових услова могло је произвести опозив додељеног условног отпуста. Тиме се суштина условног отпуста сводила на обезбеђивање бесплатне радне снаге добровољним колонистима, одржању и јачању пољопривреде у зачетку развоја Аустралије. То је основна разлика у односу на садржину и смисао касније доделе у другим државама и каснијим периодима примене, где се од условног отпуста очекивало постизање промена код условног отпуштеног у смислу специјалне превенције.

У првим фазама примене условног отпуста у аустралијским колонијама, основна сврха била је експлоатација осуђеничког физичког рада, као помоћ у развоју и одржању економије новонастале колоније. Сличност са савременим моделима примене условног отпуста огледа се у основним елементима тог института, односно у пуштању на слободу пре истека пресудом утврђеног рока и уз постављање одређених услова, као и у могућности опозива и враћања на извршење преостале казне услед непоштовања постављених услова.

У научним и стручним расправама, разматрало се питање настанка и примене условног отпуста – зашто је уопште дошло до појаве и примене условног отпуста, зашто баш у Аустралији, а не у Енглеској, али ставови по том питању нису били увек једноствени. Одговори на ова питања углавном су тражени кроз афирмацију идеја хуманизације казни уопште, као настојању да се превазиђе вековима присутна суровост, бруталност и нехуманости у кажњавању.

Усвајање концепта хуманизације кажњавања генерално је утицао и на појаву условног отпуста у Аустралији, где су услови у кажњеничким колонијама били тешки и тражени су начини да се побољша стање. Један од начина побољшања била је и могућност увођења условног отпуста. Строго формално регулисање правних норми у Енглеској, уз компликовану процедуру промене законских норми у Парламенту, отежавало је могућности да се тај институт успостави прво у матичној земљи. Уз ту чињеницу треба додати и ситуацију у којој су тадашњи затвори у Енглеској служили као депортациони центри за слање осуђених у колоније у Америци и Аустралији, тако да се казна затвора није извршавала у целости у њима. Отуд и није било потребе да се уводи пракса условног отпуста за те осуђене.

Флексибилнија структурираност правног система у новонасталој аустралијској колонији и изналагање бољих решења „у ходу“, погодали су општој клими прихватања идеја хуманизације кажњавања, уз истовремене економске користи настале доделом условног отпуста. Ови друштвени услови се означавају као пресудни за прву примену условног отпуста на тлу Аустралије.

Идеје хуманизације су условиле да се након тога и у Француској, у прво време према малолетницима (1832. године), а потом и према пунолетнима (1885. године) почне са применом условног отпуста. Његова примена је условљена и залагањем појединаца, као у случају затвора у Норфолку под управом Александра Маконокија (1840. године).

Позитивни ефекти примене условног отпуста у Аустралији и Француској, као и у Маконокијевом систему, условили су и његово увођење у правни систем Енглеске. Осамостаљивање САД и тиме обустављање слања осуђених у ту колонију, довели су до ситуације да се казне затвора изврашавају у целости у енглеским затворима.

Поучени добром аустралијском праксом, приступило се установљавању условног отпуста кроз прогресивни систем у **Енглеској** (1853) и **Ирској** (1854). Затвор Пентонвил (HM Prison Pentonville) код Лондона, основан је управо из потребе да се осуђени упућују на извршење затворске казне у целости, као први такав на том подручју. То је наметнуло и потребу да се заузме став о прихватању условног отпуста по узору на аустралијску праксу и увођење тог института у законодавство. Разлика је учињена у садржинском смислу примене условног отпуста, тако што се условно отпуштени сада упућују кући уместо да бесплатно раде за друге.

Оваква примена условног отпуста је представљала напредак у правцу хуманизације односа према осуђеним, јер се у аустралијским условима, условно отпуштање сводило на радну експлоатацију. На овај начин се више инсистирало на

позитивним променама у понашању осуђеног, који као награду за показани труд и добро владање добија могућност да остатак казне проведе у породици.

За разлику од аустралијске праксе, која је налагала што чешће условно отпуштање радно способних осуђеника (уколико нису опасни по друштво), о чему је одлучивала управа затвора, у Енглеској пракси је заузет драстично другачији став. Инсистирало се да само краљевска власт може доделити ову врсту „условног помиловања“, као облик посебне привилегије. Промене у ставовима су уследиле након једне деценије, тако да се већ 1853. године доносе посебна правила о условном отпуштању, према којима се он третира као последњи стадијум извршења затворске казне, а не више као условно помиловање. Тим правилима управе затвора су овлашћене да одлучују о условном отпусту. Истиче се да осуђени имају право да траже условни отпуст када се испуне одређене претпоставке, те када прођу кроз претходне фазе прогресивног система.

Арбитрарност затворских управа у процени да ли је неки осуђени завредио условни отпуст или не, доводила је до субјективизма, али је установљавање тражења условног отпуста као права осуђених, представљало значајан напредак у пеналној пракси. Доношењем *Кривичног закона* из 1857. године у Енглеској, настаје законско конституисање условног отпуста.

Тим законом, условни отпуст се дефинише као општи правни институт, а његова примена се искључује према лицима осуђеним на мање од три године затвора. Назначава се факултативност примене условног отпуста, а као формалне претпоставке наводи се да потребно да је протекло три четвртине казне за мушкарце, односно две трећине код осуђених жена.

Материјални услов доделе условног отпуста је уопштено постављен у смислу да се осуђени „добро владао“. Додатни услови су постављени у периоду након условног отпуста, односно у обавези да се отпуштени јавља сваког месеца полицији, те да избегава контакте са бившим осуђеницима и другим преступницима. Приликом јављања полицији, узимани су подаци о животу и раду осуђених, из чега се касније развила и пракса паролног надзора (Шуковић, 1971).

У **Канади**, претече условног отпуста у том систему могу се уочити још од 1868. године. У то време, осуђени су могли добити смањење казне до пет дана месечно за добро владање. Други начин на који се могло остварити превремено пуштање на слободу било је кроз ретко кориштени институт краљевске милости, који је могао доделити Генерални гувернер. Уз мање промене, ова пракса остала на снази све до увођења обавезног надзора, током 1970. године.

Еволуција ка актуелном систему, почела је 1899. године, увођењем института условног отпуста у закон. Испрва, одлука о одобравању условног отпуста, била је поверена министру правде. Од 1936. године захтева се

преношење надлежности на независне службенике, као и усмеравање напора ка суштинској рехабилитацији осуђених током извршења затворске казне. Овај захтев је примењен у пракси након 30 година од његовог првобитног истицања.

У **Сједињеним Америчким Државама**, претече условног отпуста су присутне од 1876. године, оствариване путем председничких овлашћења (смањењем затворске казне конкретном осуђеном лицу), као и кроз праксу затворских управника, коју је започео Brockway Zebulon (The United States department of justice, 2007) у Elmira penitentiary, New York. Управници су могли смањити казну затвора осуђенима, због доброг понашања. У сваком од та два случаја, осуђени је био отпуштен из затвора пре истека казне које одреди суд. Примена ових мера била је начин да се смањи пренасељеност затвора. Истовремено се настојало да се ранијим отпуштањем, као начином рехабилитације, осуђени мотивишу да заслуже свој пут из затвора преко доброг понашања.

Законодавна регулатива условног отпуста, која предвиђа смањење казни осуђенима због доброг понашања је наступила 1867. године. Укупна казна осуђеног могла је бити умањена један месец за сваку годину изречене казне, уз услов да је управник затвора потврдио осуђениково добро понашање, а коначну одлуку доносио је министар унутрашњих послова. Министарство правде основано је 1870. године, тако да се надлежности министра унутрашњих послова по питању условног отпуста преносе на министарство правде.

Успостављају се савезни затвори, а савезни тужилац добија овлашћења да смањује казне као награду за добро владање, с тим да то умањење не прелази два месеца по години затвора. Током 1902. године, извршена је општа ревизија елемената за доделу условног отпуста, тако што су сви осуђени према савезном законодавству подлежали истим критеријумима, без обзира да ли се казна извршавала у савезним или у државним затворима (U.S. Department of Justice, 2003).

Умањење казне доделом условног отпуста вршила се по следећем обрачуну на месечном нивоу: пет дана после казне од најмање шест месеци до једне године, шест дана након казне од више од годину дана и мање од три године, седам дана на казну од најмање три године, али мање од пет година; осам дана на казну од најмање пет година, али мање од десет година и десет дана на казне дуже од десет година. Тако су осуђени стицали одређену врсту временског кредита за добро владање (good-time credit). Осуђени који су радили у затворској индустрији, могли су зарадити додатних три дана месечно у првој години, а пет дана месечно у свакој наредној години уз добро владање. Тако зарађене временске кредите, осуђени је могао изгубити чињењем дисциплинских престапа, а о томе је одлучивала управа затвора, вођењем дисциплинског поступка. Тужилац је могао

поново одобрити зарађене временске кредите, уколико му управник затвора достави доказе о добром владању осуђеног након одузимања временских кредита. Ова правила су важила за осуђене по савезним законима, док су осуђена лица, којима је казна затвора изречена према законодавству држава по територијалном принципу, имала третман зависно од правила која су важила за конкретну државу чланицу и затвор на њеној територији (U.S. Department of Justice, 2003).

На савезном нивоу, који подразумева надлежност савезне администрације на подручју свих држава чланица САД, условни отпуст (Parole) је законски регулисан 1910. године. Постојала су три савезна затвора, а условни отпуст је додељиван од стране одбора за условни отпуст (Одбор), који је постојао у сваком од та три затвора.

У састав Одбора су укључивани управник затвора, затворски лекар, као и службеник задужен за затворе у Одељењу за правосуђе у Вашингтону (Washington, D.C.). Систем условног отпуста на савезном нивоу, предвиђен је за осуђене на казну од годину дана затвора или дуже. Додела условног отпуста могла је наступити након протекла једне трећине изречене казне. Службеници за условни отпуст (parole officer) надгледали су условно отпуштеног и обављали све друге послове које могу бити предвиђени актом доделе условног отпуста. Неке од предвиђених послова, нарочито у домену надзора, обављала је и маршалска служба (United States Marshals). То је нарочито случај када осуђени служи затворску казну ван државе где му је пребивалиште, па се враћа у другу државу чланицу кући, по основу условног отпуста.

Уколико би дошло до кршења правила условног отпуста, управник или члан Одбора су били овлашћени да издају налог за поновно враћање отпуштеног у затвор. Уведен је систем месечног извештавања и јављања условно отпуштеног надлежном службенику за условни отпуст. Током 1913. године, проширена је могућност доделе условног отпуста и осуђенима на доживотне казне затвора, уз услов да је протекло минимално петнаест година и, свакако, да је то заслужио својим понашањем.

Законским изменама од 1930. године, надлежности постојећа три, преузима један, главни, централни одбор за условни отпуст у граду Вашингтону. Тај Одбор чинила су три члана, именована од стране државног тужиоца. У августу 1948, због послератног пораста затворске популације, државни тужилац је именовao још два члана Одбора, тако да је од тада бројао пет чланова. У септембру 1950. године Одбор је повећан на осам чланова, које је именовao Председник САД, уз сагласност Сената, на мандатни период од шест година.

У мају 1976. године ступио је на снагу закон (*Parole Commission and Reorganization Act*) којим се Одбор именује у Савезну комисију за условни отпуст (Комисија) и дефинише се као независна агенција у оквиру министарства правде.

Осам година касније, донесен је *Законик о контроли криминала (Comprehensive Crime Control Act)*, а супервизија током условног отпуста установљава се као посебан део казне, који је у надлежности суда.

Законске измене из 1997. године (*The National Capital Revitalization and Self-Government Improvement Act*) дају додатна задужења и одговорности Комисији. Комисија од тада преузима надлежност над свим условно отпуштеним лицима који су осуђени према савезним законима (U.S. Department of Justice, 2003).

Развој условног отпуста унутар држава чланица савеза, пратио је генерални ток идеја и праксе на савезном нивоу, уз извесне специфичности, зависно од конкретне државе чланице. На примеру Флориде сагледаћемо укратко развој условног отпуста на подручју једне од држава чланица.

Почетком деветнаестог века, осуђени у затворима Флориде често су изнајмљивани за рад на имањима или предузећима и то као робовска радна снага. Оваква пракса нехуманог третмана затвореника завршила се после смрти једног осуђеника, изнајмљеног дрвној компанији, који је преминуо услед последица бруталног третмана током тог рада. Јавност се побунила и захтевала да се прекине с том праксом.

Пренасељеност затвора, високи трошкови извршења казне и притисци да се оствари бољи третман осуђених, представљали су полазне основе за ширу примену помиловања осуђених, како би се решили нагомилани проблеми (Florida Parole Commission, 2003). Одбор за помиловања (Pardon Board) је успостављен 1885. године, а састоје се од гувернера и његовог кабинета. Дешавало се да то тело додели и по 200 помиловања у једном дану.

Слабост оваквог система помиловања довела је 1941. године до формирања Комисије за условни отпуст и пробацију (Florida Parole and Probation Commission). Ова Комисија је овлашћена да осуђенима из затвора Флориде додељује условни отпуст и да врши постпенални надзор над њима. Реорганизацијом из 1975. године, део послова се преноси на Управу за затворе (Department of Corrections).

Током 1978. године, новим изменама законодавства, донете су Смернице и упутства за условни отпуст (*Objective Parole Guidelines Act*), која су захтевала да се уведу методи процене ризика рецидивизма, уз уважавање кривичноправних елемената приликом доделе условног отпуста (Florida Parole Commission, 2003). У 1988. години, законске промене омогућиле су уважавање става жртава и породица жртава приликом доношења одлуке о додели условног отпуста.

Од Комисије је захтевано да развије систем јединствених критеријума којим ће се одредити број и структуру осуђених предвиђених за условни отпуст, али уз услов да се очува затворска популације на нивоу између 99% и 100% предвиђених затворских капацитета државе. Тако је сачињен Програм контроле отпуста (Control Release Program), па је током наредне четири године, 75.000 осуђених условно отпуштеноу складу са тим програмом (Florida Parole Commission, 2003).

Током 1992. године уведен је и програм за отпуст из медицинских разлога, (Conditional Medical Release Program) за неизлечиво болесне или трајно онеспособљене осуђене и њихово превремено отпуштање из затвора. Комисија је одговорна за одређивање који ће осуђеници бити пуштени, Управа за затворе (Department of Corrections) је задужена за надзор у заједници над условно отпуштеним по том програму.

Рад Комисије допуњен је разматрањем и утврђивањем датума вероватног условног отпуста (presumptive parole release dates) за осуђене на доживотне казне са правом условног отпуста или оне којима је затворски минимум казне одређен на најмање двадесет и пет година. Разматрање таквих случајева врши се на сваких пет година казне конкретног осуђеног лица, коме је дуговремена казна одређена због убиства или сексуалног деликта. Измене услова под којима се може одобрити условни отпуст сексуалним делинквентима од 1997. године, ишле су у правцу ограничавања извесних права и наметања обавеза, које не важе за остале условно отпуштене. Ради се о забрани управљања моторним возилима, обавезности полиграфског испитивања и подвргавања ХИВ тестовима, забрани употребе поштанских преградака, а уз све то је могуће одредити конитинуирани електронски надзор док су на условном отпусту. Наметање посебних услова, током условног отпуста насилних сексуалних преступника, остварено је увођењем законске обавезе (*Jimmy Ryce Involuntary Civil Commitment for Sexually Violent Predators' Treatment and Care Act*) лечења до оног степена када се процењује да више нису опасни по заједницу (Florida Parole Commission, 2003).

Обогаћивање садржаја рада Комисије током надзора над условно отпуштенима уследило је 2001. године, установљавањем програма за надзор лечењих зависника (*Addiction Recovery Supervision Program*). Овај програм захтева обавезан постпенални надзор осуђених који имају историју злоупотреба супстанци, или су учествовали у било ком третману одвикавања. Закон захтева да Комисија постави услове надзора, као и да опозове отпуст уколико се учинилац не придржава услова надзора. Све наведене послове Комисија врши у сарадњи са управом за затворе (Department of Corrections), размењује информације о осуђенима, условно отпуштенима.

У **Саксонији**, која је половином деветнаестог века имала самостално кривично законодавство, условни отпуст је 1862. године усвојен као општи кривично-правни институт, што се сматра првим увођењем условног отпуста у европском континенталном праву (Шуковић, 1971). Овај нормативни модел послужио је као узор за увођење условног отпуста у Србији 1869. године.

Ширење идеја и праксе, прихватањем условног отпуста и његово правним обликовање, настављено је у низу европских земаља, тако да се по времену његовог увођења наводе Русија (1866. год.), Мађарска (1878. год.), Холандија (1881. год.), Француска (1885. год.), Белгија (1888. год.), Италија (1889. год.), Португал (1893. год.)... У Србији је условни отпуст уведен 1869. године.

У **Кини**, затвори се јављају током 2.255.-2.195. год. пре нове ере, када, по царевом налогу Јитао био задужен, да успостави систем казни, као државни систем супротстављања криминалитету (Shaw, 2010). Врхунац уређења старовековног казног права, Кина доживљава са Танг династијом (618-907). Комплетирано је законодавство са јасним смерницама за све важније аспекате кажњавања, почев од изгледа затвора, задужења затворске управе, услова живота који се морају поштовати у затвору, опреме која се користи за кажњавање, вођења евиденције о затворенима и кодекса понашања затворских стражара. Тек након „Опијумског рата“ 1840. године, долази до утицаја западних законодавстава на кинеско.

Увођење условног отпуста у Кини наступа 1905. године, када су законске реформе довеле до укидања традиционалних казни попут сакаћења тела и одрубљивања главе. Као главне казне наводе се смртна казна, казна затвора и новчана казна. Наступила је и трансформација постојећег затворског система у погледу хуманизације режима извршења. Граде се затвори у складу са европским стандардима, а казна затвора постаје најчешћи облик кажњавања.

Покрет за реформу затвора јача након 1911. године, нарочито изградњом новог затвора 1912. године (Beijing No. 1 Prison), по узору на Pentonville затвор, зракастог типа. Третман се базира на плаћеном раду осуђених и оспособљавању за различите занате. Добрим понашањем осуђени је могао зарадити привилегије па и условни отпуст (Dikötter, 2002).

За процену напретка затвореника коришћен је компликован бодовни систем, који се састојао од комбинације зарађених поена за добро понашање и процене залагања на раду осуђених. Током 1923. године, осуђени у Shenyang Model Prison били су подељени у четири класе. Сваки осуђеник је носио неку од предвиђених ознака различите боје: црвене, жуте, плаве или беле, као симбол квалитета понашања. Тако се одмах могао препознати карактер осуђених, самим уочавањем боје те ознаке, што је служило и као пример другим осуђенима. Вршене су честе евалуације и оцењиван је напредак у третману осуђеног, што је резултирало мењањем боје, по заслуги. Постојали су покушаји мерења и квантификовања покајања. Инсистирало се на образовању осуђених, а напредак на том пољу доводио би до повољније оцене њиховог целокупног понашања (Dikötter, 2002).

Еволуција затворског система и условног отпуста се наставља сукобима кинеских националиста и комуниста тридесетих година XX века, када долази до утицаја совјетске идеологије. Пенални систем постаје мешавина наслеђених постулата источњачке филозофије (веровања у савест, рад и морални преображај), западњачких решења (индивидуализације третмана у паноптикон затворима), и совјетског гулаг систем принудног рада.

Уз широк дијапазон извршилаца класичног криминалитета, реакционарних елемената, ратних заробљеника и других злочинаца, нова власт је била принуђена да уведе све употребљиве идеје и поступке у затворски систем. Све је то, како наводи Shaw (2010), требало упаковати у социјалистичку амбалажу.

2. УСЛОВНИ ОТПУСТ У САВРЕМЕНОЈ ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ

Експлорација појаве и развојних путева примене казне затвора и условног отпуста, указала нам је на чињеницу да свака држава, на себи својствен начин, организује систем заштите од криминалитета, обликујући специфично начин извршење казне затвора, као део тог система. Као логична последица тих прилагођавања локалним условима, могу се уочити и специфичности у актуелној примени условног отпуста.

Те разлике се јављају као последица историјског развоја, друштвено-политичких услова, економских параметара, идејних стремљења и преваге схватања о циљу и сврси извршења затворске казне, а тиме и условног отпуста који проистиче из ње. Показатељ су динамичности идеја и пеналне праксе у трагању за бољим, ефикаснијим и хуманијим облицима кажњавања. Тако се могу уочити извесне сличности у примени условног отпуста између различитих правних система, услед преузимања идеја и праксе у том домену. Понекад се то преузимање добрих или спорних решења јавља као последица жеље за усавршавањем домицилног законодавства, а негде настаје као последица насилног наметања, услед доминације, окупације, анексије, колонијализације и хегемонизма.

Идеје и пракса настале на подручју изворне државе, настоје се „пресадити“ у праксу друге државе, са мање или више успеха, што опет зависи од низа околности. Стога је потребно, макар и на елементарном нивоу, указати на специфичности у актуелној пракси примене условног отпуста у упоредном праву.

Намера овог дела излагања је да укаже само на неке од тих специфичности, настале као резултат диференцираног развоја теорије и праксе доделе условног отпуста на различитим географским подручјима. Земља у којој се пракса условног отпуста прво јавила кроз правно уређен систем извршења је Енглеска, потом и Ирска. У излагању о појави и развоју условног отпуста дате су опширније напомене, стога ћемо више пажње посветити опису актуелног стања.

а. Условни отпуст у Енглеској

У Енглеској, правила се разликују за домицилне држављане и странце који се налазе на извршењу казне затвора у тој земљи (Prison Reform Trust and HM Prison Service, 2008). За домицилне осуђене, важи правило да се за условни отпуст могу јавити 6 месеци пре истека половине казне. Уколико се сами не пријаве за доделу условног отпуста, управа затвора ће их питати да ли га желе 4 месеца пре истека половине казне и пружа им се могућност увида у сва документа која ће сачињавати „паролни досије“, а омогућава им се и помоћ у састављању молбе од стране стручног лица.

О условном отпусту одлучује Веће за условни отпуст, тј. Паролни одбор (Parole Board). Он је независно тело, не припада ни затворској служби нити министарству правде. Осуђени држављани Енглеске, од 2005. године имају могућност да напусте затвор пре крајњег рока истека казне путем условног отпуста:

- након истека половине казне, доделом условног отпуста, уз придржавање правила која се при томе намећу,
- уколико не буду условно пуштени, могу тражити условни отпуст сваких 13 месеци до истека казне, односно једном годишње.

Паролни одбор посебно разматра извештај затворског особља, детаље о самом кривичном делу, понашање током извршења казне, постојање подршке од стране пријатеља и породице, обезбеђеност каснијег места где ће живети, какав је осуђеников план након отпуста, има ли запослење и слично.

Мања група тзв. Панел, део чланова Паролног одбора, може захтевати саслушање осуђеног, ако сматра да је то неопходно за прикупљање података и доношење одлуке. Постоје и два изузетка који се тичу дужине казне и времена осуде (пре 1992. године). Ако је казна дужа од 15 година или је осуђен пре 1992. године. Паролни одбор тада мора обавестити Државног секретара о свом ставу за пуштање осуђеног. Државни секретар у том случају доноси одлуку о условном отпусту.

Уколико се условни отпуст не одобри, по било ком основу, осуђени се о томе обавештава, али се не може жалити на ту одлуку само зато што се с њом не слаже, већ може упутити приговор на начин на који је његов захтев разматран, ако сматра да је било неправилности том приликом.

Осуђени са страним држављанством немају избора у смислу да желе или не желе разматрање о додели условног отпуста. Оно је аутоматско. Одлуку о ранијем отпусту доноси управник затвора, сем ако је осуђен за насилни сексуални деликт.

Тада одлуку доноси министарство правосуђа. Постоји могућност депортације у матичну државу уколико је донета одлука о условном отпусту.

У случају одобравања условног отпуста, намећу се услови, који се углавном састоје од редовног пријављивања паролном службенику, обавезе боравка на пријављеној адреси, пријема посета паролног службеника и уздржавања од кршења закона.

Изменама закона од 2004. године, додела условног отпуста је доживела корекције, тако што осуђенима на казне преко пет година затвора (нарочито за осуде поводом дистрибуције наркотика, сексуалних деликата, насиља и паљевина) може бити додељен тек пред крај казне и уз процену да се тиме неће угрозити јавна безбедност. Тако се дошло до ситуације да се осуђенима на краће казне, поготову ако су осуђени на две до три године затвора, знатно чешће додељује условни отпуст (па и некритички, по аутоматизму) у односу на осуђене на дуговремене казне.

б. Условни отпуст у Канади

У Канадском правосудном систему на снази је Закон о корекцији и условном отпусту (Corrections and Conditional Release Act, S.C. 1992, с. 20), који регулише извршење казне затвора и условно отпуштање осуђених .

Актуелни канадски систем условног отпуста је заснован на премиси да већину преступника треба вратити у заједницу под одређеним условима, пре истека целе казне. Намера је да се подржи њихова реинтеграција у друштво, на основу постепеног ослобађања, уз подршку особља задуженог за контролу условног отпуста и волонтера.

Тело које је овлашћено да одлучује о испуњености услова за доделу тог института је Одбор за условни отпуст (The Parole Board of Canada, раније National Parole Board). Чланови тог одбора бирају се на јавном конкурс, а захева се да поседују знања и професионална искуства из области пенологије, криминологије, психологије, права, полиције и рада у заједници. Кандидате процењује постојећи Одбор за условни отпуст (у даљем тексту Одбор). Врши се потом њихова обука из области процене ризика од рецидивизма и примене условног отпуста. Одбор има ексклузивно овлашћење да одобри, одбије, поништи, укине или опозове условни отпуст. Одбор подноси годишње извештаје Парламенту. Седиште се налази у граду Ottawa, са канцеларијама у градовима, Moncton, Montreal, Kingston, Saskatoon, Abbotsford и Edmonton.

Предвиђено је да провинције могу основати своје Одборе, за преступнике осуђене на казну затвора на мање од две године. За сада, само две покрајине су их основале: Ontario i Québec. У том смислу постоји овлашћење Одбора да одлучује о условном отпусту осуђених на територији провинција које немају своје Одборе.

Закон прокламује циљеве доделе условног отпуста: очување правде, мира и безбедности друштва, уз рехабилитацију преступника и њихову реинтеграцију у заједницу, као поштених грађана који ће убудуће поштовати законе. Прокламују се и принципи за његову доделу, где се наводи да је примарна заштита друштва од криминалитета, истиче значај упознавања са свим расположивим и релевантним информацијама битним за доделу условног отпуста, наглашава потреба размене информација са осталим компонентама казног система, при чему се тежи минимуму рестриктивности и потпуној информисаности осуђеног о статусу, а даје се могућност преиспитивања одлуке, како би се обезбедио фер и разуман процес условног отпуста.

Одбор може, уз доделу условног отпуста, одредити додатне услове условно отпуштенима, а може наредити и дуготрајни надзор над тим лицима. Као оправдање те мере, наводи се да је условни отпуст пажљиво конструисан мост између затвора и повратка у заједницу. Стога је неопходно детаљано размотрити чињенице везане за случај и донети одлуку о укључивању осуђеног у заједницу пре истека казне. Уколико осуђени не испуњава услове који му се намећу доделом условног отпуста, Одбор има могућност да опозове условни отпуст и врати осуђеног у затвор на дослужење казне.

Логично је да осуђени изађе из затвора по истеку временски одређене казне. Међутим, постојање временски неодређене или доживотне казне и осуђених који се у затвору налазе по том основу, додатно усложњавају питања циља, намере извршења и питања отпуста у заједницу након одређеног периода.

Управо из наведених разлога, у канадском правном систему постоји неколико облика условног отпуштања:

1. *Привремено одсуствовање* је први тип. Оно може бити под надзором или без надзора. Може бити одобрен из различитих разлога, као што је рад у заједници, контакт са породицом, лични развој, као и медицински разлога. Већина одсуства без надзора одобрава се од стране Казнено - поправне службе Канаде (еквивалнт овдашње Управе за извршење кривичних сакција при Министарству правде, прим. Г.Ј.), док одсуства под надзором мора да одобри Одбор.
2. *Дневни парол* дозвољава да осуђени учествују у активностима заједнице, у припреми за пуни условни отпуст или за законско отпуштање по истеку целе казне. Осуђени који користе овај облик морају да се врате на ноћни боравак у корективну установу или у стамбени објект куће на полу пута, осим ако није другачије одобрио Одбор.
3. *Пун условни отпуст* омогућава да осуђени служе део казне под надзором у заједници под одређеним условима. Он обично следи након успешног завршетка дневног условног отпуста. Подобност за довијање овог условног отпуста се стиче након одслужене трећине казне, или након седам година, зависно од тога који рок је краћи у конкретном случају. За преступнике који служе доживотну казну затвора за убиство првог степена, подобност се аутоматски одређује након протеча двадесет и пет година одслужене казне.
4. *Законско (Статутарно) отпуштање* је обавезно по закону. Тај облик отпуста није парол и није по одлуци Одбора за условни отпуст. По закону, већина осуђених мора бити отпуштено из установа Казнено-поправне службе Канаде. Осуђени који служе доживотне затворске казне или неодређене казне, не испуњавају услове за овакво отпуштање. Они који испуњавају, отпуштају се са обавезом надзора, након што су одслужили две трећине њихове казне, ако условни отпуст није већ додељен.

5. Условни отпуст може бити додељен и ван ових случајева, у било које време казне, за осуђеног који је смртно болестан; чије физичко или ментално здравље може трпети озбиљну штету услед даљег затварања; уколико би се даље затварање показало неразумно или би створило претеране тешкоће, а оне нису могле бити предвиђене у тренутку затварања или ако је осуђени у процесу екстрадиције.

Да би осуђени добио неку од наведених форми условног отпуста, Одбор врши процену расположивих и релевантних информација о случају и сачињава иницијалну процену ризика. Она обухвата околности дела, криминалну прошлост, друштвене проблеме (као алкохолизам, наркоманија, породично насиље), ментални статус (нарочито ако утиче на повећање ризика рецидивизма), статус претходних отпуста ако их има, односе са околином, запосленост, извештај психолога, евентуално и психијатра, мишљења полиције, стручњака из затвора, информације од жртава и друге информације.

Након почетне процене, сагледавају се и специфични фактори. Они се односе на владање у затвору, информације од осуђеног које указују на промену понашања и спремност на управљање сопственим ризицима, ефекте примењених програма уколико је осуђени у њима учествовао (лечења зависности, програми за сексуалне преступнике, за редукцију насиља, животних вештина, образовни програми, програми професионалног оспособљавања...), као и план осуђеног за живот после отпуста.

Уколико одобри доделу условног отпуста, Одбор може наметнути и додатне услове, који су у складу са управљањем ризицима и у вези са криминалним понашањем осуђеног (да нпр. не пије алкохолна пића, не конзумира дроге, не напушта место боравка или одређену територију и сл.). Поштује се принцип да наметнуте обавезе буду на нивоу најниже рестриктивности уз истовремену заштиту заједнице. Уколико условни отпуст буде одбијен, осуђени се може жалити Апелационом одељењу Одбора, али не на одлуку као такву, већ уколико сматра да нису узете у обзир све чињенице које му иду у прилог, односно ако је повређена процедура разматрања његове молбе.

Нешто детаљније излагање различитих форми отпуштања на условну слободу осуђених у Канади, имало је за циљ да укаже на мноштво могућности које стоје и пред нашим законодавцем и праксом. Различита природа злочина, казне и личних карактеристика осуђених, налаже и различит приступ у припреми за њихово касније реинтегрисање у друштвену заједницу.

Поставља се питање о улози судова након изрицања пресуде осуђеном? У канадском систему, за разлику од нашег, судови скоро да губе сваку везу са

пресуђеним случајем након правоснажности пресуде. О даљој судбини осуђеног брине Казнено-поправна служба Канаде и Одбор за условни отпуст.

Суд може бити поново укључен евентуално код осуђених на доживотну казну, па се након 15 година проведених у затвору осуђени јави за стицање права на условни отпуст. Тада суд може извршити ревизију случаја и дати своје мишљење. Уколико му одобри условни отпуст, суд може одредити дугорочни надзор до десет година у зајединици. Даља надлежност над том особом припада Одбору за условни отпуст. Уколико прекрши одредбе и услове надзора, Одбор тада може наредити повратак у затвор.

в. Условни отпуст у Сједињеним Америчким Државама (САД)

У делу рада, посвећеном историјату примене условног отпуста, детаљније је описана појава и развој праксе примене условног отпуста на том подручју. Стога ћемо се у краћим назнакама посветити актуелном уређењу области примене условног отпуста. У САД, условни отпуст се одређује као отпуштање из казнено-поправне установе у којој је осуђени провео део укупно изречене казне, под условом да се на слободи добро влада, уз надзор овлашћене службе, док му коначни отпуст не буде одобрен, односно, казна истекне у целости.

Орган надлежан за одлуку о условном отпусту на нивоу држава чланица је Паролни одбор (Parole Board). Његова овлашћења су да врши одабир осуђених за условни отпуст, да врши надзор на условно отпуштенима, да их ослободи надзора по истеку казне, контролише повреде наметнутих обавеза које су осуђени прихватили, али и да опозива условни отпуст, уколико је то потребно, по сличном моделу као у Енглеској и Канади. Државе чланице прописују својим актима број, састав, избор и делокруг рада тих одбора, али се увек настоји истаћи да је то независно тело, које именује гувернер конкретне државе. Паролни одбор примарно одлучује о додели условног отпуста. Услови који се прописују у вези са подобношћу за условни отпуст, везани су за временски део казне и карактеристике осуђеног.

У сваком случају одређује се датум када осуђени може остварити могућност добијања условног отпуста. У неким случајевима суд својом пресудом то чини, а уколико то није учињено пресудом, сматра се да је то након истека једне трећине казне. Уколико је осуђен на доживотну казну затвора или на неодређену казну у трајању од тридесет и више година, осуђени се може квалификовати за условни отпуст по истеку десет година од почетка извршења казне.

Осим временског критеријума, јавља се неуједначеност у околностима које се могу сматрати релевантним за одлуку о додељивању условног отпуста. Затворска управа даје своје оцене о понашању осуђеног, који има право да лично изнесе своје разлоге који га квалификују за доделу. Основно начело у примени условног отпуста је добробит заједнице. Осуђени неће бити пуштен на условни отпуст уколико је то на штету јавне безбедности или добробити заједнице у којој треба да настави живот.

На позитивну одлуку утичу различити критеријуми, као што су рецидивизам, констелација фактора везаних за породицу, брак, имовински статус, радне навике, могућност запошљавања, планова за будућност по изласку, владање током затворске казне и друго. Ставови тужилаштва, судија и јавног мњења такође могу бити узети у обзир приликом доношења одлуке.

Неуједначеност критеријума приликом доделе условног отпуста, стоји насупрот уједначености услова који се прописују, уколико условни отпуст буде додељен. Поштовање закона на условној слободи као примарни услов, стоји у вези са низом других услова који треба да условно отпуштеног задрже на слободи и спрече његов повратак криминалитету и поновном затварању. У такве се могу убројати запослење и издржавање чланова породице (ако постоји таква обавеза) и уздржавање од употребе психоактивних супстанци. Посебну групу чине они услови који се могу повезати са третманом у заједници након доделе условног отпуста. У те услове могу се убројати сарадња и јављање, у одређеним периодима, службенику за условни отпуст (*parole officer*), поступање по његовим упутствима, тражење дозволе или обавештавање о промени запослења или адресе.

У зависности од специфичности ситуације конкретног осуђеног, могу се наметнути и специфични услови, као што су лечење од болести зависности, лечење менталних обољења, ношење уређаја за електронски надзор и слично (Texas Code of criminal procedure, 2011).

Службеници за условни отпуст често имају широка овлашћења, слична овлашћењима полиције. Помажу условно отпуштенима у налажењу посла, савладавању препрека током реинтеграције, упућују их у могућности остварења социјалних престаџа, надзиру живот на слободи или у кућама на пола пута.

У случају да условно отпуштени крши обавезе свог условног отпуста, службеник има могућност да га врати у затвор или да измени, прилагоди, интензивира надзор над његовим понашањем на слободи.

Неуједначеност по питању статуса времена проведеног на условном отпусту, огледа се у чињеници да неке од држава тај период урачунавају у казну, уколико се осуђени враћа на дослужење у затворске услове. Друге државе сматрају да се тај период не може урачунати у казну, те му се остатак казне рачуна од времена када је поново враћен у затвор, уместо од времена када је одобрен условни отпуст.

Уколико се осуђени понаша у складу са преузетим обавезама, не крши правила условног отпуста, његова казна може престати и пре истека оне казне на коју је осуђен правоснажном пресудом. Тада се предвиђа и минимални период који осуђени мора провести на условном отпусту (уз услов да не крши наметнута правила). У неким државама, као што је Охајо, тај период је одређен као једна година, а у случају осуде на доживотну казну затвора тај период је пет година (Latessa et all, 2009).

У другим државама тај период се другачије одређује, тако што се захтева од осуђеног да успешно проведе пет година на условном отпусту, уколико му је преостало више од пет година до истека правоснажно изречене казне, као на пример у Њујорку (The Sentencing Reform Act, 1998). Према подацима Министарства правде (U.S. Department of Justice, 2003), најмање 80% осуђених из свих затвора отпуштено је по основу условног отпуста, а 41% је успешно окончао програм, поштујући правила надзора. Тај проценат успешности забележен је и током деведесетих година у САД.

Наведени податак говори да је примена условног отпуста честа, међутим исти податак указује и на чињеницу да 59% осуђених, током условног отпуста, не поштује предвиђена правила, било да се ради о техничким повредама (нејављање, неиспуњење обавеза и сл.) или о чињењу новог кривичног дела. Ако се томе дода и чињеница да такво стање траје деценијама и поред константних настојања за побољшавањем праксе процене, током поступка доделе и надзора, након доделе условног отпуста, чини се да још увек нису нађени адекватни одговори и ефективни поступци редукције рецидивизма.

г. Условни отпуст у Француској

Условни отпуст у Француској је уведен средином 1885. године, а актуелно су на снази одредбе из *Законика о кривичном поступку* од 2001. год. који регулише питања доделе условног отпуста. Према овом Законику установљен је засебан орган правосудног карактера, судије за извршење кривичних санкција, чиме је оснажена улога суда у поступку доделе условног отпуста. Може се уочити процес јуридизације доделе условног отпуста, којим се са органа управе та делатност преноси у надлежност суда. Овај процес је уочен и у нашем правном систему. У Законику се наводи да је за казне изречене у трајању од десет година или мање, надлежан судија за извршење кривичних санкција и када је у питању извршење казне од које је остало три или мање година до истека казне. Када су у питању казне

изречене у трајању дужем од десет година и оне чији неиздржани део износи више од три године, надлежне су регионалне јурисдикције за условни отпуст.

Регионалне јурисдикције су новина и установљене француским Закоником о кривичном поступку. Организоване су при апелационим судовима, а у другом степену одлучује Национална јурисдикција при Касационом суду. Услови који се тичу рока зависе и од модалитета изречене казне лишења слободе, али и од околности везаних за осуђене.

Општи услов доделе условног отпуста је дефинисан у виду протеча половине изречене затворске казне. Код казне доживотног затвора, потребно је да је осуђени боравио у затвору петнаест година, а када је изречена казна праћена периодом сигурности, постоје посебна ограничења у погледу условног отпуштања. Време сигурности тумачи се као период у коме не постоји могућност условног отпуштања нити других повољности (право на изласке, на полу-слободу...). За то време не постоји могућност условног отпуштања. Наступа код случајева осуде на казну затвора у трајању од десет или више година изречене за одређена кривична дела (нпр. злочина против човечности, шпијунаже, тешких убистава,..). Тај период траје до половине изречене казне, а у случају казне на доживотни затвор – осамнаест година.

Суд може посебном одлуком предвидети трајање времена сигурности на две трећине казне или у случају осуде на казну доживотног затвора у периоду од двадесет и две године боравка у затвору. У другим случајевима, код осуде на казну преко пет година затвора суд може одредити трајање времена сигурности које не сме прећи две трећине изречене казне, односно двадесет и две године, када је реч о казни у доживотном трајању.

Уколико је реч о осуђеном рецидивисти, предвиђају се рестриктивнији услови за добијање условног отпуста у односу на примарно осуђене. Услов је да је осуђени рецидивиста провео у затвору најмање две трећине изречене казне. У Законик у се наводи још једна новина, односно уважавање родитељства као позитивне карактеристике која иде у прилог осуђеном. Да би родитељство довело до условног отпуштања, потребно је да се ради о осуди на казну у трајању од четири године или мање или чији је преостали (неизвршени) део четири године или мање. Додатни услов је да је реч о лицу које врши родитељско право над дететом млађим од десет година. Овом погодношћу се не могу користити они који су извршили кривично дело над малолетником (Јовановић, 2003б).

Од материјалних претпоставки, предвиђено је уважавање постигнутог степена социјалне реадапације осуђеника, односно потребно је да је осуђеник показао озбиљно залагање везано за сопствену социјалну реадапацију. Посебно се наводе испуњење радних обавеза и професионалног ангажовања или успеха и марљивости у настави или запослењу, однос према породици, према третману, према жртви (у

погледу обештећења жртве). Поједине одредбе Законика су критиковане, због немогућности добијања условног отпуста. Ради се о лицима којима је изречена мера безбедности протеривања из земље или забране уласка на територију Француске све док ова мера није извршена. Европски суд правде је указао на ово ограничење као на индиректну дискриминацију, с обзиром да се ради о странцима. Поред овог ограничења у примени условног отпуста, постоји и ограничење које се тиче врсте кривичног дела. У случајевима осуде за тероризам и трговину опојним дрогама - условни отпуст није могућ.

Законик предвиђа мере помоћи и контроле, које треба да омогуће лакше уклапање осуђеног у друштво, уједно уз извршење надзора у погледу испуњења услова/обавеза који су осуђеном постављени у одлуци о условном отпусту. За њихово спровођење надлежни су судија за извршење кривичних санкција и служба за пробацију.

Психолошка подршка и материјална помоћ, организација социјалне помоћи и ангажовање добротворних удружења, неки су од видова које се наводе као могуће мере помоћи. Мере контроле се односе на место боравка, пресељење, промену запослења и обавезу осуђеног да се одазива на позив судије и пробационог радника.

У трајању условног отпуста постоје различити рокови. Код казне затвора са ограниченим трајањем - минимално трајање је једнако преосталом делу казне, а максимално трајање је могуће уз додавање још једне године на преостали део казне, с тим да укупно трајање не може прећи десет година.

Уколико се ради о доживотној казни затвора, трајање условног отпуста и обавеза поштовања мера и обавеза се креће између пет и десет година. За време условног отпуста, услови постављени одлуком се могу и мењати, а може доћи и до опозива условног отпуста.

Разлози за опозив условног отпуста су нова осуда за кривично дело, очигледно недолично понашање или занемаривање предвиђених мера, обавеза и услова постављених одлуком или оних које су касније измењене. О опозиву одлучују судија за извршење кривичних санкција (након прибављеног мишљења службе за пробацију) или регионална јурисдикција за условни отпуст по предлогу судије за извршење кривичних санкција. Осуђени има право на одбрану у поступку у коме се разматра опозив условног отпуста (Јовановић, 2003б).

д. Условни отпуст у Швајцарској

У Швајцарској се могу запазити извесне специфичности поводом одређивања услова за доделу условног отпуста. Оне се огледају у ограничавању минималног времена које је потребно да осуђени проведе на извршењу затворске казне. Дозвољен је када протекне две трећине казне, а најмање три месеца. Овај услов је допуњен захтевом да владање осуђеног буде примерно и да се може очекивати да ће се примерено понашати и на слободи. До ове процене се долази на основу проучавања личности осуђеника, његове прошлости, као и околности које га очекују на слободи.

Поред извештаја управе, информације се прикупљају и од осуђеног, који се позива на разговор пре доношења одлуке. Обавезно време проверавања је у распону од једне до пет година, а условно отпуштени се може ставити и под посебан протективни надзор. Могу му се наметнути и одређена ограничења, обично везана за место боравка или обављане занимања (Јовановић, 2003а).

Надлежност за одлучивање о условном отпусту је поверена управном органу (посебно одељење министарства правде, које се бави питањима извршења затворске казне), а у неким кантонима је надлежна посебна ванпарламентарна комисија. У једном кантону је надлежан парламент, а у једном суд. Без обзира на кантоналну надлежност, осуђени који је незадовољан одлуком кантоналног органа може покренути спор пред Федералним судом.

Што се тиче опозива, он је обавезан ако условно отпуштени, за време периода проверавања, буде осуђен на нову безусловну казну затвора у трајању преко три месеца. Уколико је осуђен на казну у краћем трајању или му буде изречена условна осуда, опозив је факултативан. Исто важи и ако осуђени не испуњава постављене услове или ако упорно одбија да се подвргне заштитном надзору, а подаци говоре да у Швајцарској, опозив условног отпуста наступа у 20% случајева (Јовановић, 2003а).

д. Условни отпуст у Јужноафричкој Републици

У Јужноафричкој Републици, специфичност у додели условног отпуста се запажа у надлежности председника републике за доделу условног отпуста. Он има овлашћење да врши помиловања, али и да одлучи о условном отпусту или пробацiji и то без икакве контроле суда. И други органи управе имају широка дискрециона овлашћења по питању ранијег отпуштања осуђеника, без икакве контроле (Јовановић, 2003а). Редовна процедура доделе условног отпуста зависи од дужине

изречене казне. Код казни чије је трајање две године или више, о отпуштању одлучује централна Управа за отпуштање осуђених (*Release Board*).

Управа добија извештаје о осуђенима од затворских управа, а посебан орган (*Commissioner of Prisons*) доноси коначну одлуку. У случају да је казна изречена у трајању мањем од две године, овај орган (или лице од њега овлашћено) може одлучивати непосредно. Најчешћа пракса је да осуђени који су на извршењу казне у трајању од шест месеци или дуже могу бити пуштени на условни отпуст после једне трећине извршене казне (примарни преступници), односно после две трећине (рецидивисти). Правило је и да се поједине категорије повратника не отпуштају условно, нарочито осуђени за дела производње и промета опојних дрога.

Осуђени на казну затвора мању од шест месеци, обично се отпуштају на условни отпуст у року од четрдесет и осам сати по уласку у затвор! У таквим ситуацијама условни отпуст не подразумева надзор на слободи од стране социјалног радника или пробационог надзорника, већ подразумева закључивање уговора о раду (са симболичном надокнадом за време условног отпуста). Послодавац обезбеђује храну и смештај за своје раднике (на условном отпусту). Неиспуњавање услова из уговора о раду аутоматски значи и неиспуњење услова отпуста и повлачи са собом повратак у затвор. Иако постоји инспекцијски надзор од стране затворске администрације, овакав систем је погодан тле за различите облике злоупотреба (Јовановић, 2003а). С друге стране, веома подсећа на почетне стадијуме развоја условног отпуста у Аустралији које смо видели у наводима Шуковића (1971).

ђ. Условни отпуст у Белгији

У Белгији, поводом доделе условног отпуста, запажа се специфичност у погледу покретања иницијативе за доделу условног отпуста. За разлику од већине земаља, осуђени не може дати иницијативу за своје условно отпуштање. Такву иницијативу може дати министар правде, затворска управа и управник затвора. У пракси, најчешће је управник затвора покретач те иницијативе.

У тој земљи, условни отпуст се разликује када се ради о примарно осуђенима и рецидивистима. За примарно осуђене, могућа је додела и после трећине одслужене казне (минимум је у сваком случају три месеца), док за рецидивисте важи правило о две трећине одслужене казне и шест месеци минималноведеног времена у затвору. Код казне доживотног затвора, примарно осуђени могу се квалификовати након десет година боравка у затвору, а рецидивисти након четрнаест година. Сем формалног услова, захтева се и позитивна промена понашања, владања у установи и показаног кајања због учињеног дела. Јовановићева (2003а) наводи да се критеријуми од 1981. године померају у правцу аутоматског стицања условног отпуста, сем код осуђених чије карактеристике личности и друге околности указују на нецелисходност такве доделе.

Надлежност за доделу условног отпуста је у рукама министра правде. Надзор над условно отпуштеним може трајати онолико колико и преостали део затворске казне, а минимално две године. Када је реч о осуђенима на доживотну казну затвора, надзор траје минимално десет година.

Неопходан је и пристанак осуђеног поводом услова који му се намећу. Условни отпуст одобрава министар правде, на образложен предлог затворске управе. Условно отпуштени се ставља под надзор за време које је једнак делу казне који није издржан, а најмање две године (десет година, када је у питању казна доживотног затвора).

Осуђеном се могу поставити и други услови током времена за које траје условни отпуст. Критике овом систему упућене су због немогућности осуђеног да учествује у сопственом поступку условног отпуста, сем што може да га прихвати или одбије, уколико му се додели. Наводи се рестриктивност у примени овог института, поготову према осуђенима за кривична дела у вези са производњом и прометом дрога (Јовановић, 2003а).

У пракси доделе условног отпуста различитих земаља, могу се уочити разлике и по питању вредновања чињеница, пресудних за коначну одлуку. Известан број земаља наглашава важност предзатворских чињеница везаних за кривично дело, личност осуђеног, породично, социјално, радно, едукативно или друго релевантно стање. Друге државе се опредељују за вредновање понашања осуђеног и његово

залагање у корективном процесу за време боравка у затвору, а треће државе примарно разматрају могућност успешне реинтеграције осуђеног у друштвену заједницу.

е. Условни отпуст у Данској

Данска се може уврстити у оне земље које се примарно оријентишу на процену успешности реинтеграције осуђених у постпеналном периоду. Еволуција система условног отпуста у тој земљи, ишла је од доделе тог института као привилегије, потом као награде за добро понашање у затвору, а савремени концепт одређује условни отпуст као фазу, део извршења затворске казне.

Примарна процена за доделу условног отпуста се преноси са понашања у затвору, на понашање по изласку из затвора. Надзор за време условног отпуста је од највећег значаја и њему се посвећује посебна пажња, нарочито према осуђенима са високим ризиком од рецидивизма.

Формални услов за доделу условног отпуста одређен је као протек две трећине казне (али не мање од 2 месеца), изузетно и после половине казне проведене у затвору. Уколико је остатак казне мањи од тридесет дана, условни отпуст неће бити одобрен.

Надлежност за доношење одлуке о додели условног отпуста је дата министру правде или лицу које он овласти. При доношењу те одлуке, води се рачуна о будућем понашању осуђених, о ризику рецидивизма, мерама које треба предузети да би се задржао у оквирима просоцијалног понашања, интензитета надзора на условној слободи и слично.

Условно отпуштање може бити оцењено као нецелисходно због постојања ризичних фактора везаних за осуђеног или његову средину (недостатак смештаја, немогућност запослења, недостатак подршке у социјалној средини или одбијање осуђеног да се повинује условима и обавезама који се намећу уз условни отпуст). Трајање условног отпуста зависи од преосталог времена казне, али се одређује да је максимални период трајања до пет година (Јовановић, 2003а).

Сем услова у погледу поштовања закона, могу се одредити мере надзора и додатне обавезе и услови, као што је сталност места боравка, лечење, избегавање ризичних објеката, одрицање од конзумације психоактивних супстанци, надокнада штете жртви и слично.

Надзор над испуњењем обавеза врши Одељење за затворе и пробацију (Department for Prisons and Probation). Усмереност на постзатворско понашање видљиво је и у чешћој додели условног отпуста услед постојања протективних

околности, уз услов да је осуђени провео најмање половину изречене казне у затвору (али не мање од два месеца).

Додела условног отпуста може уследити и када се то чини из хуманих разлога, као на пример услед тешког нарушавања здравље, прилика у породици и других разлога због којих се може дати помиловање.

Када су у питању странци, однос је сличан као и код француског Законика, односно, предвиђено је протеривање, а условно отпуштање након седам дванаестина казне. Ако за време трајања условног отпуста осуђени учини ново кривично дело, суд може опозвати условни отпуст и изрећи јединствену казну или ће променити услове под којима је осуђеник условно отпуштен, а за ново дело посебно одлучивати. Може изрећи условну осуду за оба дела. Ако осуђени прекрши неки од услова из одлуке о условном отпусту (нпр. у вези са алкохолизмом), Одељење за затворе и пробацију га може упозорити, променити услове, продужити време трајања условног отпуста (до дозвољеног максимума) или, ако посебне околности то налажу, одлучити да осуђеног врати на извршење преосталог дела казне.

ж. Условни отпуст у Руској Федерацији

У Руској Федерацији, Кривични законик (Уголовный кодекс РФ) у Поглављу 12. прописује формалне основе за доделу условног отпуста, који се везују за време извршене казне затвора и тежину кривичног дела. Условни отпуст може се доделити уколико је протекло:

- најмање трећина казне, за кривично дело мање или умерене тежине,
- најмање половина казне, за тешка кривична дело,
- најмање две трећине казне, за посебно тешка кривична дела,
- најмање двадесет и пет година, код осуде на доживотну казну затвора и
- најмање три четвртине казне, за злочин против сексуалног интегритета малолетника, као и за кривична дела тероризма, саучесништва у терористичким активностим, за организацију и злочиначко удруживање и учешће у њеним активностима.

Додатно ограничење се састоји у правилу да условни отпуст не може бити додељен, уколико осуђени не проведе на извршењу затворске казне најмање шест месеци (Уголовное право Российской Федерации, 2010).

Специфичност се огледа и код органа надзора током условног отпуста. Редовно га врше овлашћени, специјализовани државни органи, а надзор над условно отпуштеним војним лицима врше команде војних јединица и установа.

Уколико, за време трајања условног отпуста, осуђени изврши прекршајно дело и уследи санкција или ако намерно избегава да изврши обавезе које му је суд одредио приликом давања условног отпуста, суд (након обавештења органа који врше надзор над условно отпуштеним), може факултативно да одлучи о укидању условног отпуста. На исти начин суд поступа и ако је осуђени извршио кривично дело из нехата. Када осуђени, за време трајања условног отпуста, изврши кривично дело са умишљајем, долази до обавезног укидања условног отпуста. Тада суд одмерава казну за ново кривично дело по правилима за одмеравање казне за кривична дела извршена у стицају (Уголовное право Российской Федерации, 2010).

Непостојање развијене мреже постпеналне помоћи представља посебан проблем у реинтеграцији осуђених. Једини пилот-пројекат, који има за циљ помоћ осуђенима након изласка из затвора, реализује се у региону града Перм-а, у Уралској области. У оквиру тог пројекта, предузимају се различите активности у циљу редукације рецидивизма условно отпуштених и бивших осуђених лица, у виду помоћи при регулисању личних докумената, обезбеђивању смештаја, новчане помоћи, правних савета, психолошке подршке, посредовања при запошљавању или у финансирању самозапошљавања.

Податак да је рецидивирало свега 26 од 726 бивших осуђених лица, који су током једне године били укључених у пројекат (Reiter, S., 2011), говори с једне стране о могућностима такве врсте постпеналне помоћи, а с друге стране, о израженој потреби да се сличне активности предузимају системски на подручју целе државе.

3. Условни отпуст у Израелу

У Израелу се правосудни систем ослања на основне принципе који важе у англо-америчком правном систему. Британска администрација која је постојала у Палестини (Израелу, пре његове независности) до 1948 је оставила значајан траг на израелском систему кривичног права (Fishman, Rattner, 1997). Надлежност за доделу условног отпуста у њиховом правном систему је дата и министру полиције, уколико се ради о лицу осуђеном на казну затвора од три до шест месеци, а протекло је две трећине казне и то лице показује позитивне промене у понашању. Уколико је лице осуђено на казну преко шест месеци, а извршено је такође две трећине казне, министар полиције опет може доделити условни отпуст, али овај пут на предлог Одбора за условни отпуст (Parole Board). Исту надлежност има и код случаја тешког обољевања осуђеног лица, али без обавезе извршења две трећине казне. Одбор за

условни отпуст чине три члана, у чији састав улазе окружни судија, представник затворске установе и лекар или педагог, постављени од стране министра правде.

и. Условни отпуст у Кини

У претходним деловима рада указали смо на вековни развој примене затворске казне и утицаје различитих правних система на кинеско законодавство. Они се могу уочити и у домену актуелне доделе условног отпуста у тој земљи.

Формални услов доделе условног отпуста изражен је у захтеву да је протекла половина затворске казне. Овај критеријум је допуњен третманским условима, у смислу да се захтева прихватање законских правила и третмана кроз образовање и рад. Тражи се да је осуђени показао искрено кајање и да у будућности неће наносити штету друштву. Под штетом се мисли на поновно вршење кривичног, што се може се закључити из одредбе која се односи на обавезан опозив условног отпуста у случају извршења новог кривичног дела.

Казна се сматра извршеном на дан истека условног отпуста. Условни отпуст у Кини се не може доделити појединим категоријама осуђеника: повратницима и осуђеницима који су осуђени на казну затвора преко десет година или на казну доживотног затвора за дела као што су убиство, тероризам, разбојништво, силовање и отмица (Јовановић, 2003б).

Време трајања условног отпуста се односи на део казне који није извршен у затвору, а у случају казне доживотног затвора износи десет година. Предвиђа се и обавезан надзор над условно отпуштеним. Надзор врше полицијски органи, а условно отпуштени је дужан да поштује законе и правила везана за вршење надзора над њим. У обавези је и да подноси извештај о сопственим активностима у складу са захтевом органа који врши контролу, а у случају промене места боравка мора имати одобрење надзорног органа.

Уколико током периода условног отпуста учини ново кривично дело, условни отпуст се опозива, а осуђени се упућује на извршење казне, при чему се нова казна изриче у складу са правилима о изрицању казне за дела учињена у стицају. Уколико је, међутим, реч о кршењу закона, административних правила или других правила везаних за надзор и контролу над условно отпуштеним (а не ради се о кривичном делу) условни отпуст се опозива и осуђени се враћа на извршење преосталог дела казне (Јовановић, 2003б).

Подаци истраживања говоре да је ниво рецидивизма, у кинеском друштву, историјски посматрано, низак (Liu, J., 1999). То се доводи у везу са постојањем програма превенције криминалитета. Liu (1999) доводи у везу ниску стопу рецидивизма и са колективном ефикасношћу. Појам колективне ефикасности дефинише као спремност и могућност да се интервенише у оквиру локалне заједнице при нежељеним дешавањима, које ремете ред и мир или функционисање заједнице. Заснован је на систему добровољности. Укључује и неформалну социјалну контролу усмерену према криминалу. Liu (1999) такође указује да у Кини, бројне локалне друштвене заједнице, имају организације и различите програме, перманентно доступне становништву. Ти програми су углавном формалног карактера и функционишу уз подршку државе. У томе лежи снага и предност оваквих организација и програма у односу на, углавном волонтерске, програме сличне садржине, које постоје на западу.

Програм запошљавања бивших осуђеника статистички показује највећи ефекат у оквиру наведених програма. Они, којима је обезбеђен посао по изласку на условни отпуст, имају 43% мање шансе да ће бити поново ухапшени због новог кривичног дела од оних којима посао није обезбеђен. На крају, Liu варијаблама социјалног капитала, као аспектима социјалне структуре, извориштима акција појединца (која постоје на нивоу међуљудских односа), објашњава ниже стопе рецидивизма у кинеском друштву (Liu, J., 1999).

3. УСЛОВНИ ОТПУСТ У СРБИЈИ ТОКОМ XIX I XX ВЕКА

3.1. Условни отпуст у Кнежевини / Краљевини Србији

Прихватајући концепт прогресивног система извршења казне затвора, по узору на Ирски прогресивни систем, у Кнежевини Србији уведен је институт условног отпуста. Нормативна подлога је утемељена доношењем *Закона о условном отпуштању криваца из казнителних заведења*, 22. маја 1869. године. Тиме се Србија сврстала у ред модерних европских земаља, које су пеналну праксу усмеравале у складу са напредним идејама тог доба.

Постепеним ослобађањем и осамостаљивањем Србије од владавине Отоманске империје, створени су услови да се, у доба Кнеза Михаила Обреновића и касније, кроз владавину Намесништва и Краља Милана Обреновића, реализују прогресивне идеје и модерна пенална пракса, тако да је условни отпуст у Србији уведен пре него у Француској и многим другим европским земаљама (Павловић, 2007).

Закон о условном отпуштању криваца из казнителних заведења је прописивао неколико услова за доделу условног отпуста. Постојали су различити облици казне затвора, па су у складу с тим, прописивани и различити услови у погледу протекла времена казне и лимита изречене казне. Условно су се могли отпуштати осуђени који издржавају казне робије или заточења преко две године и казну затвора дужу од годину дана. Додатни услови постављени су у захтеву да је протекло половина казне код примарно осуђених, односно две трећине код рецидивиста.

Материјални услови отпуста дефинисани су кроз промену понашања, односно ако се осуђени за време издржавања казне тако добро владао, да се основано може узети да се поправио и ако је пре издржавања казне био добар и марљив радник, те да се по његовим фамилијарним и другим околностима може поуздано закључити да ће, по изласку из затвора, водити поштен начин живота. Све ове претпоставке за доделу условног отпуста су морале бити кумулативно испуњене, што је захтевало да се код сваког осуђеног преиспитају појединачно.

Приликом доношења прогнозе о будућем владању, нарочито се ценило да ли је осуђени учинио једно или више кривичних дела у стицају, који повод је био за њихово чињење и хоће ли се, с обзиром на околности, тај повод поновити док је осуђени на условном отпусту. Овладавање вештинама неког заната у затвору био је додатни аргумент за доделу условног отпуста. Међутим, уколико пре

доласка у затвор, осуђени није био добар радник или се лоше понашао, захтевана је писмена гаранција три поштена грађанина, који се обавезују да ће вршити надзор над осуђеним док је на условном отпусту, а уједно ће се старати да му нађу запослење.

Лимитирајући услови који су онемогућавали доделу условног отпуста, односили су се на: осуђене који су други пут или више пута у поврату; на осуђене свештенике и чиновнике осуђене због злоупотребе власти; на осуђене према којима је претходни условни отпуст опозван и на осуђене са релативно кратким казнама (заточење до две године односно затвор до једне године). Интерна упутства, која су на неки начин ограничавала условни отпуст, односила су се на осуђене за подметање паљевине, јер их закон није спомињао, али се с обзиром на степен друштвене опасности тог дела, настојало задржати такве осуђене у затвору до краја њихове казне (Шуковић, 1971).

Надлежност за покретање поступка доделе условног отпуста дата је осуђенима, њиховим породицама и управама затвора. Одлуку о додели је доносио министар правде, уз претходно прибављено мишљење Одбора за условни отпуст. Тај одбор су сачињавали управник установе, судија из тог места, лекар и затворски свештеник.

Уколико би министар правде одобрио доделу условног отпуста, за осуђене су важила правила понашања која су морали поштовати током периода условног отпуста. Захтевано је да не чине нова кривична дела док су на условном отпусту, да се добро владају и да без одобрења не напуштају одређено место боравка. Осуђени би добио путну исправу, на којој су били написани наведени захтеви уз упозорење да непоштовање тих услова повлачи опозив условног отпуста и повратак у затвор на дослужење преосталог дела казне.

Интересантна је забрана која је важила за време трајања условног отпуста, којом се условно отпуштеном ускраћује обављање правних послова, па се тако нису могли ни женити, куповати некретнине или склапати уговоре. Обим премене условног отпуста крајем деветнаестог века може се сагледати из података које наводи Шуковић (1971:57), израчунатих према процентуалној дистрибуцији условно отпуштених у односу на укупан број отпуштених са издржавања казни. Тако се може запазити да је у периоду од 1869. до 1902. године, просечно учешће условно отпуштених било 17% у односу на сва отпуштена лица. Процент учешћа условно отпуштених је варирао, тако да је најниже учешће забележео 1894. године (1,62%), а највише учешће током 1896. године (38,94%). У првој години примене условног отпуста, односно 1869. године, то учешће је износило 22,15% од свих отпуштених лица из казних завода.

Уз похвале због приближавања европским токовима и у области извршења казни, упућиване су и многоброје примедбе. Михајло Жујовић (према: Павловић,

2007: Жујовић, 1887), описујући стање у казним заводима, констатује да није било никаквих гаранција да се над условно отпуштеним неће вршити самовоља. *Закон о условном отпуштању криваца из казнителних заведења* у члану 5. став 1, предвидео је да се „условни отпуст прекида, ако би отпуштени учинио какво год, ма и најмање казнено дело или се бар могло основано сумњати да га је он морао учинити, а нико други“. Жујовић наводи да упркос широко постављеној могућности, опозив условног отпуста није био реализован у значајној мери, јер је за посматране три године (1883-1885) условни отпуст био додељен у 784 случаја, а опозив је уследио само у 12 случајева. Штавише, у првој години није било опозива условних отпуста, док је у наредне две године опозив уследио у укупно 12 случајева (према: Павловић, 2007: Жујовић, 1887).

3.2. Условни отпуст у Србији у склопу Краљевине Југославије

Доношењем јединственог *Закон о извршавању казни лишења слободе*, (Службене новине Краљевине Југославије, бр. 47, 26. фебруар 1929), уведен је Ирски прогресивни систем на целом подручју тадашње Краљевине Југославије, па тиме и у Србији. Извршење казне по том систему имало је четири стадијума.

У првом стадијуму, осуђени би проводио прва три месеца непрекидно изолован у ћелији, а имао је могућност да се ангажује на одређеним пословима. За то време није могао остваривати контакте са другим осуђеним лицима.

Друга фаза Ирског прогресивног система, био је заједнички затвор. Он је подразумевао обавезан рад осуђених дању и заједнички смештај са другим осуђеницима ноћу. Комуникација између осуђених је ограничавана на потребе обављања заједничког посла. Наводи се да је у таквим условима истовремено смештано и по 75 осуђених у један простор као у Сремској Митровици, односно по 30 осуђених у Нишком заводу (Добривојевић, 2006).

Након времена проведеног у заједничком затвору, осуђени су рекласификовани у одељење за слободњаке, што је трећа фаза Ирског прогресивног система. Кретање по заводу је било слободније, уз постојање надзора од стране страже.

Условни отпуст је био четврта фаза извршења у оквиру Ирског прогресивног система. Условни отпуст је предлагао Саветодавни одбор при казном заводу. Процењивано је стање осуђеног лица, па уколико би процена гласила да се он поправио, односно да може водити частан живот на слободи, предлог је упућиван министарству правде, које би доносило коначну одлуку.

Условно отпушеном одређивано је место становања уз могућност промене, али није могао боравити у месту у коме му одлуком забрањен боравак. Од мера које су условно отпуше друге забране (опијање, посеђивање крчми и сл.). Условни отпуст је могао бити опозван за случај извршења новог кривичног дела, које би нарушило поверење у његово поправљање, као и у случају прекршених обавеза и забрана, наметнутих у одлуци о условном отпусту (Константиновић-Вилић, Костић, 2005)

У периоду Краљевине Југославије, Добривојевићева (2006) уочава да је условни отпуст био шанса да се максимално оптерећени затворски капацитети растерете, али то није чињено у мери у којој су се надали и управе и осуђени. Ауторка наводи да су се заводске власти нагађале са појединим осуђеницима, да држе на оку политичке кажњенике и да о њиховој делатности у заводу подносе исцрпне извештаје, док им је заузврат обећаван условни отпуст (Добривојевић, 2006). Критички однос према условном отпусту имали су и аутори који су, у институту условног отпуста, видели инструмент слабљења кривичне пресуде. Доделом условног отпуста, казна затвора губи карактер одмазде. Њеним умањењем се смањује зло које је законодавац предвидео као логичну последицу кривичног дела, а друштво се оптерећује „неизлечивим криминалним случајевима“ (Павловић, 2007: 92). Такве примедбе присутне су од периода појаве условног отпуста па до данашњих дана и очигледно ће постојати све док постоји и условни отпуст.

Обим примене условног отпуста у Краљевини Југославији могуће је спознати из података које наводи Шуковић (1971:86), такође израчунатих у процентуалној дистрибуцији условно отпуштених у односу на укупан број отпуштених са издржавања казни. Тако се може запазити да је у периоду од 1924. до 1937. године, просечно учешће условно отпуштених било 46,12% у односу на сва отпуштена лица, што је знатно веће учешће у односу на период Краљевине Србије када је износио 17%. Процент учешћа условно отпуштених је варирао и у периоду између два светска рата, тако да је најниже учешће забележео 1924. године (19,14%), а највише учешће забележено је 1934. године (64,31%). Може се запазити да је обим примене условног отпуста у Краљевини Југославији био знатно већи него у периоду с краја XIX века.

3.2. Условни отпуст у Србији након Другог светског рата

Доношењем *Кривичног законика* Федеративне Народне Републике Југославије 1947. године (Службени лист ФНРЈ, бр. 106/47), настављен је

континуитет у нормативном регулисању и примени условног отпуста. У Општем делу тог Законика, нормативно је регулисано питање услова за доделу условног отпуста. У члану 85. одређују се формални и материјални услови за доделу, тако што се прави разлика између појединих категорија осуђених, с обзиром на врсту казне која им је досуђена. За осуђене на казну лишења слободе с принудним радом, казне лишења слободе или казне поправног рада, захтева се протек половине досуђене казне, док се осуђени на казну лишења слободе с принудним радом у доживотном трајању може условно отпустити када је протекло петнаест година те казне. Материјални услов доделе условног отпуста се дефинише кроз позитивну промену понашања. Тражи се да је осуђени показао својим радом и владањем толико поправио, да се од њега не може очекивати даље вршење кривичних дела. Умањење формалног рока може се постићи уколико се осуђени, за време издржавања казне, нарочито истакао својим радом и владањем. Тада се може условно отпустити и пре него што је издржао половину досуђене му казне. Трајање периода условног отпуста дефинисано је у складу са трајањем казне на коју је осуђен. Условни отпуст тако траје до истека времена казне на које је изречена казна, сем у случају казне лишења слободе с принудним радом у доживотном трајању, када се трајање условног отпуста одређује на десет година од отпуштања са издржавања те казне.

Опозив условног отпуста регулисан је у члану 86. прилично широко. Одређено је да ће се условни отпуст опозвати ако условно отпуштени, док је на условном отпусту, буде осуђен за ново кривично дело, које према степену своје друштвене опасности и опасности учиниоца упућује на то да разлози за условни отпуст више не постоје. У случају опозивања, време проведено на условном отпусту не рачуна се у извршење казне. Овако широко постављена могућност опозива условног отпуста, без назначивања дужине нове казне или макар врсте кривичног дела, остављала је простор за арбитрарност и самовољу.

Подаци о обиму примене условног отпуста које наводи Шуковић (1971:215) за период посматрања од 1968.-1969.године су оскудни. Пропорционално учешће условно отпуштених у укупном броју осуђених који су отпуштени из затворских установа било је 34,3% у 1968. години, односно 37% у 1969. години на подручју Централне Србије (без покрајина). У Војводини, за исти период то учешће се кретало од 48,8% у 1968. год. до 45% у 1969. години.

Продором идеја о ресоцијализацији, као основном циљу извршења казне затвора, јачао је и покрет за унификацију, који се залагао за увођење свођење свих облика казне затвора у један. Тако је законским изменама и доношењем *Кривичног закона СФРЈ* из 1977. године (Службени лист СФРЈ, бр. 36/77), укинута строги затвор, па се у члану 34. дефинише да се за кривична дела кривично одговорним учиниоцима може изрећи затвор, као главна казна. Норме које регулишу условни отпуст, садржане су у члановима 9. и 10. Формални услов је

одређен као протек половине казне затвора, а материјални услов је дефинисан ставом да се осуђени може условно отпустити са издржавања казне ако се у току издржавања казне тако поправио, да се може са основом очекивати да ће се на слободи добро владати, а нарочито да неће вршити кривична дела. При оцени укупних промена, посебно је вредновано владање осуђеног за време извршења казне, извршавање радних обавеза с обзиром на његову радну способност као и друге околности које показују да је постигнута сврха кажњавања. Изузетно је била дата могућност условног отпуста и након протекла трећине казне затвора уколико су испуњени формални услови и ако посебне околности које се односе на личност осуђеног очигледно показују да је постигнута сврха кажњавања.

Опозивање условног отпуста је дефинисано као обавезно и као факултативно. Опозив је обавезно наступао услед чињења нових кривичних дела током времена условног отпуста, уз услов да је осуђеном изречена казна затвора у трајању преко једне године. Факултативни опозив условног отпуста могао је уследити услед чињења нових кривичних дела током времена условног отпуста, уз услов да је осуђеном изречена казна затвора у трајању до једне године. Суду је наложено да посебно узме у обзир сродност учињених кривичних дела, њихов значај, побуде из којих су учињена и друге околности које указују на оправданост опозивања условног отпуста. Уколико би суд опозовао условни отпуст, изрекао би јединствену казну, узимајући раније изречену казну као већ утврђену. Део казне коју је осуђени издржао по ранијој осуди урачунавао се у нову казну, а време проведено на условном отпусту није се урачунавало. Ако би условно отпуштени био осуђен на казну затвора до једне године, а суд не опозове условни отпуст, продужавао му се условни отпуст за време које је осуђени провео на издржавању казне затвора.

Крајем двадесетог века донет је *Закон о извршењу кривичних санкција* (Службени гласник Србије бр. 16/97, у даљем тексту ЗИКС), који ће бити анализиран само у оним елементима који се односе на условни отпуст. Институт условног отпуста регулисан је у ЗИКС члановима од 146. до 152. Предвиђено је да се осуђени може условно отпустити са извршења казне затвора уколико су испуњени услови утврђени Законом. Условни отпуст је могао бити додељен од стране комисије за условни отпуст или управника завода. Молбу за условни отпуст комисији министарства правде подносио је осуђени преко службе за опште послове завода, када протекне најмање половина казне затвора на коју је осуђен. Управник завода, такође, могао је поднети предлог за условни отпуст осуђеног лица.

О молби и предлогу за условни отпуст одлучивала је комисија за условни отпуст, коју је образовао министар правде. Комисију за условни отпуст је чинило пет чланова, од којих су најмање два члана била судије Врховног суда Републике Србије. Пре доношења одлуке, комисија за условни отпуст обавезно би прибављала писмено мишљење стручних служби завода за извршење казне затвора. Управник завода, са своје стране, могао је условно отпустити осуђеног којем је протекло најмање четири петине казне, а најраније три месеца пре истека казне, ако се осуђени примерно владао и залагао на раду. Без обзира о којој врсти одлучивања је реч, решење о условном отпусту предавало се осуђеном у року од три дана од доношења решења. Уједно се то решење достављао и суду који је изрекао казну и упутио осуђеног на извршење затворске казне. Осим формалних услова, уважавани су и материјални услови доделе условног отпуста, који се односе на широко схваћен појам владања и залагања на раду. На одлуку комисије министарства и управника завода утицала је и чињеница да се, против конкретног осуђеног лица, не води евентуални нови кривични поступак или да не постоји пресуда за друго кривично дело која није постала правоснажна.

Примену условног отпуста у периоду 1996.-2000. могуће је сагледавати и путем анализе података које износи Јовановић (2003а), а односе се на учешће позитивно решених молби осуђених лица у укупаном броју поднетих молби за условни отпуст.

Табела 1. Однос поднетих молби и додељених условних отпуста 1996.-2000.

година	број молби	поднетих	условно отпуштено	%
1996	3865		1457	37,70
1997	3674		1329	37,17
1998	3811		1339	35,13
1999	4948		1562	31,57
2000	4412		1420	32,16
укупно	20710		7107	34,31

Запажамо да се проценат позитивно решаваних молби за условни отпуст у посматраном периоду кретао од 31,57% до 37,70%, односно 34,31% просечно за пет посматраних година.

Уколико ове податке упоредимо са подацима које износи Добривојевић (2006), да је у периоду Краљевине Југославије, између два светска рата, проценат позитивно решених молби био између петине и четвртине свих поднетих молби, може се констатовати да је крајем XX века дошло до чешћег одобравања молби за доделу условног отпуста у односу на период краљевине Југославије.

Након сагледавања услова који су утицали на примену условног отпуста у систему извршења казне затвора у XIX и XX веку у Србији, могуће је закључити

да су општи услови извршења казне затвора били у раскораку између тежње државе да модернизује тај процес и истовременог непостојања објективних могућности да се та настојања спроведу до краја. Недостатак новца, препуњени капацитета установа, малобројност стручног кадра и непостојање постпеналног прихвата, могу се навести као основни проблеми који су оптерећивали пеналну праксу. Условно отпуштање је више служило као мера растерећивања капацитета установа, а мање је било окренуто сагледавању стварних промена у понашању осуђених лица, поготову у периоду између два светска рата.

Крај XX века карактеришу помаци у правцу давања ширих овлашћења за доделу условног отпуста, постојање стручних служби унутар Завода, али и нерешеног питања инструмената процене и постпеналног прихвата условно отпуштених особа. Генерално се може констатовати да је дошло до извесних помака и хуманизације процеса кажњавања, уз могућност да се остваре знатна побољшања у том правцу.

4. ЗАКОНСКИ ОСНОВИ ПРИМЕНЕ УСЛОВНОГ ОТПУСТА У СРБИЈИ XXI ВЕКА

Наслеђени услови функционисања система извршења казне затвора у Србији током XX века, континуирано делују на постојећи пенални систем у XXI веку, преносећи у нови век све његове добре карактеристике и мањкавости. Сагледаћемо актуелно стање у тој области, основне тенденције у примени казне затвора и условног отпуста, како бисмо могли уочавати извесне паралеле и доносити закључке о евентуалним прогресивним или регресивним решењима у XXI веку у односу на претходне периоде.

Почетак новог века обележиле су промене у домену примене условног отпуста. Надлежност за доношење коначне одлуке о додели условног отпуста пренесена је од 2001. године на судове који су донели првостепене одлуке о затворској казни. Извршене су три измене законодавне материје током прве деценије овог века, а које су се односиле на област примене условног отпуста. Мењани су материјални основи и процедура доделе условног отпуста, па ћемо у основним цртама указати на њих.

Услове за примену условног отпуста нормативно је уређивао *Кривични законик Републике Србије*, (Службени гласник РС бр. 85/05), у члановима 46. и 47. где у члану 46. прописује да суд може условно отпустити са издржавања казне осуђеног који је издржао **половину** казне затвора, ако се у току издржавања казне тако поправио да се може са основом очекивати да ће се на слободи добро владати, а нарочито да до истека времена за које је изречена казна не учини ново кривично дело.

Материјални услов доделе условног отпуста, уопштено је изражен у оцени владања осуђеног за време издржавања казне, извршавања радних обавеза, као и других околности које показују да је постигнута сврха кажњавања. Уколико не буде опозван условни отпуст, сматра се да је осуђени издржао казну у целости.

Овако одређен формални услов као у Енглеској, Француској и Кини, пружао је могућност да се осуђено лице условно отпусти када му истекне половина изречене казне затвора. Опозив условног отпуста *Кривични законик* уређује у члану 47. кроз одредбе које се односе на обавезно и факултативно опозивање, а у том смислу су задржана решења из претходних закона.

О обиму примене условног отпуста у периоду од 2005. до 2011. године могуће је закључивати на основу података које Управа за извршење кривичних санкција објављује у извештају о свом раду, који су од 2005. године доступни јавности и презентовани на сајту Министарства правде. Подаци које смо преузели из тих извештаја, односе се на пропорционално учешће условно отпуштених у укупној маси отпуштених лица из пеналних установа, било да је казна истекла у

целости, услед помиловања, трансфером у друге државе, услед прекида казне, смрти или каквог другог разлога.

Табела 2. Однос условно отпуштених и укупно отпуштених лица у Србији

година	укупно отпуштено	индекс	условно отпуштено	%	индекс
2005	6132	100,00	2375	38,73	100,00
2006	6956	113,43	1561	22,44	65,72
2007	7227	117,85	1674	23,16	70,48
2008	7266	118,84	1423	19,54	59,91
2009	7227	117,85	1674	23,16	70,48
2010	7683	125,29	1646	21,42	69,30
2011	7770	126,71	990	12,74	41,68
укупно	50261		11343	22,56	

Подаци из табеле 2. указују на разлике у кретању броја укупно отпуштених у односу на кретање броја условно отпуштених лица и учешћа у укупном броју отпуштених. Док се отпуштање из затвора константно увећавало, (индекс посматраних година био изнад почетне године посматрања, да би у 2011. години достигао максимум од 126,71 индексних поена), истовремено, није установљен линеарни тренд броја и учешћа условно отпуштених лица у укупној суми отпуста. Оно што се може констатовати је да је у свакој посматраној години индекс условно отпуштених био нижи од почетне године посматрања, да би постигао свој минимум у 2011. години, од 41,68 индексних поена. Највеће учешће условно отпуштених у укупној суми отпуштених, забележено је у почетној години посматрања (2005. године), када је то учешће било 38,73%, а најниже учешће остварено је у последњој години посматрања (2011. године), када је износило 12,74% .

Уколико упоредимо податке о учешћу условно отпуштених у Србији са подацима које објављује Department of Correctional Services State of New York (Admissions and Releases, 2010) за 2008. и 2009. годину, видећемо да се наша и њихова пракса условног отпуштања знатно разликују

Табела 3. Однос условно отпуштених и укупно отпуштених лица у држави Њујорк

година	укупно отпуштено	условно отпуштено	%
2008	29135	23513	80,70

2009	26939	21952	81,48
укупно	56074	45465	81,08

Подаци о учешћу условно отпуштених у укупној маси отпуштених из пеналних установа у Њујорку, креће се на нивоу око 81%. То се поклапа и са већ навођеним подацима Министарства правде САД (U.S. Department of Justice, 2003), у којима је изнет сличан податак, односно да се најмање 80% осуђених из америчких затвора отпушта по основу условног отпуста. У табели 2. видели смо да током 2008. и 2009. године учешће условно отпуштених из наших пеналних установа износи 19,54% односно 23,16%. Ови подаци потврђују констатације о разликама у обиму примене условног отпуста у нашим условима у односу на америчке, па се може говорити о рестриктивнијој додели тог института у нашој пракси.

Актуелно важећим изменама закона, промењени су формални услови доделе условног отпуста који се односе на дужину протекле казне затвора, тако да *Кривични законик* ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009 и 111/2009), у члану 46. одређује рестриктивнији формални услов.

Уместо половине, сада се као формални услов подношења молбе за условни отпуст захтева да је протекло **две трећине** казне затвора. Материјални услов је остао непромењен, тако да се од осуђеног очекује такав ниво промене понашања током издржавања казне, да се може са основом очекивати да ће се на слободи добро владати. Овај квалитет понашања се првенствено односи на период до истека времена за које је изречена казна, са захтевом да условно отпуштени не учини ново кривично дело.

Формални услов за доделу условног отпуста након протека две трећине изречене казне затвора, као у случају Данске, Израела и Швајцарске, претпоставља дужи боравак осуђеног у пеналној установи, него што је то било предвиђено у претходно важећем законодавству.

Новине у актуелним законским одредбама код нас се односе на забрану доделе условног отпуста осуђенима који су покушали бекство или побегли за време извршења актуелне казне и могућност да се осуђеном наметну обавезе током условног отпуста, као што су надокнада штете, враћање противправно стечене имовинске користи или друге. Сматрамо да се законским изменама могло постићи више, увођењем различитих критеријума доделе условног отпуста за различите категорије осуђених лица. Као узор, могла су нам послужити решења која се практикују у државама, чије смо актуелну праксу доделе условног отпуста анализирали у претходним разматрањима.

У анализи иностраних закона који регулишу доделу условног отпуста, видели смо да се практикује забрана доделе или поштравање критеријума за условни отпуст, с обзиром на дужину изречене казне или у односу на поједине категорије осуђених, зависно од врсте извршеног кривичног дела или постојања рецидивизма, као што је то случај са:

- Енглеском - поводом осуда за дистрибуцију наркотика, сексуалних деликата, насиља и паљевина, где условни отпуст може бити додељен тек пред крај казне;
- Канадом - код доживотне казне затвора, где се подобност за доделу условног отпуста аутоматски одређује након протека двадесет и пет година одслужене казне;
- САД - код доживотне или неодређене казне затвора од тридесет више година, где је формални услов протек десет година од почетка извршења казне;
- Француском - поводом доживотне казне затвора где је потребно је да је осуђени боравио у затвору петнаест година; затим код рецидивиста, када је услов је да је рецидивиста провео у затвору најмање две трећине изречене казне и код ускраћивања код осуде за тероризам и трговину опојним дрогама када додела условног отпуста није могућа;
- Јужноафричком Републиком, где се за рецидивисте тражи протек две трећине казне уместо половине као у случају примарно осуђених, а условни отпуст

- се ускраћује осуђенима за дела производње и промета опојних дрога;
- Белгијом, која такође поштрава критеријум за рецидивисте, где се захтева протек две трећине (код примарних – трећина), уз додатни услов да је осуђени у затвору провео минимално шест месеци. Комбиновање предуслова за условни отпуст присутно је и када се ради о казни доживотног затвора, јер се примарно осуђени могу се квалификовати након протеча десет година затворске казне, а рецидивисти након четрнаест година;
 - Русијом – која комбинује дужину казне и врсту кривичног дела због којег је уследила осуда на казну затвора, али се и као генерално ограничење за доделу овог института, поставља лимит од проведених шест месеци казне у затвору;
 - Данском, која не предвиђа доделу условног отпуста уколико је преостали део казне затвора мањи од тридесет дана и
 - Кином, која ускраћује доделу условног отпуста рецидивистима и осуђенима на казну затвора преко десет година или на казну доживотног затвора за дела као што су убиство, тероризам, разбојништво, силовање и отмицу.

Бројне измене нашег законодавства из кривично-праве области, биле су прилика да се, по угледу на неки од изложених модела, уведу извесни лимити у додели условног отпуста. Сем ограничења у погледу бекства осуђеног, није дефинисан минимум казне испод којег условни отпуст не би био додељиван, рецидивисти су у истом положају као и примарно осуђени, нису издвајана ни поједина кривична дела као лимитирајућа, нити је установљено минимално време које осуђени треба да проведе на извршењу казне затвора, да би након тога подносио молбу за условни отпуст. То су неке од могућности које су реализоване у иностраним законодавствима, па би у неким наредним изменама домаћег законодавства, могла послужити као узор у додатном регулисању правила за доделу условног отпуста.

Постојећој терминологији која се користи у законским нормама, а односи се на материјалне предиспозиције доделе условног отпуста, могу се упутити примедбе у правцу недоречености. Формулација о добром владању и испуњењу радних обавеза, представља додатни проблем. У ситуацији када влада значајна неупосленост осуђених, због објективних немогућности система да омогући остварење права и обавезе на рад, постаје проблематично процењивање степена испуњења радних обавеза. Долази до привилеговања положаја осуђених који имају радно ангажовање у затвору у односу на оне који га немају.

Знајући да је могућност ранијег изласка на слободу примарни мотив осуђеног, нарочито коришћењем института условног отпуста, можемо се запитати

да ли су свим осуђеним лицима дате једнаке шансе, уколико су, без своје кривице, ускраћени за могућност радног ангажовања током извршења затворске казне?

Формулација која се односи на „друге околности које показују да је постигнута сврха кажњавања“, оставља простор за арбитрарност у процени да ли је и у којој мери дошло до позитвних промена у понашању осуђеног.

Измене услова за доделу условног отпуста, одразиле су се и на рестриктивније услове за његово опозивање у односу на претходни закон. Тако се налаже обавезан опозив ако осуђени, док је на условном отпусту, учини једно или више кривичних дела, за која је изречена казна затвора преко шест месеци. Факултативни опозив предвиђен је за случај ако условно отпуштени учини једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора до шест месеци, односно не испуни неку од обавеза које му је суд одредио. Видели смо да је у претходни законима ова граница била осуда на годину или до годину дана затвора.

Измене у формалним елементима доделе условног отпуста у правцу продужења времена протеча казне, забране доделе у случају бекства, опозива у случају изрицања казне затвора преко шест месеци, указују на опредељење државе да се условни отпусти додељују ређе и под неповољнијим условима, него што је то чињено крајем прошлог века.

Законик о кривичном поступку („Службени лист СРЈ”, бр. 70/2001; *"Службени гласник РС"*, бр. 58/2004) регулише поступак за пуштање на условни отпуст, тако што молбу подноси осуђени и то суду који је судио у првом степену. Веће надлежног суда (члан 24. став 6) утврђује испуњеност формалних елемената везаних за протек казне, уједно тражи и извештај од управе пеналне установе у којој осуђени издржава казну затвора, о његовом владању, извршавању радних обавеза и другим околностима које показују да ли је постигнута сврха кажњавања, ако тај извештај није достављен уз молбу осуђеног.

Преношење ингеренција о додели условног отпуста са комисија за условни отпуст на првостепени суд трпи критике по више основа. Треба имати у виду оптерећеност судова редовним предметима, којима су заокупљени и по више година, па се поставља оправдано питање стварне заинтересованости и могућности судова да одлучују о стварима о којима су већ једном одлучивали и спремности суда да мења своју претходну одлуку.

Други проблем састоји се, како наводи Соковић (2008), у чињеници да се у затворима Србије налазе и осуђена лица којима у првом степену није судио домаћи суд, па би прихватљиво решење било да о додели условног отпуста одлучује суд који се налази на територији казнено-поправног завода, стварно надлежан у првом степену за кривичо дело, односно суд који је поступао у првом степену у поступку признавања стране пресуде.

Као извор информација о подобности осуђеног за доделу условног отпуста, узимају се извештаји пеналних установа о понашању осуђеног за време извршења затворске казне. Такви извештаји најчешће се базирају на формалним елементима о идентитету, старости, брачном и породичном стању, занимању, ранијој осуђиваности, уз навођење кривичног дела, висине казне, протеча времена, преосталог времена казне, времена проведеног у притвору, постојања дисциплинских преступа, казни или награда у току третмана.

Непостојање инструмената за процену ризика рецидивизма у нашој пракси, доводи до ситуације да се пеналне установе сналазе како ко зна и уме! Настоји се описати целокупан индивидуалитет осуђеног који је поднео молбу за условни отпуст, на релативно ограниченом простору који пружа извештај суду. Бројност осуђеничке популације утицала је на додатни проблем који је резултирао максималном оптерећеношћу стручних радника. Дешава се да један васпитач води васпитну групу коју чини и више од 100 осуђених. У таквој ситуацији може се оправдано поставити питање континуираности праћења сваког осуђеног понаособ, упознавања његових индивидуалних својстава. Доводи се у питање могућност уочавања промене стања од доласка на извршење затворске казне до периода, када стиче право подношења молбе за условни отпуст. Ситуацију компликује и бројна премештање осуђених из једне пеналне установе у другу, где се у новој ситуацији та друга пенална установа наново мора упознавати са индивидуалним својствима тог осуђеног лица. Осуђени је, са своје стране, поново у ситуацији да се изнова доказује, оправдава или оповргава мишљења претходне установе о њему, да се адаптира на нове услове, друге васпитаче и друге осуђене с којима мање или више успешно комуницира. Све то може довести до неповољнијег статуса осуђеног који је остварио у претходној пеналној установи. Нешто мање драстична је промена средине унутар исте пеналне установе када се услед напредовања у третману премешта у другачије павиљонске услове, у другачију васпитну групу коју води опет други васпитач. Ситуација је нешто повољнија, јер се размена информација о конкретном осуђеном лицу врши непосредно унутар установе, али проблеми адаптације на нове услове су присутни и даље.

Посебан проблем представља упознавање индивидуалитета осуђених код „кратких казни затвора“, где се често дешава да осуђени проведе више времена у притвору, услед дуготрајног кривичног поступка и чекања на правоснажност

пресуде. Услед тога, време које преостаје до истека затворске казне не даје квалитетне претпоставке да се стручни радници заиста упознају са индивидуалним својствима осуђених. Уколико се у томе успе, проблем настаје у оцени и квалификавању промена које су настале извршењем затворске казне.

Подаци Министарства правде – Управе за извршење кривичних санкција о новодошлим осуђеним лицима у пеналне установе према дужини казне затвора за 2008. годину, говоре уједно и о могућности установа да се на квалитетан начин упознају са индивидуалним својствима осуђених. Од скоро 8.000 новодошних осуђених лица, 5.260 (око 65%) долази са пресудама до једне године затвора, а ако том броју прикључимо и оне са пресудом до три године затвора, видимо да се то учешће знатно повећава на 7.132 (89.3%) осуђених лица (Јованић, Илић, 2009).

С једне стране се суочавамо са релативно кратким казнама, уз истовремено релативно дуге поступке суђења, тако да се временски оквир за упознавање са индивидуалитетом осуђених сужава. Поставља се тако и питање могућности за праћење промена и предикцију будућег понашања поводом додељивање условног отпуста.

Судско веће тражи изјашњење јавног тужиоца који поступа пред тим судом, уколико не одбаци молбу осуђеног. Против одлуке судског већа, жалбу могу изјавити јавни тужилац и осуђени који је поднео молбу за условни отпуст. Ситуација се додатно усложњава могућношћу улагања жалбе од стране тужиоца другостепеном суду, при чему је потребно поновно одлучивати о оправданости молбе осуђеног, што захтева додатно време судова. Настаје тако и теоретска могућност да осуђени напусти затвор због чињенице да му је казна истекла у потпуности и без доношења одлуке о условном отпусту због дуготрајности поступка од подношења молбе до доношења коначне одлуке.

Чини се да је у оваквој ситуацији *инсистирање на судској надлежности у доношењу одлуке о условном отпусту зарад потврде судског интегритета, непродуктивно*. Да ли би се тако могло размишљати у правцу делимичног враћања надлежности управника установа, па макар у случајевима кратких казни затвора, као што то предлаже Лазарев (2002), или Комисији за условни отпуст (Радуловић, 2005), остаје отворено питање. Видели смо да у већини анализираних страних законодавстава, надлежност над одлуком о додели условног отпуста је поверена одборима за условни отпуст (Parole Board) као самосталним телима или везаним за министарство правде, односно управу за извршење кривичних санкција. Укључивањем и других субјеката, а не само суда у одлучивање о условном отпусту, проширује се могућност утицања на коначну одлуку и других друштвених субјеката. Састави комисија за условни отпуст о томе најбоље сведоче. У периоду пре важећег ЗИКС, на овим просторима, комисију су чинили пет чланова, од којих су најмање два члана судије Врховног суда Републике

Србије. На тај начин је условни отпуст респектован и као правни инстут и као фаза извршења казне затвора. У суседним државама, задржана су решења, која су до овог века важила и код нас, да о условном отпусту одлучују посебне комисије, различитог састава.

У Републици Српској, Комисија за условни отпуст се састоји од пет чланова у коју улазе представник Министарства, судија Врховног суда Републике Српске или судија окружног суда, те три независна члана из релевантне стручне области. У Црној Гори Комисију од седам чланова сачињавају представници: Врховног суда Црне Горе, Државног тужиоца, министарства унутрашњих послова, министарства здравља, министар правде и старешина организације (затвора). У Федерацији Босне и Херцеговине Комисија се састоји од по једног представника суда и министарства правде и три независна члана из релевантне стручне области. У Хрватској, о предлогу за условни отпуст одлучује Повјеренство, састављено од четири стална члана и то: једног члана Средишњег уреда Управе за затворски систем, једног члана из државног тужилаштва и двоје судија, као и промењиви члан и то судија извршења према месту извршавања казне затвора.

Специфичности и разлике у модалитетима састава комисија, начина њиховог рада, процесних радњи приликом одлучивању о условном отпусту и другим чињеницама везаним за ово питање, показатељ су константног трагања за бољим и ефикаснијим решењима како би се проблем рецидивизма свео на што мању меру. Наравно да уз сваки наведени предлог стоје сви приговори који су упућивани како комисији за условни отпуст и управнику пеналне установе или стручним службама унутар њих, у смислу да би преношење надлежности са суда на несудску инстанцу било несудско преиначење судске одлуке. Противаргумент се може потражити у основној идеји како прописивања, тако изрицања и извршења казне затвора – у тежњи да се током боравка осуђеног у пеналној установи, применом савремених мера и поступака оствари промена понашања осуђених у правцу невршења нових кривичних дела, а да се по изласку на слободу, током условног отпуста, настави третман у заједници тог лица.

С друге стране, критичари судског одлучивања о додели условног отпуста и „поновног пресуђивања“, заступају становиште да се ради о непотребној јуридизацији и залажу се за враћање надлежности у затворске оквире или у надлежност посебних комисија. Тако би се растеретили и судови како првостепени, тако и другостепени, а избегао би се приговор да се поновно пресуђује истом лицу, за исто дело, кроз разматрање молбе за условни отпуст (Јовановић, 2003а).

Актуелним законским нормама, надлежности за доношење одлуке о условном отпусту пренесене су на судове, а та решења се предвиђају и у

најновијим изменама *Законика о кривичном поступку* (Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011 и 101/2011.). Стога је могуће усмерити решавање проблема у правцу ефикасније организације судске власти, било да се ради о оснивању посебних одељења унутар суда или посебних судова, надлежних за условне отпуста. На тај начин би се омогућила специјализација судова или њихових посебних одељења, фокусирањем на проблематику условног отпуста. Укључивање стручњака из пеналне праксе, независних стручњака и представника друштвене заједнице слично решењима које практикују земље у окружењу, било би могуће и у форми чланства у судском већу, (уместо у комисијама како је се то практикује код њих). Стога ћемо у основним цртама изнети основна становишта и предвиђене измене закона које се односе на област условног отпуста, а њихова примена се очекује у непосредној будућности.

Трећа измена законодавства у овом веку, у области условног отпуста, детаљније је регулисала радње у поступку доделе условног отпуста. Њихова примена наступиће од 2012. године односно 2013. године, тако да ће се поступак за доделу одвијати на значајно другачији начин.

Два рока примене проистичу из члана 608., где се каже да *Законик о кривичном поступку* ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије”, а примењује се од 15. јануара 2013. године, изузев у поступцима за кривична дела организованог криминала или ратних злочина који се воде пред посебним одељењем надлежног суда у ком случају се примењује од 15. јануара 2012. године. У члану 563. посвећеном покретању поступка за пуштање на условни отпуст, *Законик о кривичном поступку* предвиђа шире право подношења молбе, тако да омогућава да молбу поднесе и његов бранилац. О молби ће и даље одлучивати веће (члан 21. став 4.) суда који је судио у правом степену.

Овакво опредељење, које проширује могућност подношења молбе за условни отпуст и на браниоца осуђеног, може се оценити као позитивно, с обзиром да се предвиђају другачији поступци разматрања и одлучивања пред судом, па се очекује и квалитетније заступање од стране браниоца.

Уводи се нова радња, названа претходна испитивања, па се у члану 564. налаже да, по пријему молбе за пуштање на условни отпуст, веће испита да ли су испуњени законски услови за подношење молбе. Веће одбацује молбу, ако утврди да је поднета од стране неовлашћеног лица; ако осуђени није издржао две трећине изречене казне затвора или ако је покушао бекство или је побегао из завода. Уколико молбу не одбаци, веће ће затражити извештај од завода у којем осуђени издржава казну затвора, као и извештај повереника из органа управе, надлежног за извршење кривичних санкција.

Ова новина упућује на проширење круга учесника у поступку доделе условног отпуста, тиме што ће се у тај рад укључити и повереничка служба. Такво решење представља квалитетан помак, с обзиром да се предвиђа ангажовање повереничке службе у постпеналном прихвату, као што се то чини у већини анализираних законодавстава (САД, Кане, Енглеске, Белгије, Данске, Кине...)

Наведене новине су условиле и нове радње за одлучивање о молби, па се у члану 565. предвиђа позивање осуђеног, ако оцени да је његово присуство потребно, браниоца, ако га има, јавног тужиоца који поступа пред судом који одлучује о молби и, ако је извештај позитиван, представника завода у којем осуђени издржава казну затвора.

Наведене измене у поступку доделе условног отпуста, одражавају се и на ток рочишта, па се у члану 566. предвиђа изношење разлога за условни отпуст од стране браниоца или председника већа. Ако осуђени присуствује рочишту, председник већа ће узети изјаву од њега, а потом ће позвати јавног тужиоца да се изјасни о молби осуђеног. Ако је на рочиште позван и представник пеналне установе, председник већа ће га испитати о владању осуђеног за време издржавања казне, о извршавању радних обавеза и о другим околностима које би указивале да је постигнута сврха кажњавања.

Посебне новине предвиђају се у делу који се односи на одлуке суда којима се окончава рочиште, тако да се чланом 567. предвиђа неколико могућих исхода. По окончању рочишта, веће доноси решење којим одбија или усваја молбу за пуштање на условни отпуст. При томе посебно уважава **процену ризика рецидивизма** осуђеног, успешност у извршавању програма поступања, ранију осуђиваност, животне околности и очекивано деловање условног отпуста на осуђеног. Новина изражена у ставу да се приликом оцене свих елемената релевантних за доделу условног отпуста укључи и процена ризика рецидивизма осуђеног, свакако је за позитивну критику, јер ће се на овај начин у праксу увести стандардизовани инструменти процене, што је такође пракса у законодавствима већине земаља које смо анализирали.

У случају да усваја молбу и додељује условни отпуст, веће суда може осуђеном одредити да испуни одређене обавезе предвиђене кривичним законом, а може одлучити и да осуђени за време условног отпуста буде под електронским надзором. Ова решења такође су у складу са актуелним светским трендовима, остаје нам да сагледамо у наредном периоду како ће се примењивати у домаћој пеналној пракси.

Предвиђено је да се решење о условном отпусту доставља осуђеном и његовом браниоцу, јавном тужиоцу, заводу у којем осуђени издржава казну, суду

који је осуђеног упутио на издржавање казне, судији за извршење кривичних санкција надлежном према пребивалишту осуђеног, органу полиције, поверенику из органа управе надлежног за извршење кривичних санкција и центру за социјални рад према пребивалишту осуђеног.

Ова новина у извештавању треба да допринесе побољшању комуникације различитих државних органа у правцу сазнања о томе шта се са осуђеним дешава након изласка из затвора. У досадашњим законским решењима, суд није био обавезан да достави одлуку којом одбија молбу осуђеног за доделу условног отпуста. Осуђени такође није имао обавезу да такву одлуку суда учини доступном пеналној установи. Оправдање за ову врсту нелогичне комуникације било је да се ради о приватном акту осуђеног, покренутог на његову молбу и њему индивидуално одговорено поводом ње, тако да је пенална установа била на известан начин ускраћена за информације о исходу молбе за условни отпуст иако је писала извештај суду поводом те молбе.

Измене су извршене и код поступка за опозивање условног отпуста, прописаним у члановима 545. до 551. *Законика о кривичном поступку*, јер се предвиђа сходна примена одредби везаних за опозив условне осуде, тако да све што се у овом домену односи на условну осуду, важи и за условни отпуст.

Поступак за опозивање условне осуде се, на захтев овлашћеног тужиоца, покреће пред судом који је судио у првом степену, због неизвршења обавеза предвиђених одлуком о условном отпусту. Ради се о томе да осуђени није вратио имовинску корист прибављену кривичним делом, није накнадио штету коју је проузроковао кривичним делом или није испунио друге обавезе предвиђене заштитним надзором.

Предвиђена је могућност спровођења провере ради утврђивања чињеница и прикупљања доказа важних за одлуку о опозиву, на које се позивају странке и бранилац, а могуће је позивање и оштећеног. Уколико се ради о неиспуњењу обавеза предвиђеним заштитним надзором, суд ће позвати надлежног повереника. У одлуци везаној за опозив (члан 550.), судија ће пресудом одбити захтев за опозивање условне осуде, ако утврди да нема основа за опозивање условне осуде.

У пресуди, суд може одлучити да продужи рок за испуњење обавезе или, ако осуђени из оправданих разлога не може да испуни постављену обавезу, да га ослободи испуњења те обавезе или је замени другом одговарајућом обавезом (члан 545. став 1. тачка 1). Суд може опоменути осуђеног који не извршава обавезе заштитног надзора или продужи трајање заштитног надзора у оквиру времена проверавања или раније обавезе заменити другим (члан 545. став 1. тачка 2).

Судија ће пресудом усвојити захтев за опозивање условне осуде и изрећи казну због неиспуњења обавезе која је утврђена у условној осуди или због неиспуњења обавезе заштитног надзора.

Анализа новина у нормативној регулативе условног отпуста указује да се увођењем заштитног надзора у област кривично-правне реакције, формирањем институција као што је повереничка служба, укључивањем те службе у надзор над условно отпуштенима, увршћивањем инструмената процене ризика рецидивизма у процес одлучивања о додели и наметањем обавеза током надзора над условно отпуштенима, наша држава настоји пратити достигнућа иностраних држава, које имају вишедеценијску праксу засновану на таквом моделу.

Како до сада у нашој пеналној пракси није било систематске употребе стандардизованих инструмената за процену ризика/потреба осуђених лица, потребно је указати на нека инострана искуства на том пољу. Основни циљ примене кривичних санкција је редукција рецидивизма, без обзира о којој држави је реч, а примена инструмената процене треба да омогући сагледавање фактора ризика рецидивизма који се односе на карактеристике личности и социјалног окружења осуђеног с једне стране, као и прилагођавање интензитета третмана у складу са потребама осуђеног с друге стране, како се не би „поправљало и оно што није покварено“ (Жунић-Павловић, 2004:168).

Инструменти процене ризика од рецидивизма константно се усавршавају, иновирају, компарирају и више нико не доводи у питање оправданост њихове употребе. Из наведених разлога у основним цртама ћемо указати на елементарне чињенице које су условиле примену тих инструмената.

5. ПРОЦЕНА РИЗИКА РЕЦИДИВИЗМА И ОДЛУЧИВАЊЕ О УСЛОВНОМ ОТПУСТУ

5.1. Појмовно одређење рецидивизма

Кажњавање људи за почињено кривично дело треба да омогући остварење одбрамбених циљева сваког друштва, да предупреди примарни криминалитет, али и да елиминише рецидивизам. Постоје три основна схватања појма рецидивизма и рецидивиста – кривично-правно, криминолошко и пенолошко.

Сва три схватања укључују чињеницу поновног чињења кривичног дела, а разликују се по уважавању раније пресуде или ранијег боравка у пеналним установама због претходног чињења кривичних дела. Разматрајући карактеристике рецидивиста, Милутиновић (1988) истиче да су то лица према којима изречена казна није дала позитивне резултате, те да су они и даље наставили са криминалним понашањем. Полази се од претпоставке да је рецидивиста лице које је формирано за вршење кривичних дела, па се стога трајније делинквентно понаша. Због те чињенице, може се често запазити употреба термина „опасног стања“. Ово схватање се везује за својства личности рецидивисте, пре свега за навике и склоности, које упућују на професионализацију и криминалну каријеру.

Уколико је реч о кривично-правном поимању ове појаве, узима се у обзир чињење новог кривичног дела или више њих, након правоснажне пресуде за једно кривично дело. Варијације у погледу интервала између пресуде и новог кривичног дела различито се одређују, што се одражава на одређивање статуса рецидивисте, уколико је од примарне пресуде, до новог кривичног дела, протекао одређени временски рок.

Криминолошко одређење појма рецидивизма нешто је шире од правног. По њему, рецидивисти су она лица која су извршила више од једног кривичног дела независно од постојања судске одлуке између извршених кривичних дела, примене кривичне санкције или протеклог периода између ранијег и новог кривичног дела.

Пенолошки појам рецидивизма обухвата она лица која су поново дошла у пеналну установу ради извршења кривичне санкције. У овом случају, појам се везује за понављање институционалног третмана у оквиру казнено-поправне институције.

Чињеница је да свако поновно чињење кривичног дела не повлачи аутоматско откривање, расветљавање, вођење новог кривичног поступка или одлазак на извршење казне затвора, пре свега због тамне бројке криминалитета, застарелости, законских измена у правцу декриминализације и других разлога, као најприхватљивије одређење рецидивизма може се узети кривично-правно схватање, које ће бити као такво уважено и у овом раду.

Многе државе предвиђају посебан статуса рецидивиста и примену специфичних мера према њима, као што смо то видели на примеру страних земаља, приликом одређивања посебних правила за доделу условног отпуста рецидивистима. У нашим условима, Кривични законик Србије (Сл. гласник РС, бр. 72/2009 и 111/2009) у члану 55. каже да кад суд одмерава казну учиниоцу за кривично дело које је учинио после издржане, опроштене или застареле казне или ослобођења од казне, по протеклу рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене, може ту околност узети као отежавајућу. При том се оцењује посебно тежина раније учињеног кривичног дела; да ли је раније дело исте врсте као и ново дело; да ли су оба дела учињена из истих побуда; околности под којима су дела учињена и колико је времена протекло од раније осуде, односно од изречене, опроштене или застареле казне, ослобођења од казне, од протекла рока за опозивање раније условне осуде или од изречене судске опомене.

Увиђајући значај процене ризика рецидивизма и, с њим у вези, препоруке суду да ли да дозволи излазак осуђеног на слободу пре формалног истека казне, настали су различити покушаји конструкције инструмената којима би се на ефикасан начин могло проценити да ли ће неко чинити нова кривична дела и по отпуштању из затвора. У наредним излагањима ћемо стога посветити посебну пажњу процени ризика рецидивизма.

5.2 Појам и значај процене ризика рецидивизма

Анализиране околности указују на важност процене од рецидивизма, посебно када је реч о додели условног отпуста. Један од суштинских захтева полази од става да се осуђеном може веровати да неће рецидивирати у периоду трајања условног отпуста. Процену ризика од рецидивизма тако можемо одредити као процедуру утврђивања вероватноће за рецидивизам током одређеног временског периода код осуђеног (Жунић-Павловић, 2004).

Приликом одлучивања о условном отпусту процена ризика има има посебан значај. Њоме се омогућава мерење потенцијалне опасности преступника за друштвену заједницу или процена потребног нивоа надзора над преступником у заједници. Потребно је идентификовати факторе ризика као што су антисоцијални или прокриминални ставови, вредности, уверења, когнитивно-емоционална стања, удруживање са прокриминалним групама, одвајање од просоцијалних група, неке од црта личности које усмеравају особу на криминалну активност, историју криминалног понашања нарочито у ранијим развојним периодима, модалитете криминалног понашања, факторе породичне средине и постојање проблема у васпитој функцији породице, проблеме везане за образовање, запошљавање, стицање прихода, социјални статус, различите облике менталних поремећаја, као и многе друге који се уврштавају са мање или више емпиријских доказа у инструменте намењене процени ризика рецидивизма (Жунић-Павловић, 2004).

Осим утврђивања постојања ризичних фактора, потребно је сагледати и ниво ризика, односно проценити који интензитет третмана примени према особама са различитим нивоом потреба. Усмеравање третмана на оне карактеристике личности и животне ситуације, које су директније повезане са криминалним понашањем нарочито код високоризичних преступника, има веће шансе да постигне жељене резултате у редукцији рецидивизма. Жунић-Павловић (2004:168) наводи да третман постиже најбоље резултате уколико се усмерава на остварење циљеве као што су: промена антисоцијалних ставова, промена антисоцијалних осећања, редуковање антисоцијалних удруживања, унапређење породичне комуникације, супервизија унутар породице, унапређење идентификације са антисоцијалним моделима улога, развој вештина самоконтроле и решавања проблема, замена антисоцијалних са просоцијалним алтернативама, редуковање зависности од психоактивних супстанци, модификација личних, интерперсоналних и других добити и губитака које доноси криминално и некриминално понашање у породичном, слободновременском професионалном, или другом окружењу уз фаворизацију некриминалних алтернатива,

обезбеђивање заштићујућег, подржавајућег окружења за преступнике са хроничним психијатријским проблемима, промена других обележја преступника и његове животне ситуације повезане са криминалним понашањем и оспособљавање преступника да препозна ризичну ситуацију и да примени конкретан, добро увежбан план за поступак у таквим ситуацијама. Жунић-Павловић (2004) такође наводи да се слабији резултати постижу уколико је третман усмерен на: повећање самопоштовања без истовременог редуковања социјалних размишљања, осећања или удруживања са криминалним групама; уколико се фокусира на нејасне емоционалне и личне притужбе које нису у вези са криминалним понашањем; ако се ради на унапређењу животних услова у ужој социјалној средини, без обзира на криминогене потребе високоризичних појединаца и уколико се повећавају конвенционалне амбиције у домену школовања и рада, без конкретне помоћи у њиховом реализовању. Генерална сазнања о факторима ризика/потреба треба употпуњавати индивидуализованом проценом која доприноси разумевању криминалог понашања конкретног појединца. Тако услуге третмана треба ускладити са особинама личности, способностима, стилевима учења и мотивацијом преступника.

Прве емпиријски засноване процене ризика дао је Burgess (1928). Развој пеналне праксе и примене условног отпуста условио је потребе за изналажењем прецизнијих инструмената процене ризика и потреба уз константно настојање да се ти инструменти усавршавају. У последњим деценијама двадесетог века, приметан је пораст броја истраживања како у домену израде инструмената, тако и у домену евалуације примене постојећих инструмената у пракси путем валидационих и мета-анализа. Неки од тих инструмената су широко прихваћени у пеналној пракси, док се други оријентишу на ускоциљану популацију као што су агресивни осуђеници, сексуални предатори, ментално оболели, зависници и сл.

У називима инструмената за процену могу се често уочити и препознати области процене којој су усмерени као на пример *Wisconsin Risk and Needs instrument* познат и под називом Wisconsin Classification System намењен процени криминогених ризика и потреба осуђених, затим LSI-R-Level of Supervision-Revised, који је такође намењен процени нивоа услуга, ризика и потреба; OASys-Offender Assessment System, намењен процени ризика/потреба осуђених лица, затим VRAG - Violence Risk Assessment Guide, намењен процени ризика код насилних осуђеника; PBRs=Prison Behavior Rating Scale, намењен процени понашања осуђених у затворским условима; CSLQ-Criminal Socialisation and Lifestyle Questionnaire, намењен идентификацији ризичних фактора насталих услед криминалне социјализације, PCL - Psychopathy Checklist намењен процени осуђених са психопатским поремећајима личности ради селекције за посебне, специјализоване програме третмана и многи други.

Инструменти за процену ризика се темеље на статистичком израчунавању јачине везе између појединих обележја и рецидивизма, на основу чега се утврђује сет карактеристика које су најтешње повезане са криминалним понашањем. И даље се ради на побољшају предиктивне функције наведених инструмената, било да се ради о формирању или усавршавању оригиналног инструмента, паралелној употреби више различитих инструмената и њиховом упоређивању или евалуацији у пракси конкретног пенитенцијарног система. Пажња истраживача усмерава се на познавање повезаности између одређених карактеристика личности и животне ситуације преступника и рецидивизма или одржавања криминалног понашања. Већина савремених инструмената мери два типа варијабли: историјске факторе и факторе стабилности.

Историјски фактори описују историју криминалног понашања и по својој природи су непроменљиви (на пример узраст на којем је први пут извршено кривично дело, врста и број извршених кривичних дела и сл.). Фактори стабилности су подложни променама под утицајем одређених интервенција (на пример запосленост, породичне прилике, злоупотреба психоактивних супстанци и друге). Предности употребе стандардизованих инструмента за процену ризика приликом доношења одлуке о условном отпусту су бројне, а најзначајније су: успостављање једнаких и општеприхваћених критеријума, уједначено разматрање истих аспеката у случају сваког појединачног преступника, утврђивање потребног нивоа надзора и врсте третмана након отпуста, правилно усмеравање ресурса, праћење прогреса и прикупљање униформних статистичких података (Жунић-Павловић, 2004).

У нашем систему извршења казне затвора до сада нису примењивни стандардизовани инструменти процене ризика рецидивизма. Актуелна је примена уопштених упутстава о садржају предлога за условни отпуст, што доприноси неуједначености у процени личности, понашања, реалних промена, способности и спремности осуђеног да се пре истека времена изречене затворске казне укључи у свет слободе, без утврђивања потребе за нивоом надзора на слободи.

Одсуство уједначених критеријума процене као последицу има произвољност, волунтаризам, непрецизност и превиде у коначној процени будућег рецидивизма осуђених. Ослањање само на лично искуство стручних радника, без подлоге у специјализованим инструментима процене повећава могућност грешке приликом доделе условног отпуста. Неусаглашеност критеријума различитих стручњака исте установе, а нарочито различитих пеналних установа, доводи до незадовољства осуђених лица њиховим неједнаким положајем. Друштвени интерес је свакако да се поступак доделе условног отпуста изведе на што квалитетнији начин, како би благодати тог института користила само она осуђена лица која га заиста и завређују. То се може постићи

квалитетнијом проценом ризика од рецидивизма и прецизном проценом фактора за његову појаву у сваком конкретном случају.

Опредељење стручњака да предложи доделу условног отпуста конкретном осуђеном лицу, морало би настати као резултат свеобухватне процене са уверењем да неће доћи до рецидивизма (перманентно или бар за време трајања условног отпуста), уз испуњеност услова које прописују кривичноправне норме.

Висок ниво сагласности научника о факторима који доприносе испољавању и одржавању криминалног понашања, допринео је стварању поуздане основе за установљавање и детекцију фактора ризика од рецидивизма. Ефективно планирање програма поступања, а потом и условно отпуштање осуђених лица, мора бити засновано на уважавању теоријских и емпиријских сазнања о етиолошким факторима криминалног понашања и рецидивизма.

Набројани аргументи опредељују нас у правцу указивања на потребу примене процене ризика и потреба осуђених лица у домаћој пеналној пракси. Стручни радници пеналних установа добили би могућност егзактније процене осуђена лица, адекватнијег планирања и програмирања пеналног третмана, судови би имали квалитетније претпоставке за доношење одлуке о условном отпусту, а друштво у целини би на квалитетнији начин било заштићено од рецидивизма.

6. РАЗВОЈ ИНСТРУМЕНАТА ПРОЦЕНЕ РИЗИКА

ОД РЕЦИДИВИЗМА У ПЕНАЛНОЈ ПРАКСИ

Незадовољство ефектима пеналног третмана, повећање стопе криминалитета и знатно присуство рецидивизма, резултирали су критикама и неповерењем у могућности и стварне ефекте казне затвора. Песимистичка тврдња коју износи Martinson, а парафразира Farabee (2002), према којој ни један програм не функционише, доживљена је као велики ударац за праксу пеналног третмана. Од тада се истраживачи труде да докажу супротно.

Истраживачким напорима научници су прикупили обиље података о ефективној пеналној пракси. Прикупљајући и анализирајући податке о ефикасности пеналног третмана, дошли су до различитих закључака о тврдњи коју је изнео Martinson, али су узгред развијене методе и технике у побољшању процене ризика од рецидивизма, као основе за објективније предвиђање будућег понашања осуђеног.

Применом статистичког модела, провераване су стварне вредности појединих инструмената за процену ризика. Одлика статистичког приступа је емпиријска стратегија која дели развој инструмента од валидације (Gottfredson & Tonry, 1987; Shlonsky & Wagner, 2005).

Развој инструмента вођен је узорком процене у којем се фактори ризика, који предвиђају критички критеријум, променљив на статистички значајном нивоу, идентификују и сабирају у индекс. Валидација инструмента одвија се на одвојеном узорку, у којем се тестира општа валидност предикције индекса. У студијама које обухватају много узорака, учесници у истраживању могу се насумично одредити као узорци процене и валидације. У осталим случајевима валидација може да прати развој процене ризика користећи независтан узорак, узет из исте популације.

Овај приступ ушао је у правосуђе у раним деценијама 20. века. У својој студији, Burgess је испитао 3.000 досијеа одраслих лица пуштених на условну слободу како би идентификовао карактеристике које се доводе у везу са неуспехом пуштања на слободу. Неуспех је дефинисан у два елемента: као повреда правила условног отпуста и као ново криминално понашање. Његова коначна скала састојала се од 21 дихотомског фактора ризика. Неуспех пуштања на условну слободу варира од 1,5 % за мушка лица са мање од 5 фактора ризика, до 76,0% за мушка лица са више од 17 фактора ризика. Ови резултати и вероватноћа прекршаја, која се доводи у везу са њима, били су организовани у табелу очекивања, чија је сврха да информише комисију за пуштање на условну слободу одраслих затвореника. Burgess у свом раду (1928) указује да је ослабио утицај процене ризика на доношење одлука у пракси, због два међусобна повезана фактора: контрадикторних емпиријских налаза и недостатка сагласности међу истраживачима и практичарима.

Зачетници процене ризика били су оптимистични у вези са способношћу статистичке предикције да, уз помоћ прецизније процене, предложи опције надлежнима за доношење одлука у вези са условним пуштањем на слободу. У прилог тој оцени служе поређења статистичких и импресионистичких предвиђања (Schwalbe, 2009). Уочено је да су и накнадне емпиријске провере предикције ризика имале контрадикторне налазе. На пример, табеле предикције захтевале су константну ревизију, јер су се предвиђене могућности мењале током времена (Dean, Duggan, 1968). Истраживачи су открили мањи напредак у валидности предикције који су понудили инструменти, али је тај помак био мањи од очекиваног.

Glaser (1987) је дошао је до закључка да се веће прихватање процене ризика од стране практичара, десило у исто време када и промена у приступу од стране истраживача. Крајем шездесетих година двадесетог века, истраживачи су

уочили сложеност и преплитање фактора који утичу на доношење одлуке за условно пуштање на слободу. Као последица тога, истраживачи су почели да сарађују са практичарима на развоју помоћних елемената при одлучивању, као што су смернице за одређивање казне и матрице за одлучивање. Ти помоћни елементи укључују и ризик од рецидивизма, заједно са осталим факторима који представљају друштвене вредности у вези са оствареним заслугама осуђеног, рехабилитацијом и са јавном безбедношћу.

У складу са наведеним, акценат у истраживањима процене ризика пребачен је са утврђивања тачности предикције на концепте попут “класификације”, “селективности”, и “распрострањености” (Silver, Smith, & Banks, 2000). Уместо предвиђања једног од два исхода по преступнику (рецидивизам или не), инструменти за процену ризика почели су да рангирају преступнике у групе или класе, које се разликују по њиховим индивидуалним стопама рецидивизма.

На пример, већина савремених инструмената за процену ризика омогућава изражавање кумулативног резултата ризика или броја фактора ризика, заједно са описом ризика (нпр. низак ризик, средњи ризик, висок ризик). Описи попут „постигнут је највећи могући напредак“ одређивали су до тада ефикасност у оствареном третману, на кога су се ослањала претходна истраживања.

Крајем прошлог века канадски истраживачи су формулисали принципе ефективног третмана (Andrews, et al., 1990): принцип ризика, принцип потреба и принцип респонзивности. Принцип ризика налаже да интензиван третман треба примењивати само према осуђенима код којих постоји висок ниво ризика рецидивизма. Применом интензивних интервенција на нискоризичне осуђене представља неразумно трошење средстава, а може изазвати и контраефекте. Принцип потреба налаже да интервенције усмеримо на промене познатих предиктора рецидивизма, углавном на динамичке факторе, код којих постоји могућност да се постигну одређене промене. Принцип респонзивности се односи на стилове и моделе услуга. Оне треба да буду усклађене са стилима учења преступника, а односе се на ауторитет стручњака, антикриминално моделовање, решавање проблема на персоналном, интерперсоналном и нивоу друштвене заједнице, затим на коришћење ресурса заједнице и њихову реалну доступност и на квалитет интерперсоналних односа клијента и стручњака (Жунић-Павловић, 2004).

Принцип ризика у себи садржи два битна елемента. Први говори да се свако понашање може предвидети, односно да фактори ризика имају предиктивну функцију. Други говори да интензиван третман треба ограничити само на високо ризичне преступнике, као што то наводи Hanley (2002). Ово указује на чињеницу да високо ризични преступници који се укључе у адекватан третман према нивоу

интензитета, касније се у знатно мањем броју одлучују да почине кривично дело, односно знатно је мања стопа рецидивизма, него код оних који нису укључени у програм. Отов рад (Otto, 1992) о процењивању ризика, давао је мало оптимистичније закључке. Он наводи да се променом ризичних околности и напредовањем у техникама процењивања, долази до тога, да су најмање једна од три претпоставке дугорочног ризика тачне, а најмање једна од две претпоставке краткорочног ризика је поуздана, сигурна.

Након Отовог прегледа, појавили су се и други појмовни и емпиријски предлози. Истиче да је дошло до промене у појмовном одређењу у овој области. Други аутори увиђају да је најзначајнија промена појма “предвиђање насиља” у “процена ризика“ (Monahan & Steadman, 1994). Термин “ризик“, може се поделити на три дела: фактори ризика, повреда и ниво ризика. “Фактори ризика“ су променљиве које су повезане са настанком проблематичног понашања као што је агресија и криминал. Фактори ризика се односе на индивидуалне особине као и на окружење које може утицати на појаву насиља. Особине и окружење који смањују могућност појаве насиља сматрају се „факторима заштите“. Повреда се повезује са природом, учесталашћу и озбиљношћу агресије до које може доћи. Ниво ризика је вероватноћа да до повреде дође.

Monahan и Steadman (1994) указују на промену појмова, која се односи се на појаву варијабли, повезаних са насиљем, а које се сматрају ризичним факторима где Otto наводи следеће факторе: индивидуално-карактерни, историјски; додатни и клинички фактори. Индивидуални фактори се састоје од демографских променљивих, индивидуалних особина и способности разумевања.

Историјски фактори ризика се односе на предходна искуства и догађаје који могу изазвати агресивно понашање код особе (нпр. посао, породица, раније болничко лечење, криминалне активности). Додатни фактори ризика се односе на окружење које може изазвати агресивно понашање као што су утицај друштва итд. Клинички фактори ризика прате ток менталног, емоционалног поремећаја у понашању који може постати ризичан (Monahan & Steadman, 1994).

Даљи развој појмовних конструкција ишао је у правцу усавршавања појмова који се односе на процену ризика. Установљена су два модела која се разликују зависно од облика одлуке која се доноси. Тако се описује предвиђање које истиче истинитост коначне прогнозе и управљање или менаџмент у циљу смањења ризика (Heilbrun, 1997). Постоји мноштво разлика између ова два модела, а једна од најбитнијих се односи на природу фактора ризика који се користе у моделима. Оба модела користе динамичне факторе ризика, који су променљиви након планиране интервенције (третман или надзор) или контролне ситуације (начин живота, приступ оружју). С друге стране само модел “предвиђања” садржи и статичне факторе ризика, који се не могу мењати након

планираних интервенција (Heilbrun, 1997). Статични фактори ризика подразумевају личне особине (раса, старост и пол) или одређене врсте поремећаја као што су психопатија или ментална заосталост. Ово усавршавање појмова је од посебног значаја за доношење одлука у пеналним установама. Те одлуке могу бити и прогностичке и управљачке, у зависности од контекста у ком се она доноси. Доношење одлука у овим установама сматра се кључним, након чега се правно пресуђивање прекида или наставља. Ако пресуда гласи “сексуални насилник“ и судски процес се завршава, онда се он позива на прогностички модел. У случајевима када правни ауторитет задржава неке облике контроле над индивидуом, онда је управљачки модел прикладнији јер се може умањити ризик током времена. Како се правни садржај мења током одлучивања тако се може мењати и модел процене ризика (Heilbrun, 1997).

У складу са променама у појмовима долази и до класификације по групама према нивоу ризика. Да би комуникација о ризицима била јаснија и ефективнија предлаже се класификација по категоријама низак, средњи, висок и веома висок (Monahan & Steadman, 1996). Даљи развој процене ризика кретао се у области комуникације. Процена ризика је олакшана ефикаснијом комуникацијом. Неколико студија анализира најефикаснији начин комуникације на основу изабраног модела (предвиђање против управљања) и идентификованих фактора ризика (статични против динамичних). Од посебног је значаја за особље пеналних установа, које користи формалну процену ризика при класификацији, премештању и објављивању одлука, и који треба те информације до проследу на даље правно одлучивање (Heilbrun et al., 1999).

7. ПРОЦЕНА РИЗИКА/ПОТРЕБА КОД НАСИЛНИХ И СЕКСУАЛНИХ ПРЕСТУПНИКА

Квалитативне промене крајем прошлог века у области предикције учињене су на пољу идентификације фактора ризика насиља. Харис и сарадници (Haris, Rice, & Quinsey, 1993) су вршили проучавања на узорку од 618 мушкараца у једном од центара за ментално здравље. Субјекти су боравили у том центру поводом процене пре суђења за насилно кривично дело. Око половина преступника је упућена на суђење, док је друга половина послата на одслужење казне затвора. Током просечног периода ризика од 81,5 месеци, 31% испитаника је починило нове преступе.

Харис и сарадници су идентификовали 12 показатеља за рецидив насиља: двајања од родитеља са 16 година и раније; време отварања кривичног досијеа;

психопатија; жртва насиља; шизофренија; неостваривање брачне заједнице; неприлагођеност у основној школи; жене жртве; кривично дело разбојништва; неуспели условни отпусти; алкохолизам; поремећај личности (Harris, Rice, & Quinsey, 1993). Подаци овог истраживања коришћени су за развој Водича за процену ризика (VRAG).

У другој студији, Villeneuve i Quinsey (1995) су пратили 120 осуђених (са просечним периодом праћења од 92 месеца), отпуштених из једног затвора у Канади са максималним обезбеђењем. Током овог периода, 78% њих је рецидивирало, а 50% њих је ухапшено због насилних кривичних дела. Villeneuve i Quinsey су установили следеће показатеље рецидива: постојање малолетничке делинквенције у прошлости, коришћење психоактивних супстанци, испољено насиље и агресивност, одвајање од породице пре шеснаесте година живота, чињење више врста кривичних дела, кратки периоди запослења.

Bonta, Law i Hanson (1998) су се фокусирали на широк спектар показатеља за рецидив код ментално оболелих преступника. Они спроводе мета-анализу 35 предиктора рецидивизма (за било који деликт) и посебно 27 предиктора за рецидив насилног криминалитета. Упоредили су ове варијабле са предикторима рецидивизма испитиваних код ментално оболелих преступника.

Резултати су показали да је главни предиктор рецидива насиља приближно сличан, како код ментално оболелих, тако и код оболелих преступника. Криминална прошлост је варијабла која је најснажнији показатељ, док је клиничка варијабла најслабији предиктор. Најјачи негативни предиктори су клиничке психолошке варијабле, као ментални поремећаји, убиства, године живота и насиље. Бонта и сарадници су тако закључили да стручњаци треба да користе исте варијабле при процени ризика рецидивизма код ментално оболелих преступника као и код оних који нису ментално оболели.

Посебно интересовање посвећено је предикцијама рецидивизма код сексуалних преступника, како због тежине кривичних дела, интересовања јавности, тако и због студија које показују да постоји знатна тамна бројка, због непријављивања те врсте деликата.

Постигнут је извесан напредак у емпиријским истраживањима, која помажу у идентификовању ризичних фактора рецидивизма код сексуалних преступника. Многе раније студије долазиле су до закључка да се разликују у опису карактеристика преступника и у дефинисању исхода, што отежава извођење закључака о ризику рецидивизма код сексуалних преступника (Heilburn et al., 1998). Стопа рецидивизма није реална и потцењује стварни рецидивизам, јер су многи сексуални деликти остају непријављени. Раније студије су упоређивале

ниво сексуалних престапа и насилних деликата и указују на нижу стопу сексуалног престапа него код деликата насиља. Стопа рецидивизма за оне осуђене који врше ново сексуално дело (27,5%) је нижа од стопе рецидивизма ухапшених, осуђених и враћених у психијатријску установу због насилног деликта који достиже 40,4% (Rice, Quinsey and Harris, 1991).

Новија истраживања су установила да комбинација сексуалне девијације и криминалног начина живота представља највећи ризик за сексуални рецидивизам. Rice и Harris су истраживали мушкарце злостављаче деце и силоватеље и дошли су до закључка да је веза између сексуалне девијације и психопатије предиктор за сексуални рецидивизам али не и за насилни рецидивизам. Сексуално девијантно понашање је бољи предиктор за сексуални рецидивизам злостављања деце, док је генерално (опште) криминално понашање и психопатија много важнији фактор који се повезује са силовањем (Rice i Harris 1997).

Prentky, Knight i Lee (1997) i Hanson i Bussiere (1998) су установили да је сексуално застрањивање најбољи предиктор за сексуални рецидивизам међу сексуалним преступницима, док је фактор криминални животни стил, најпредиктивнији за насилни или општи рецидивизам.

Prentky и сарадници (1997) су извршили мета-анализу испитујући факторе који су повезани са рецидивизмом сексуалних преступника. Они су направили разлику између предиктора за сексуални насилни рецидивизам и несексуални насилни рецидивизам и дошли до различитих фактора за сваку групу. Открили су да је најбољи предиктор сексуалног насилног рецидивизма повезан са сексуалним девијацијама.

Узимајући у обзир налазе Ricea i Harrisa (1997), установљено је да се сексуалне девијације могу пре узети као предиктор за рецидивизам злостављања деце него за силовање. Уз то, дошли су до налаза да најбољи предиктори било ког рецидивизма уопште, јесу предиктори који су већ познати и у литератури (нпр. ранији насилни прекршаји, године живота, малолетничка делинквенција).

Hanson и Harris (2000) су испитивали динамику фактора за сексуални рецидивизам и дошли до налаза да рецидивисте треба сматрати као особе лошег социјалног статуса, понашања које толерише сексуално злостављање, асоцијалног начина живота и лоше самоконтроле. Поред ових одлика, рецидивисти показују пораст беса и личних невоља пре поновљеног дела (аутори их класификују као акутне динамичне факторе, али не и као стабилне динамичне факторе ризика).

За разлику од Hansona i Bussiera (1998), ова студија указује и на варијаблу криминалног животног стила, мерену помоћу VRAG скорa, који указује на тенденцију да постане јак предиктор рецидивизма сексуалног криминалитета.

Постоји неколико емпиријских студија у истраживању сексуалног криминала у последњих неколико година, које праве разлику између сексуалног и општег рецидивизма. Међутим, сви се слажу се да је и даље веома тешко одредити специфичне факторе који имају највећу предиктивност за сексуални рецидивизам.

Теоријска и емпиријска достигнућа у процени ризика у последњој деценији, заједно са развојем нових инструмената, променили су и сам карактер процене ризика. Смернице за процену криминогених ризика су настале као резултат увиђања различитих проблема у емпиријској примени инструмената процене. Они се најчешће односе на врсту посла и циља коме су намењени, популацију на коју се примењују, тачности резултата процене и вредновање коначних резултата до којих се дошло тим путем. Те смернице су:

1. Одредити да ли је задатак предвиђање будућег понашања, управљање третманом или обоје - Свако одређење утиче на одлуке о релевантном истраживању, инструментима, основи процене, ризичним факторима, комуникацији. Једно од тих одређења може бити изведено коришћењем процене ризика, инструментима прикладним за ту популацију и сврху. Расправљано је о многим инструментима који су коришћени за процену ризика. Многи од њих имају већу поузданост и валидност од раније коришћених инструмената и техника. Употребом таквих инструмената могу се идентификовати ризични фактори и повећати поузданост њихове процене. Постоје различити инструменти, с обзиром на то која популација се процењује, који тип криминалитета се процењује и сл.
2. Проучавати литературу о процени ризика - Упознатост са резултатима истраживања, инструментима и професионалним стандардима у овој области, осим што доприноси бољој пракси, обезбеђује и заштиту од лошег спровођења различитих одговорности, почев од процене ризика од рецидивизма, доношења одлуке о додели условног отпуста и примене мера надзора након отпуста у локалну заједницу.
3. Прикупити релевантне информације о осуђенима од поузданих извора - Нарочито је важно проверити релевантне емпиријске информације које су коришћене у процени осуђених, јер се често пренаглашава ефикасност инструмената усмерених на предикцију криминалитета, уз недовољну доказаност утицаја ризичних фактора који се при томе истичу у први план.

4. Ефективна комуникација - Комуникација о ризицима обезбеђује важну везу између процене ризика и доношења закључака. Она укључује:
 - употребу разумљивог језика и избегавање жаргона,
 - јасно одређење сврхе задатка на почетку комуникације,
 - јасан опис процедуре коришћене у процени,
 - опис резултата процене ризика,
 - сумирање података тако да чине основу за даља предлагања,
 - спецификовање нивоа процене ризика за сваки период процене;
 - идентификацију ризичних фактора и опис релевантних интервенција за редуковање утицаја сваког ризичног фактора и сл.
5. Направити нацрт закључака за сваки могући случај, спецификовати ризичне и протективне факторе који ће, када наступе, повећати или смањити ризик од криминалитета код појединца.
6. Повезати процену ризика, њихово редуковање и доношење закључака - Када је задатак редукација ризика, пожељно је узети у обзир сазнања о томе како динамични ризични фактори могу бити редуковани помоћу планираних интервенција. Такође је корисно узети у обзир сазнања како сваки ризични фактор мења смер деловања услед сваке интервенције.

Незаобилазно питање у склопу општих разматрања о процени ризика од рецидивизма, везано је за питање трошкова који из тога произилазе. Спремност једног друштва да одвоји средства у циљу обезбеђења адекватних услова (законских, кадровских, истраживачких, инструменталних, организационих, а нарочито у фази постпеналног прихвата), зависи од процене у којој мери се на тај начин могу уштедети или расипати увек недостајућа средства. Генерално је питање - да ли третман за насилника штеди новац дугорочно? Одговор је „да“, што се доказује другим студијама, које су показале како су програми лечења ефикасни и како су уштедели новац у односу на трошкове затварања, социјалних услуга (нпр. медицинске, социјална заштита).

Узмимо као пример, проблем све присутније зависности од психоактивних супстанци код осуђених. Извршење казне затвора, без предузимања специфичних мера у правцу лечења болести зависности, ограничава дејство казне на период пеналног третмана.

Ако су потребе третмана злоупотребе супстанце неиспуњене и/или ако услуге не одговарају потребама лечења, монетарни и социјални трошкови за

друштво могу бити веома високи. Miller и сарадници (2006), документују да је 5,4 милиона насилних кривичних дела (силовање, пљачка, физички напад, убиство, злостављање деце и озбиљно занемаривање деце) и 8 милиона злочина против имовине (крађе, провале и крађе моторних возила), почињено 1999.год. у САД од стране преступника који су користили психоактивне супстанце у то време или су починили злочин у сврху добијања средстава за куповину дроге.

Оправдање трошкова улагања се налази у чињеници да се предузимањем адекватног третмана зависника могу спречити криминалне активности, изгубљени приходи, као и штете код жртава у САД, Канади и Европи, о чему су писали бројни аутори (Ettner et al., 2006; Mark et al., 2001; McCollister et al., 2004; Correctional Service of Canada, 2009; Godfrey et al., Parrott et al., 2005; Healey et al., 2003; McSweeney et al., 2007). Miller и сарадници (Miller et al., 2006), документују да је 5,4 милиона насилних кривичних дела (силовање, пљачка, физички напад, убиство, злостављање деце и озбиљно занемаривање деце) и 8 милиона злочина против имовине (крађе, провале и крађе моторних возила), почињено 1999.год. у САД од стране преступника који су користили психоактивне супстанце у то време или су починили злочин у сврху добијања средстава за куповину дроге. Укупни трошкови САД 1999. год. износили су 205 милијарди долара услед злочина које су починили преступници повезани са дрогом. Европске студије су такође документовале високе социјалне и економске трошкове (десетине милијарди долара), повезане пре свега са злоупотребом алкохола или дроге (Parker, Marshall i Ball, 2008; Richards, 2007).

Упркос потенцијалној уштеди, земље широм света још увек нису у потпуности финансирале програме третмана (Belenko, Peugh, 1998), можда због усвајања међународних конвенција које промовишу криминализацију и казну (а не рехабилитацију) алкохоличара и зависника. Ако се прихвати ова констатација, зашто су затвори у САД и европски затвори били вољни да плате за програме? Одговор на ово питање лежи у тумачењу судске одлуке која посматра третман медицинског проблема укључујући зависност и срединске поремећаје. У случају Estelle против Gamble (1976) амерички врховни суд је констатовао да је намерна равнодушност према осуђенима са озбиљним здравственим потребама, равна суровој и неуобичајеној казни која је забрањена у Осмом амандману америчког устава. Упркос чињеници да је овај случај изричито адресиран на третман за алкохоличаре и наркомане, истраживачи су се запитали зашто федерални и државни затвори не виде зависност као озбиљну медицинску потребу?

Уопштено говорећи, већина стручњака на третман гледа као на лечење болести, па и NIDA (National Institute on Drug Abuse) сматра да је наркоманија болест мозга која утиче на понашање (Fletcher i Chandler, 2006). Међутим, судови су чврсто одбацили захтев осуђених да им се утврди право на рехабилитацију преко услуга лечења болести зависности. Укратко, амерички судови виде

предозирања и физичко повлачење као озбиљну медицинску потребу, али су рутински одбацили било какве захтеве за проширење услуга и на детоксикације.

Слично томе, Foster (2005) је истакао да Европски суд за људска права тврди да управе затвора у Великој Британији имају дужност да обезбеде услуге детоксикације осуђенима позивајући се на процес *McGlinchey vs. United Kingdom*, 2003, 37 EHRR 41. Међутим, приступ дугорочним услугама (после детоксикације), у великој мери остаје ограничен, због неадекватног финансирања у затворима Европе. Неадекватно финансирање лечења болести зависности у затворима САД има за последицу ограничен приступ дугорочним услугама и дуге листе чекања у затворским програмима, као и ограничену доступност осуђенима којима је потребан третман (Belenko, Peugh, 1998; Peters, Petrilu, 2004). Стога ограничена средства и ограничења у програмској доступности, како у САД тако и у Великој Британији, не обећавају унапређење третмана.

Дакле, иако знамо шта функционише, недостају нам финансирање и међународни законски мандат, који би захтевао од затвора да обезбеди теоретски вођене, емпиријски проверене и стандардизоване услуге које промовишу смањење стопе рецидива преко стратегије дугорочног третмана.

Уколико осуђени немају право на општи сет услуга, онда они свакако немају право на адекватан програм, који би допринео потенцијалном смањењу рецидивизма. Будућа истраживања треба да уклоне што је могуће више непознаница о третману за осуђене који су зависни од психоактивних супстанци. Њихов адекватно процењен ризик и потребе основа су за планирање третмана усмереног како на казну, тако и на отклањање зависности. Тек тада се коцкање лечењем може трансформисати у обећања валидне и поуздане услуге (Latessa et al., 2002).

Видимо да се развој процене ризика кретао од несистематичних и неформалних процена, ка високо систематичним и формализованим проценама, које се ослањају на стандардизоване инструменте. Посебан допринос су оствариле и студије алтернативних облика третмана које су реализоване током последње три деценије, где је селекција циљне популације представљала главну компоненту дизајна и примене програма. Основни циљ извршења затворске казне је постизање промена код осуђеног које ће отклонити опасност од рецидивизма. У том смислу од значајне помоћи су инструменти процене јер указују кога, како, колико и у којим областима мењати да би постпенални прихват био успешнији и растерећен од оних проблема, са којима је осуђен дошао на извршење казне затвора.

Карика која такође недостаје нашем систему, а логично се надовезује на праксу извршења затворске казне и реинтеграције осуђених у друштво, је институционализован, професионализован и организован постпенални прихват осуђених лица. Ни најбоља процена индивидуалних потреба/ризика нема велику

шансу за успех уколико, као до сада, не предузимамо мере заштите, контроле и надзора над условно отпуштеним лицима.

Сви они услови који су криминогено деловали на одређену особу, остварују свој утицај једнако или чак и интензивније на условно отпуштеног. Нереално је очекивати да ће, без помоћи друштва кроз пробационе институције, осуђени сам моћи да се избори са свим негативним утицајима средине која га је и првобитно подстакла на криминално понашање.

Законом прокламовани циљеви прописивања, изрицања и извршења кривичних санкција могу се свести на сузбијање примарног криминалитета и рецидивизма. Условни отпуст без пробационог система значи пребацивање одговорности на појединца који је условно отпуштен. Ефикаснију заштиту друштва од криминалитета, директно усмерену на редукцију рецидивизма, остварили бисмо увођењем специјализованих служби, које би, у сарадњи са свим другим државним и друштвеним институцијама, предузимале мере и активности у правцу успешније реинтеграције осуђених у друштво.

Научна истраживања у домену процене ризика од рецидивизма, како општег типа, тако и посебних категорија криминалитета, настала су и развијала се захваљујући константом развоју инструмената на основу којих су вршена. Сматрамо неопходним да у наредном делу рада посветимо извештај простор експлорацији основних типова инструмената примењиваних у области процене ризика од рецидивизма.

8. КАРАКТЕРИСТИКЕ ИНСТРУМЕНАТА ЗА ПРОЦЕНУ

РИЗИКА ОД РЕЦИДИВИЗМА

Анализа кривично-правне реакције и пеналне праксе на нашим просторима, учињена у претходним поглављима, показала је да се у досадашњем поступку условног отпуштања процена ризика од рецидивизма заснивала више на интуитивној него на емпиријској подлози. Законске промене крећу се у правцу заснивања праксе процене ризика од рецидивизма на бази примене научних достигнућа и потребе да се та активност врши на објективнији, валиднији и ефикаснији начин. Како је у свету већ одавно развијан и усавршаван такав приступ, могуће је искористити вишедеценијска искуства у тој области, користећи се позитивним и доказаним ефектима примене инструмената за процену ризика. Тиме се уједно избегавају грешке и заблуде које су такође установљаване током њиховог развоја. Уважавајући чињеницу да су до сада развијани и у пракси примењивани бројни инструменти процене ризика од рецидивизма, приказаћемо само неке од њих, указујући на њихове основне карактеристике.

Висконсин скала за процену ризика и потреба (Wisconsin Risk and Needs instrument, Baird, Heinz & Bemus, 1979), позната и под именом Wisconsin case classification, или као NIC System (National Institute of Corrections System) или Висконсин систем, примењен је у највећем броју држава САД. Комбинује неколико показатеља ризика од рецидивизма, укључујући криминалну историју и психосоцијално стање, да би класификовао испитанике у висок, средњи и низак ниво ризика. Класификациона процедура обезбеђује метод поређења испитаниковог нивоа ризика са референтним стандардима за каснији ниво надзора на условној слободи. Омогућава да испитаници са највишим ризиком буду укључени у највиши ниво надзора. Висконсин систем даје скале бодовања ризика и потреба који су засновани на информацијама добијених из званичних извештаја и интервјуа са особљем задуженим за конкретан случај.

Укупан резултат ризика се рачуна сабирањем бодова следећих компоненти ризика: промене адресе у последњих 12 месеци, запосленост у последњих 12 месеци, проблеми у вези са конзумирањем алкохола, проблеми у вези узимања дрога, понашање, колико је преступник имао година приликом извршења првог преступа, претходне условне слободе или условне казне, прекршаји условне слободе или казне, претходне пресуде, типови претходних и садашњих кривичних дела, претходне пресуде за насилна кривична дела. Свака компонента се скорује да би се увидело у којој је мери она повезана са рецидивизмом. Највећи скорови

се користе за насилна кривична дела, да би се нагласила важност заштите јавности.

Укупан резултат скале за испитивање потреба се састоји од 12 компоненти: академске/професионалне вештине, проблеми запослености, управљање финансијама, брачне/породичне везе, пријатељство, емоционална стабилност, конзумирање алкохола, узимање дрога, менталне способности, здравље, сексуално понашање, утисци службеника о потребама преступника. Компоненте се мере да би се одредила просечна количина времена коју надзорници морају посветити у решавању преступникове потребе. Опису инструмента више пажње је посвећено у методолошком делу рада, тако да ћемо на овом месту само назначити неке позитивне оцене и примедбе упућене кроз сагледавање ефективности његове примене.

Робинсон и Порпорино (1989) позитивно оцењују ефекте у примени Висконсин скале, јер је могуће снизити ниво употребе ресурса, захваљујући прецизнијем класификовању условно отпуштених из првобитне категорије високог ризика у категорију средњег степена ризика. Имплементација Висконсин система описана је током примене у неколико подручја, као код Њуфаунленда и Лабрадора.

Валидационим истраживањем је испитивано 200 испитаника који су били класификовани по Висконсин систему. Рецидивизам је износио 10,5 % или 21 од 200 испитаника. Висконсин систем је показао успех у идентификовању испитаника кроз супервизију. Процент рецидивизма, код случајева класификованих као низак ризик, био је 3%, док је проценат рецидивизма код средње и високо ризичних случајева био 17%. Успех овог система може се мерити чињеницама, јер је 50 % од 200 испитаника, који су били дефинисани као ниско ризична група, ретко рецидивирало.

Основну меру исхода у овој студији представља појава рецидивизма. Докази рецидивизма су пресуде за нове преступе почињене за време условне слободе, као и бежање. Робинсон и Порпорино (1989) су осмислили меру укупног исхода, коју чине докази о напретку под надзором и рецидивизам.

Најнижи ниво је коришћен за представљање најбољих исхода, укључујући раније укидање казне коју доноси суд и случајеве који су проглашени административно неактивни пре истека периода надзора. Средњи ниво је коришћен за случајеве када је цео период надзора завршен без појаве рецидивизма и највиши ниво чине случајеви у којима се појављује рецидивизам. Трећу меру рецидивизма чини време које је протекло између почетка условне слободе и поновне појаве преступа за које су изречене пресуде. Ова вредност се мери у данима. Четврти индекс исхода служи за мерење релативне озбиљности поновног преступа. Систем шифара је коришћен за означавање тежине почињеног преступа: '0' нема рецидивизма, '1' мањи преступи, '2' кривична дела, '3' кривична дела насиља.

Резултати оствареног ризика у експерименту (Робинсон и Порпорино, 1989) са 200 условних кажњеника достижу вредност од 0 до 43 са средњом вредношћу 10,64. Користећи Висконсин скалу, 20% (40) је стављено у категорију високог ризика, 32% (64) у категорију средњег ризика и 48% (96) у категорију ниског ризика.

Резултати потреба су од 8 до 40 са средњом вредношћу 8,25. Само 2,5% (5) случајева је класификовано у категорију високог нивоа потреба, већина је стављена у категорију средњег нивоа (22%, 44) и ниског нивоа потреба (75,5%, 151). Разлике у расподели између комбинованих нивоа ризика/потребе и стварног нивоа надзора рефлектују расподелу засновану на изузецима.

Изузеци су се десили у 18 случајева (9%), а 28% случајева је стављено на више нивое него што су то показали Висконсин резултати. Такође, 72% случајева је стављено у ниже нивое. Бројке показују да је већина случајева ниског ризика истовремено дефинисана као случајеви ниских потреба. Међутим, постоји мања сагласност између нивоа ризика и потреба за случајеве средњег и високог ризика.

На пример, 45% случајева са највећим ризиком су дефинисани као случајеви са ниским потребама користећи Висконсин скалу. Диспропорционално мали број случајева класификованих у категорије средњих и високих потреба отежао је упоређивање ове две класификационе мере.

Поновна процена Висконсин скалом (Робинсон и Порпорино, 1989) је коришћена од стране истих истраживача и на мањем узорку од 108 случајева. Забележени су следећи проценти рецидивизма: од 1,5%, (за случајеве ниског ризика); 37,9% (за случајеве средњег ризика) и 54,5% (за случајеве високог ризика). Главни закључак истраживања је да он адекватно указује на нивое ризика. Уважавајући доказе у валидационим студијама, препоручена је континуирана употреба у Њуфаундленду и Лабрадору. Касније је постао и модел-систем рада за NIC System-National Institute of Corrections System у САД.

У току валидације Висконсин система у Лос Анђелесу, уочена је потреба додатног побољшања, јер се показало да осуђени припадници Арфоамеричке и Латино мањине бивају чешће класификовани у категорије високог ризика од припадника беле расе.

Поновна процена ризика и потреба обавља се сваких 6 месеци да би нивои класификације преступника били прилагођени његовом напретку. Логично се претпоставља да и период условне слободе траје дуже, као би се овај део процедуре могао спровести. Поред компоненти које учествују у почетном бодовању ризика, поновна процена укључује и следеће компоненте: тренутна ситуација живљења, друштвена идентификација, поштовање услова које је доделио суд, као и коришћење друштвених ресурса. Понашање, претходне условне слободе/казне и претходне пресуде за нападе нису узети у обзир приликом поновне процене. Ова процедура је осмишљена да би се нагласак са криминалне историје преступника пребацио на факторе који процењују његову реакцију на надзор.

Baird, Heinz i Bemus (1979) су утврдили поузданост процене резултата потреба и показали су да ти резултати позитивно корелирају са просечним бројем сати надзора. Међутим, није доказан однос између проценењеног нивоа потреба и позитивног исхода казне. Ови истраживачи су такође утврдили валидност нивоа надзора заснованих на комбинованим резултатима ризика/потреба. Током експеримента упоређивали су 242 случаја условне слободе у два региона Висконсина. Експериментална група је добила нивое надзора који су одговарали њиховој класификацији ризика/потреба, док је друга група била класификована, али је добила само рутински надзор. Показало се да експериментална група, класификована у ниво високог ризика/потребе има значајно мањи број хапшења за нове прекршаје, тешка кривична дела и укидања условне слободе него друга

група. Све у свему, 17,7% групе у категорији високог ризика која је добила високи ниво надзора је починила нове прекршаје док су били на условној слободи, за разлику од 37,2% друге групе којој није додељен специјалан надзор, већ само рутински. Ови резултати говоре у прилог оправданости употребе Висконсин скале управо у области редукације рецидивизма.

Level of Service Inventory-Revised-LSI-R (Andrews & Bonta, 1995) је као и Висконсин скала, намењен процени целокупне популације осуђених. Аутори овог инструмента сматрају да су начинили корак даље у правцу конструкције упитника, јер се, осим ризика и потреба испитује и респонзивност. Инструментом су обухваћене 54 информације о осуђеном, које се односе на: криминалну историју, образовање, запошљавање, финансије, породицу, смештај, слободно време, хоби, ставове, проблеме са дрогом и алкохолом, емоционалну, персоналну и сексуалну оријентацију. Ставке се бодују и на тај начин указују на присуство/одсуство ризика и потреба. Виши резултати на скали одражавају већи ризик рецидивизма и потребу за интензивнијим третманом: 1) низак, који се креће од 0 до 13 поена укупног скорa; 2) низак/просечан, креће се од 14 до 23 поена укупног скорa; 3) умерен, који се креће од 24 до 33 поена укупног скорa; 4) просечан/висок, који се креће од 34-40 поена укупног скорa и 5) висок, који се креће од 41 до 54 поена укупног скорa. Подаци се прикупљају комбинујући методу интервјуа и анализе документације. Истраживања на популацији осуђених у паролу, показала су да овај инструмент има прихватљиву интерну конзистентност и поузданост (Andrews & Bonta, 1995; Loza & Simourd, 1994).

Подаци прикупљени двогодишњим посматрањем указују на већу вероватноћу рецидивизма у високо ризичној групи него у групи ниског ризика. Осам одсто ниско-ризичних преступника је рецидивирало, у поређењу са 30% високоризичних преступника. Високоризични преступници су имали за 1 годину рецидив у односу 3,8: 1 код ниско-ризичних преступника, а за 2 године 5,3:1. Loza i Simourd (1994) спровели су истраживање са 162 осуђена у Онтарију. Они указују да је LSI-R поуздан инструмент за процену ризик/потреба. Установили су прихватљив ниво унутрашње конзистентности, а након анализе главних компоненти пронађена су два фактора. Фактор 1 означен је као криминална свакодневица и чини 27% укупне варијансе, а фактор 2 као емоционални/лични проблеми, који чине 23% варијансе. Овај инструмент је дизајниран за употребу код опште популације осуђених, али не и за популацију насилних делинквената.

Поводом процене ризика, Holsinger, Lowenkamp, i Latessa (2004) су приметили да је LSI-R постао омиљени инструмент за употребу у програмирању пеналног третмана, јер пружа обухватне и релевантне процене криминогених

фактора ризика. LSI-R може користити у правцу одређивања степена ризика рецидивизма (на основу присуства фактора ризика који су идентификовани као корелати рецидивизма) и циљева промене (динамички фактори ризика који се могу мењати) које би требало решити у третману.

Historical-Clinical-Risk Management-20 или **HCR-20** (Webster, Douglas, Eaves & Hart, 1997) је инструменат за процену ризика насиља, као један од уско усмерених инструмената који се, за разлику од Висконсин скале не користи за предвиђање ризика рецидивизма за било која већ за кривична дела насилног карактера. Садржи историјске ајтеме, клиничке ајтеме и ајтеме управљања ризицима. Историјски ајтеми укључују претходна насилна дела на млађем узрасту, проблеме са употребом психоактивних супстанци, душевна обољења, психопатију, рану неприлагођеност, поремећај личности. Клинички ајтеми укључују недостатак способности, негативне вештине и ставове, активне симптоме душевних болести, импулсивност, реаговање на третман. Ајтеми управљања ризицима обухватају планове који су тешко оствариви, недостатак личне подршке, стрес који је проузрокован условима средине, итд. Садржи области које се могу употребити за планирање третмана и смањивање ризика у друштву после пуштања из болнице или пеналне установе. Уз помоћ ове стратегије може се вршити поновна процена појединаца, све време и под различитим околностима.

У студији (Hart, Cox, & Nare, 1995), која је укључила HCR-20, анализирано је 193 досијеа осуђених лица у Канади. Применом методе ретроспективне анализе они су кодирани употребом HCR-20. Особе које на HCR-20 имају скор 19 (од могућих 40) показале су од 6 до 13 пута већу вероватноћу да ће током две године рецидивирати.

У другој студији, (Douglas, K., & Webster, C., 1999). која укључује HCR-20, досијеи 75 осуђених мушкараца из Канаде, који су осуђени на затвор са максималним степеном безбедности, кодирани су коришћењем HCR-20, PSL-R i VRAG инструмената. Резултати показују да су се квоте оних са скором за насилно и антисоцијално понашање изнад 19, у односу на прошло истраживање, повећале у просеку четири пута.

Студија (Grann, Belfrage, and Tengstrom, 2000) примењена на ментално оболеле преступнике у Шведској, којима се испитивала ваљаност историјских ајтема HCR-20, односила се на предвиђање рецидивизма код преступника са поремећајем понашања и шизофрених преступника, праћених у периоду од две године. Постоје нека очигледна ограничења у овој студији, као што је период

праћења од две године за обе групе (шизофрени починиоци могу рецидивирати различитим темпом). Ипак, Grann, Belfrage и Tengstrom закључују да њихова студија показује да историјски ајтеми могу бити важнији за разматрање васпитних него психијатријских проблема. Разлог томе је што је проценат осуђених који имају проблем злоупотребе психоактивних супстанци или други поремећај личности, већи у односу на осуђене са психијатријским поремећајима.

Rapid Risk Assessment for Sexual Offender Recidivism - RRASOR (Hanson, 1997). Постоји већи број инструмената који су развијени у циљу предикције рецидивизма код сексуалних преступника, а један од њих је RRASOR. Овај инструмент састоји се од релативно малог броја променљивих варијабли. Након евалуације, четири варијабле су се показале као валидне:

- Прва је постојање претходног хапшења за сексуална дела (0=ниједно; 1=једно претходно затварање или једно до два хапшења; 2=два или три претходна затварања или три до четири хапшења, 3=четири или више претходних затварања или шест и више хапшења).
- Другу варијаблу представља узраст осуђеног (0=25 или старији, 1=испод 25).
- Трећа варијабла се односи на пол жртве - да ли су икада мета мушке жртве (0=не, 1=да).
- Четврта варијабла посматра да ли су жртве повезане са починиоцем (0=не, 1=да).

Истраживачи Austin, Coleman, Peyton, и Johnson, (2003) су предузели валидизацију овог инструмента. Валидацијски узорак је чинило 550 осуђених за сексуалне злочине који су одслужили казну затвора између 1994. и 1995. године (N=356) или 2000. године (N=194). Карактеристике 550 случајева компарирани су односу на укупан број свих сексуалних преступника, условно отпуштених из затвора. Ова анализа је настојала да буде репрезентативна за све сексуалне делинквенте условно отпуштене током за два временска периода. Аутори студије дали су преглед различитих исхода условно отпуштених сексуалних делинквената за обе посматране групе. Укупно је 48% случајева ухапшено или су поново затворени у току периода праћења од годину дана. Утврђена је значајна разлика у стопи рецидивизма те две групе. Група из периода отпуштања 1994-95. године имала је 55% рецидива, а група отпуштених 2000. године 36% рецидива. Austin, Coleman, Peyton, и Johnson, (2003) додатно објашњавају да је од укупног броја рецидивиста, њих 70% враћено због техничких повреда условне слободе. Од 52%

случајеваа, за које се сматра да су били успешни, већина редовно извршава своје обавезе током условног отпуста или су им казне истекле у целости без рецидивизма.

Structured Anchored Clinical Judgement-SACJ; (Grubin, 1998) је другачији од RRASOR јер узима у обзир факторе криминалне прошлости који нису сексуалне природе, користи степенести модел класификације сексуалних преступника на низак, средњи или висок ризик. **SACJ** класификација ризика је процес у три корака, где се ризик процењују на сваком кораку. Као и RRASOR, заснива се на једноставном бодовном систему, са једним поеном за сваку ставку (тренутни сексуални преступ, претходна осуда због сексуалног преступа, не-сексуално насилно кривично дело у текућој осуди, претходна осуда због не-сексуалног насиља и више од три претходне осуде било које врсте).

За постигнут 1 поен, сврстава се у групу ниског ризика, за два поена у средњи ниво ризика и са 3 поена у групу високог ризика од рецидивизма.

Корак два се односи на отежавајуће околности. Ако су две или више чињеница од набројаних присутне, појединац се помера једну категорију више ка високом нивоу ризика, а те чињенице су:

- сексуално насиље према мушкарцу - било који сексуални деликт,
- жртва-странац - било који сексуални деликт,
- свако не-контактно сексуално кривично дело,
- болести зависности (не бодује се рекреативно узимање супстанци),
- никад није био у браку,
- сексуална девијантност и
- скор више од 25 на инструменту *PCL-R Psychopathy Checklist*.

Трећи корак је базиран на напретку у затворском третману. Категорија ризика му се повећава уколико не заврши успешно програм за промену понашања предвиђен за сексуалне осуђенике, ако показује погоршање док је у процесу лечења, или показује понашање типичног сексуалног осуђеника у затвору током протеклих пет година.

Насупрот томе, категорија ризика се смањује за један ниво, ако постоји успешан завршетак програма, постоји значајан напредак у вези са факторима ризика и ако су прихватљиве перформансе ових фактора ризика. На пример, учиниоцу који је напустио програм или који је наставио да приказује интересовање за слике деце док је у затвору, он би се кретао ка вишем степену ризика. С друге стране, учинилац који је завршило програм, више не показује

искривљена размишљања о деци, који је развио одговарајућу емпатију према жртви и који је показао способност да осмисли стратегије за смањење свог излагања ситуацијама које могу довести до нових дела, његов ниво ризика би био редукован.

The Violent Risk Appraisal Guide (**VRAG**) настао је као резултат рада Harris, Rice i Quinsey (1993). VRAG је оријентисан на индивидуалну криминалну процену код насилних и сексуалних делинквената. Садржи 12 ајтема, којима се мери улаз, третман и постхоспитални ментални поремећај преступника. Rice истиче да VRAG може добро да се примени на затворски узорак мушкараца који су ухапшени због насилног криминалног дела. Rice и Harris (1997) су вршили унакрсну проверу и проширење VRAG-а. Унакрсна провера је обављена на узорку од 159 сексуалних преступника и дошли до закљачка да је стопа насилног рецидивизма 58% у периоду преко 10 година. У истраживање је додато још 288 сексуалних делинквената на оригинални узорак и насилних рецидивиста који су праћени током 10 година. Истакли су закључак да је VRAG важан алат који се користи у пеналној рехабилитацији из два разлога. Први-VRAG је изведен и валидан за мерење психичких поремећаја преступника. Други-ове студије указују да се дубљим истраживањем VRAG може применити и код различитих група криминалне популације у сврху предвиђања насилног рецидивизма. VRAG је примењиван на мушке насилне и мушке сексуалне преступнике са историјом насиља. Међутим, још увек се не може генерализовати на популацију која нема насилну историју. Његова примена је ограничена на осуђене мушкарце, а предвиђање се односи на насиље у заједници после отпуста, а не и на насиље у затвору.

Violence Behavior Analysis - VBA: Када се контекст рада ослања на планирање интервенција у циљу редуковања ризика од рецидивизма, онда су инструменти за смањење ризика прикладнији за ту сврху. Овакав приступ ризицима се може назвати анамнестичким, а он укључује:

- идентификовање криминалних ризичних фактора, специфичних за појединца,
- евалуацију помоћу детаљног разматрања криминалне историје те особе и
- разматрање ризичних фактора који су били присутни код претходних криминалних радњи.

Пример једног таквог инструмента је анализа криминалног понашања (Violence Behavior Analysis-VBA) развијена од стране управе Taylor Hardin Secure Medical Facility 1980. године. VBA чини интервју који представља додатак споредним информацијама. Употребљен је за процену ризика од криминалитета

код оних који су ослобођени кривице због неурачунљивости. Модификована **VBA**, као анализа агресивног понашања (Analysis of Aggressive Behavior - AAB), била је употребљена код поменуте категорије у Вирџинији (1991). Приговор овом инструменту је да има неутемељену емпиријску основу за предвиђање будућег криминалног понашања.

Научници су уочили разлике између начина на који ризик и криминогене потребе треба да буду вођени, пружањем услуга у односу на стварну праксу у пеналној установи. Прво, васпитачи су пријавили неуспех у коришћењу већине стандардизованих инструмената процене ризика. На пример, у студији (Friedmann, Taxman, Henderson, 2007) спроведеној на националном нивоу, само 20% узорка васпитача исказује обученост за коришћење стандардизованих алата за процену ризика. Често се практикује класификовање осуђених по нивоима интезитета услуга, без обзира на резултате процене ризика (Andrews, 2006; Latessa, Cullen i Gendreau, 2002). Mihailides, Jude and Van den Bossche (2005) указују на разлике у резултатима који се добијају употребом LSI-R на подручју Аустралије, услед културолошких и друштвених разлика са Канадом (на чијем тлу је настао LSI-R). То потврђује чињеницу да се инструмент, развијан у једној држави, у специфичним условима, не мора показати једнако добрим, простом применом у другим државама, мање или више различитим од изворне. У сваком случају, из праксе пружања услуга које нису вођене правилном употребом стандардизованих инструмената за процену ризика, може се добити популација осуђених са неиспуњеним потребама и велика популација осуђених са непримерено испуњеним потребама. Стога, Gottfredson i Moriarty (2006) истичу да криминогене ризике и криминогене потребе не треба међусобно мешати, било у теорији или пракси.

На крају, потребно је истаћи препоруке које износи Bonta (1997), а односе се на потребу уважавања и вредновања процеса институционалне рехабилитације осуђених, поштовања резултата научних истраживања у том домену, неопходност коришћења објективних и емпиријски валидних инструмената ризика и обавезу прилагођавања нивоа ризика са нивоом услуга.

Могуће је у том смислу одабрати, од мноштва постојећих, инструменате прилагођене генеалној или специфичној популацији осуђених, било да се ради о класичном криминалитету, насилничком, сексуалном или је реч о осуђенима са додатним проблемима као што су агресивност, зависност од психоактивних супстанци, менталне болести или другим. Тада се могу очекивати директне предности третмана на клијента и заједницу у облику смањења рецидивизма.

9. ИЗВЕШТАВАЊЕ ПЕНАЛНИХ УСТАНОВА У ПОСТУПКУ ДОДЕЛЕ УСЛОВНОГ ОТПУСТА

Сачињавање извештаја пеналне установе о чињеницама везаним за понашање осуђеног током пеналног третмана, планираним и реализованим мерама рехабилитације, промене које су наступиле током боравка у затворским условима и процену о будућем понашању осуђеног, важан је сегмент поступка доделе условног отпуста. Извештај се сачињава након што неко осуђено лице поднесе молбу суду да му додели условни отпуст, а суд тражи релевантне чињенице од матичног затвора, како би могао донети адекватну одлуку о додели условног отпуста конкретном осуђеном.

Извештај треба да садржи чињенице о владању осуђеног током боравка на извршењу казне затвора, извршењу радних обавеза с обзиром на радну способност, залагање на раду, као и све оне околности које ће указати суду да ли је постигнута сврха кажњавања и може ли се осуђеном услед констелације тих фактора веровати да на слободи неће чинити нова кривична дела до истека пресуђене казне, па и након тога.

Овако широко постављена одредба чланова 46. и 47. КЗ Србије с једне стране оставља довољно простора за извештавање о осуђеном, његовим промена током третмана од пријема, смештаја у васпитну групу са одређеним третманом, адаптацију на затворске услове, прилагођавање затворској животној ситуацији, прихватању и сарадњи на испуњењу предвиђеног плана и програма поступања, односа са службеним лицима и осуђенима, учешћу у различитим активностима образовног, слободно-временског или радног карактера, деловању унутар формалног или неформалног система, напредовању кроз третман и отпорима које је испољавао, дисциплинским преступима, наградама, казнама, ставовима, мотивацији и свему другом што би пенална установа сматрала за сходно да анализира.

Отварање могућности екстензивног сагледавања чињеница пеналне установе приликом сачињавања извештаја о личности осуђеног и његовом владању током извршења затворске казне, има за циљ да суду омогући сагледавање чињенице да ли је осуђени подобан за доделу условног отпуста.

Различите професионалне компетенције запослених стручњака у преваспитној служби, њихова различита искуства по интензитету и квалитету односа са осуђенима, бројност васпитне групе, кратак рок изречене казне, комбиноване са дугим трајањем притвора, ниво професионалног залагања и учесталост бројних административних радњи поводом живота и рада осуђених лица, немогућност директнијег утицаја на коначни исход молбе осуђеног и слични фактори, могу утицати на диференциран приступ у сагледавању свих чињеница важних за процену осуђеног, његових реалних промена у понашању. Фокусирање претежно на негативне или на позитивне елементе у извештајима утиче и на доношење коначног става пеналне установе.

Посебан проблем представља непостојање недвосмислених и јасних критеријума процене ризика од рецидивизма осуђеног у пракси пеналних установа. То ускраћује могућност валидне и објективне процене да ли се осуђеном може веровати да неће чинити нова кривична дела у блиској или даљој будућности на слободи. На служби за третман је да, самостално или тимски, процени у којој мери се може очекивати рецидивизам осуђеног, а да се при том индикатори, мерила, норме, стандарди и коначни закључци заснивају на интуитивним премисама, најчешће на убеђењу да постоји довољан степен познавања осуђеног. То потврђује став да се процена понашања и ризика рецидивизма не може заснивати само на искуственим и професионалним компетенцијама стручњака пеналне установе, већ да се првенствено морају инкорпорирати сазнања науке и резултати досадашњих истраживања у овој области.

Законске формулације и процењивање заслуга осуђеног кроз поправљање, добро владање, друге околности и слично, не помажу прецизнијем сагледавању степена позитивних промена током третмана које би осуђениково понашање требало да учврсте у контексту просоцијалног насупрот криминалном. Непрецизност у формулацији важних термина који могу одлучивати о нечијој даљој животној судбини, оставља простор за арбитрерност, волунтаризам, па и злонамерност у извештајима.

Да ли се као добро владање може сматрати само оно које не иде насупрот очекивања затворских служби, велико је и компликовано питање. Уколико се од осуђеног тражи да доставља информације о другим осуђенима управи затвора, па

он то одбија, сматрајући такав чин као неморалност или акт којим ће угрозити личну безбедност, има ли основа да му се негира добро владање?

Уколико се осуђени жали невладиним организацијама на понашање затворских служби према њему, хоће ли и то бити лоше владање? Преоптерећеност капацитета затвора рађа неминовно и проблеме у коришћењу унутрашње инфраструктуре и инсталација. О томе говоре и описи стања у пеналним установама изнети у Стратегији за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији у периоду од 2010. до 2015. године (*"сл. гласник РС", бр. 53/2010*).

Незадовољство осуђених због скраћивања времена предвиђеног за оброке, личну хигијену, обављање физиолошких потреба, купање, упражњавање активности слободног времена или културних и образовних потреба, пре је проблем лошег владања затвора него лошег владања осуђеног. Стога је потребно обазриво користити тако широко постављене изразе који значајно могу утицати на даљу судбину осуђеног.

Проблеми са законским навођењем околности и термина који су на први поглед дефинисани у већем степену, могу се такође одразити на квалитет извештавања. Тражи се од затвора да опишу залагање на раду осуђених лица. Транзициони процеси и економска криза претходних деценија, одразили су се и на могућности казнено-поправних установа у погледу организације производног рада, професионалне обуке и економски исплативе организације производње и упошљавања осуђених унутар затвора. Посла нема у довољној мери за све осуђене, па тако ни могућности да се на основу рада и залагања на раду они вреднују или награђују. Пасивна целодневна доколица услед неупослености осуђених рађа и додатне проблеме осмишљавања дневних активности, корисног провођења времена током осуђеничког, њима предугог дана, али их оставља и на нивоу професионалне неспособљености, уколико су на извршење казне затвора дошли без стечених стручних квалификација.

Концентрација великог броја неупослених, нерасположених, незадовољних и агресивних особа, изложених различитим облицима депривација у затворском окружењу, доводи до формирања неформалних осуђеничких колектива, које могу достићи степен организованости затворских гангова. Припадност таквој групи, осуђеном може помоћи у задовољењу потреба које не може остварити путем формалне организације и на легалан начин. Уједно му припадност таквој групи пружа сигурност од угрожавања од стране других осуђених лица.

У оваквој ситуацији може се говорити о моделу затвореничке контроле, где установу реално контролишу вође затвореничке популације и затвор стварно функционише као неформални затворенички систем заснован на кодексу

понашања који стварају и чију примену контролишу сами затвореници и који је најчешће директно супростављен програмима ресоцијализације и захтевима заводске администрације. Одређен степен контроле од стране формалног система се постиже искључиво путем преговора са лидерима затвореника, односно највећим делом њиховим међусобним преговорима.

Депривације и институционална изолација генеришу стварање неформалног система, али интензитет његовог деловања варира зависно од општедруштвених услова и од карактеристика саме установе (Соковић, 2004; 225-238).

Контракултурне вредности које се негују у таквим групама онемогућавају настојања официјелног система да осуђеног мотивише и усмери у правцу позитивне промене свог понашања. Неформални осуђенички систем дистанцира се од формалног, ког види као супротстављеног својим циљевима. Обраћање осуђеног официјелном систему, у контексту затворских услова, представља одређени облик издаје, рађа неповерење неформалног система према њему, страх да ће одавати информације васпитној служби, стражи, управнику или полицији, па га као таквог и санкционишу. Изолација и одбацивање су блажи облици реакције неформалног система на осуђеног за ког се сумња да је „управников човек“, а нису ретки и насртаји на његову безбедност путем увреда, физичких напада, сексуалних напада, па и убиства осуђених од стране затворског ганга.

Експлорација ових елемената затворске животне ситуације у функцији је прецизирања тешкоћа које стоје пред пеналном установом у погледу описа релевантних чињеница о владању и понашању осуђених лица. Ако се томе дода и законска формулација која налаже сагледавање „других околности које показују да је постигнута сврха кажњавања“ (КЗ РС, чл. 46.), постаје јаснија сложеност посла који треба обавити ваљано, објективно и професионално у процесу сачињавања извештаја о осуђеном. Припадници службе за третман посебно се жале на инсистирање суда да се у извештају прецизира да ли је процес ресоцијализације успешно завршен. Притужбе су засноване на више елемената. Један од њих представља краткоћа затворске казне које судови изричу осуђенима и које не остављају довољно простора (уз све претходно наведене елементе затворске животне ситуације) да се ресоцијализациони процес квалитетно спроведе.

Други се односе на превагу времена проведеног у притвору у односу на време проведено на извршењу затворске казне, јер се надлежност над лицем у притвору поверава судовима или полицији, а не затворима. Није редак случај да лице у притвору, чекајући на правноснажност првостепене пресуде, стекне услове да поднесе молбу за условни отпуст, па се и тада тражи од затвора да такав

извештај сачини, што представља посебан облик ироније и сарказма, како га виде затворски стручњаци. Њима се не верује, ускраћује им се скоро сваки контакт са притвореним лицем, док се истовремено тражи да сачине извештај о његовом владању и да ствар буде доведена до крајњих граница апсурда, тражи се процена да ли је програм ресоцијализације успешно завршен. Избегавање такве констатације често има за последицу поновљен захтев суда да се достави допуњен извештај о осуђеном уз захтев да се затвор изјасни о испуњености процеса ресоцијализације. То доводи службу за третман у непријатан положај из кога се излаз тражи у посебно дефинисаној категорији „ресоцијализација у току“.

Судови различито реагују на такву констатацију, али се из решења једног другостепеног суда може уочити да та конструкција означава незавршен процес ресоцијализације. Тако се (Судска пракса, 2005) у пресуди другостепеног суда наводи да је решењем првостепеног првостепеног суда усвојена је молба за условни отпуст осуђеног. Поводом жалбе окружног јавног тужиоца, другостепени суд је укинуо првостепено решење и предмет вратио суду на поновни поступак. Из списка произилази да осуђени издржава казну затвора у КПЗ..., да се процес ресоцијализације одвија позитивним променама са намером осуђеног да промени начин живота. При таквом чињеничном стању другостепени суд налази да је нејасан закључак првостепеног суда да има места усвајању условног отпуста и да је остварена сврха кажњавања. Тиме су разлози суда супротни стању у списима, а посебно садржини извештаја КПЗ Н. из којег јасно произилази да процес ресоцијализације још није завршен, па нема услова за доделу условног отпуста. Једнако нерационалним се оцењује захтев суда да се процени процес ресоцијализације, када реч је о лицима којима је изречена само казна затвора, без уважавања чињенице да се ради о лицима са психопатијом, интелектуално ометеним лицима, веома старим лицима, изразито болесним или са специјалним потребама.

Поступак сачињавања извештаја отежан је и непостојањем адекватних и компетентних стручњака, који би се на квалитетан начин бавили специфичним проблемима ових категорија осуђених лица и који би компетентно процењивали њихово стање у складу са интегритетом и квалитетом специфичних проблема.

Критички ставови Соковић (2011) о концепту „нове пенологије“ и настојањима да се одржава интегритет система, уз ефикасну контролу унутрашњих процеса, изгледа све више добијају поврду у реалности. Одустајање од концепта рехабилитације и оријентација на управља ризиком будућег криминалног понашања, пре свега кроз различите модалитете затварање преступника, где се уместо третмана преступника јавља менаџмент, за Соковић представљају испуњење задатака нове пенологије, која настоји да управља преступништвом, а не да рехабилитује преступнике, да „нормализује“ криминалитет, а не да га елиминише (Соковић, 2011).

Оваква ситуација у пеналној пракси ставља казну затвора у равн контроле, уместо ресоцијализаторског оквира за предузимање оних мера и поступака који би на најбољи начин испунили сврху кажњавања. Закон тражи да је испуњена сврха кажњавања као предуслов доделе условног отпуста (ЗИКС, Чл. 31), али ови прокламовани захтеви стављају пеналне установе у раскорак између формалних и суштинских елемената кажњавања и процењивања ефеката те казне.

ИСТРАЖИВАЧКИ ДЕО

1. ПРЕДМЕТ, ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Поступак извештавања и додељивања условног отпуста по молби осуђеног захтева ангажовање пеналне установе и суда, како би испунили законом предвиђене обавезе према осуђеном који подноси молбу, али и према друштву, у које се осуђени условно отпушта. Интензиван утицај депривација на осуђена лица током боравка у затвору, усмерава осуђеникове активности на проналажење ефикасног начина да из затвора што пре изађу. Постоје бројни начини да се из затворских услова дође до статуса слободног човека, као што су амнестија, помиловање, ванредно ублажење казне, болест, смрт, па и бекство. Ти случајеви више се налазе у домену осуђеничких неостварених жеља, него реалних надања.

Оно што се реално отвара као могућност и перспектива су извршење казне у потпуности као неминовност, а условни отпуст као могућност. Условни отпуст тако представља инструмент мотивације осуђених да остваре позитвну промену свог понашања у процесу извршења затворске казне, како би боравак у затворским условима учинили краћим. Често осуђени некритички очекују доделу условног отпуста, као да је то нужност након испуњења формалног услова у погледу дела протекле казне. Занемарују суштински елемент садржан у оцени затворске управе, да ли су се или нису позитивно променили, односно може ли се или не, очекивати континуитет некриминалног понашања по изласку на слободу.

Законик о кривичном поступку у члану 499. регулише и поступак за пуштање на условни отпуст, тако што прописује радње које треба том приликом обавити. Дефинисање субјекта који треба да обезбеди суду извештај о осуђеном као „управа завода.“ такође се може различито схватити, али се у пракси тим послом најчешће бави служба за третман, тимски или тај посао обавља васпитач групе у којој се конкретно осуђено лице налази.

Свој потпис на тај извештај ставља управник казнено-поправне установе, тако да се извештај о владању осуђеног доставља суду у име пеналне установе, како то закон и захтева. Стога ћемо у даљем тексту овог рада користити израз „пенална установа“ као одређење субјекта који сачињава тражени извештај о осуђеном.

Пеналне установе, на основу релевантних соци-демографских, криминолошко-пенолошких карактеристика осуђених лица и ефеката програма поступања током извршења казне затвора, сачињавају извештај о осуђеном. Део извештаја посвећен је оцени успешности у спровођењу програма ресоцијализације, можемо оперативно посматрати као предлог да се конкретном осуђеном лицу додели (или не додели) условни отпуст. О овом делу извештаја

често постоје сукобљени ставови и мишљења о његовом суштинском значењу. Законодавац од установе тражи *извештај*, а не *предлог*, тако да строго формално тумачење искључује установу из права давања предлога шта да се чини поводом осуђеног. Суд је тај који ће ценити изнесене чињенице и одлучити да ли ће осуђеном доделити или неће доделити условни отпуст. Конфузију ствара чињеница да поједини судови значајно више уважавају мишљење управе пеналне установе, па траже допуну извештаја у том правцу са конкретним предлогом, односно траже од установе да се и она изјасни поводом доделе условног отпуста. Потребно је утврдити да ли осуђени заслужио својим понашањем у затвору такву врсту награде и може ли се претпоставити да неће вршити нова кривична дела по добијању условног отпуста. То би значило да ће се достигнути ново промена задржати, а резултати напора преналних усanova и процена заснована на њима, потврдити током боравка осуђеног на слободи.

Ова два сегмента у поступку условног отпуста предмет су нашег интересовања, с обзиром на њихов утицај на коначни исход молбе осуђеног и безбедност заједнице у случају његове доделе. Један сегмент се ослања на прошлост (у смислу анализе владања осуђеног у затвору), док се други бави предикцијом будућег понашања по изласку осуђеног из затвора.

Предмет докторске дисертације дефинисан је у контексту стандардизације поступка условног отпуста. Његов централни и најосетљивији део чини извештавање пеналне установе поводом молбе осуђеног суду за доделу условног отпуста. Под *стандардизацијом* се подразумева уједначавање операција чији завршни производ треба да задовољи одређене квалитете, односно норме. Прописивањем утврђеног стандарда обезбеђује се могућност компарације по било ком основу, односно објективност. Норма омогућава рангирање сваког појединца, а тиме и објективност процене у односу на референтну групу. Овако дату дефиницију Међународне организације за стандарде (ISO, Standards and Regulations, 2010) можемо применити и на поступак предлагања и одлучивања по молби осуђених лица за доделу условног отпуста. Примењено на област извршења казне затвора, термин „производ“ односио би се на резултат процене понашања осуђеног од стране стручних радника казнено-поправних усanova и опредељење да ли осуђеном треба доделити условни отпуст или не, који би у том случају био компаративан и објективан.

Циљеви истраживања: Истраживање у основи има четири циља а то су:

1. Утврђивање разлика у вредновању карактеристика осуђених лица у

извештајима пеналних установа код доделе условног отпуста;

2. Уврђивање разлика у вредновању карактеристика осуђених лица у одлукама суда код доделе условног отпуста;
3. Утврђивање разлика у коначном опредељењу о додели условног отпуста између пеналних установа и судова;
4. Сагледавање постојања и природе везе између нивоа ризика рецидивизма осуђених лица и доделе условног отпуста.

На основу постављених циљева, изведени су следећи истраживачки **задаци**:

1. Утврђивање социо-демографских карактеристика осуђених лица анализом варијабли старост осуђених, стручна спрема, запосленост, брачно стање, родитељство;
2. Утврђивање криминолошко-пеналних карактеристика осуђених лица анализом варијабли учињено кривично дело, осуђиваност, пенални поврат, вођење новог кривичног поступка, дужина изречене казне, изречене мере безбедности, трајање притвора, почетна категорија у затворском третману, адаптација на затворске услове, сачињавање програма поступања, прихватање казне од стране осуђених, радно ангажовање осуђених, залагање осуђених на раду, стручно оспособљавање осуђених, зависност од психоактивних супстанци, примена посебних програма у третману, дисциплинско кажњавање и награђивање осуђених, рекатегоризација у току третмана и број молби за доделу условног отпуста;
3. Примена поступка скоровања употребом Висконсин скале;
4. Утврђивање дистрибуције осуђених према ниову ризика рецидивизма;
5. Анализа усаглашености опредељења пеналне установе за доделу условног отпуста према дистрибуцији осуђених по нивоу ризика рецидивизма;
6. Анализа усаглашености одлуке суда према према дистрибуцији осуђених по нивоу ризика рецидивизма;
7. Процена могућности примене Висконсин скале у пракси пеналних установа.

2. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Из наведених циљева истраживања изведене су следеће хипотезе:

- Хипотеза 1: Постоје разлике у вредновању карактеристика осуђених лица између пеналних установа и судова у поступку доделе условног отпуста.
- Хипотеза 2: Постоје разлике у коначној процени подобности осуђених за доделу условног отпуста између пеналних установа и судова у постојећем поступку доделе.
- Хипотеза 3: Не постоји повезаност у коначној процени подобности осуђених за доделу условног отпуста између пеналних установа, као ни одлука судова са нивоом ризика рецидивизма осуђених, утврђеног Висконсин скалом.

3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Узорак истраживања

Узорак истраживања чине извештаји пеналних установа и одлуке судова по молбама осуђених лица из казнено-поправних установа на територији Републике Србије. Узорак се састојао из два подузорка. За анализу поступка условног отпуста по актуелном моделу рада пеналних установа и судова, коришћено је 225 извештаја (први подузорак) из деветнаест казнено-поправних установа и судских одлука поводом молби осуђених за доделу условног отпуста током 2008. и прве половине 2009. године. За процену и анализу поступка условног отпуста по моделу процене ризика рецидивизма употребом Висконсин скале, коришћено је 50 извештаја (други подузорак) и досијеа Окружног затвора Зрењанин и судских одлука поводом молби осуђених за доделу условног отпуста током прве половине 2009. године. Узорак за анализу одабран је по основу критеријума подношења молбе за условни отпуст током 2008. и у првој половини 2009. године, до када је важио формални услов о протеклу половини изречене затворске казне.

Доношењем законских измена у другој половини 2009. године мењао се формални услов за подношење те молбе (две трећине уместо половине казне), тако да је анализа усмерена на извештаје пеналних установа и одлуке судова поводом молби осуђених лица поднетих по законским условима који су важили до ступања на снагу измеђених формалних услова.

3.2. Време и место истраживања

Емпиријско истраживање је спроведено током друге половине 2009. године. Анализа поступка условног отпуста према актуелном моделу рада пеналних установа и судова спроведена је на нивоу 19 казнено-поправних установа и то:

- Казнено поправни заводи: Сремска Митровица, Пожаревац, Падинска Скела, Сомбор, Шабац и Ћуприја;

- Окружни затвори: Врање, Неготин, Крагујевац, Суботица, Панчево, Ужице, Смедерево, Крушевац, Чачак, Краљево, Београд, Зајечар и Зрењанин.

Други део истраживања, усмерен на процену могућности примене Висконсин скале у пракси пеналних установа, спроведен је у Окружном затвору у Зрењанину.

3.3. Варијабле и истраживачки инструменти

Варијабле истраживања, директно условљене предметом, циљевима и задацима истраживања, одредиле су избор истраживачких инструмената. У истраживању су коришћена два инструмента – инструмент за процену квантитета и квалитета чињеница које се узимају у обзир приликом сачињавања извештаја пеналне установе и стандардизовани инструмент за процену ризика од рецидивизма осуђених лица Висконсин скала (*Baird, Heinz & Bemus, 1979*).

Варијабле за процену квантитета, квалитета и усаглашености чињеница које се узимају у обзир приликом сачињавања извештаја пеналних установа поводом молби осуђених за доделу условног отпуста одређене су захтевом да се сагледају социо-демографске и криминолошко-пенолошке карактеристике осуђеног, његово владање за време извршења казне затвора и потребом да се на основу оцене пеналне установе о нивоу постигнутих промена код осуђеног процени будуће понашање осуђеног.

Инструмент који је сачињен за те потребе, обухватао је оне варијабле које су се могле наћи у анализираним извештајима: старост, стручна спрема, брачно стање, родитељство, осуђиваност, пенални поврат, вођење новог кривичног поступка у време подношења молбе осуђеног, кривично дело за које је осуђеном изречена актуелна казна затвора, дужина казне затвора, изречене мере безбедности уз казну затвора, трајање притвора, почетна категорија у третману, адаптација на затворске услове, постојање програма поступања, прихватање казне, радно ангажовање, залагање на раду, стручно оспособљавање, зависност од психоактивних супстанци, примена посебних програма третмана, дисциплинске казне, награђивање, рекатегоризација током пеналног третмана, учешће у неформалном систему, број претходних молби за доделу условног отпуста, оцена пеналне установе о испуњености програма поступања и одлука суда на основу молбе осуђеног и извештаја пеналне установе.

У делу истраживања посвећеном примени Висконсин скале, примењен је део тог инструмента који је намењен процени ризика рецидивизма. Извршено је минимално прилагођавање у варијабли запосленост пре осуде. Уместо процента времена запослености узета је чињеница да ли је осуђени пре осуде било запослен или не, јер се као таква чињеница евидентира и у досијеу осуђеног. Висконсин скалом обухваћене су варијабле: промене адресе у задњих дванаест месеци (пре осуде), запосленост у задњих дванаест месеци (пре осуде), проблеми са злоупотребом алкохола (пре осуде), употреба дрога (пре осуде), ставови мотивисаности за промене и пријемчивости за сарадњу, време прве осуде (укључујући и малолетничке осуде), број претходних условних осуда, године прве осуде за кривично дело (укључујући и малолетничке осуде), осуда (укључујући и

малолетничку и садашњу) за крађу, ауто крађу, пљачку, разбојништво, осуда (укључујући и малолетничку и садашњу) за преваре са чековима, фалсификатима и картицама, пресуда за насилно кривично дело.

Дескрипција инструмента за процену ризика од рецидивизма: у истраживању је примењена Висконсин скала, стандардизовани инструмент за процену ризика од рецидивизма –приликом доношења одлуке о условном отпусту, а који се као официјелни инструмент (у мноштву других) користи у САД и Канади. Применом Wisconsin скале, која има 11 питања, при чему за свако питање у зависности од одговора осуђени добија одређени број поена, добија се одређени скор, на основу кога се израчунава ниво ризика. Ниво ризика који је израчунат на овај начин представља смерницу у даљем поступку за одлуку о додели условног отпуста. Wisconsin Risk and Needs инструмент има једанаест питања.

- Прво се односи на промену адресе у задњих 12 месеци пре осуде, а одговори су: ниједна промена (0 поена), једна промена (2 поена) и две и више промена (3 поена).
- Друго се односи на проценат времена запослености у задњих 12 месеци пре осуде, а одговори на ово питање су: запослен (0 поена) и незапослен (2 поена).
- Треће се односи на постојаност проблема за злоупотребом алкохола пре осуде: нема таквих проблема (0 поена), повремено опијање, поремећај у неким функцијама (2 поена), честа злоупотреба, озбиљни поремећаји функционисања, потребан третман одвикавања (4 поена).
- Четврто подразумева постојаност других проблема услед употребе дрога пре осуде, а одговори су: не ометају га у функционисању (0 поена), повремени поремећаји у неким функцијама (1 поен) и честа злоупотреба, озбиљни поремећаји функција, потребан третман одвикавања (2 поена).
- Пето се односи на ставове осуђених лица: мотивисан за промене, пријемчив за сарадњу (0 поена), несамосталан-зависан, несклон да прихавти обавезе (3 поена) и рационализација понашања, негативизам, неспреман за промену (5 поена).
- Шесто се односи на време прве осуде, укључујући и малолетничке осуде, а одговори су: од 24 године или старији (0 поена), са 20-23 (2 поена) и са 19 и млађи (4 поена).

- Седмо се односи на претходне условне осуде: није имао (0 поена) и једна или више (4 поена).
- Осмо подразумева године прве осуде за кривично дело (укључујући и малолетничке осуде): није имао (0 поена), једна (2 поена) и две или више (4 поена).
- Девето подразумева осуде за крађу, ауто крађу, пљачку, разбојништво: нема ту врсту осуде (0 поена) и постоји осуда за то/та кривична дела (2 поена).
- Десето питање подразумева осуде за преваре са чековима, фалсификатима, картицама: нема ту врсту осуде (0 поена) и постоји осуда за то/та кривична дела (3 поена).
- Једанаесто подразумева осуде за кривична дела која се могу карактерисати као насилна кривична дела, као што су убиства, разбојништва, силовања, наносење телесних повреда, насиље према члановима породице и слично: нема ту врсту осуде (0 поена) и постоји осуда за то/та кривична дела (15 поена).

На основу скорова добијених овим инструментом, осуђени се категоришу у три категорије које подразумевају три нивоа ризика: *низак*, *средњи* и *висок ниво ризика*. На основу упутстава које важе за тај инструмент, израчунаван је ниво ризика према моделу ниског, средњег и високог ризика рецидивизма, тако што су осуђени категорисани на основу добијених скорова и распоређени у три групе које подразумевају три нивоа ризика:

- У категорију „*низак ниво ризика*“ сврстани су испитаници који су на скали постигли до 7 поена;
- У категорију „*средњи ниво ризика*“ сврстани су испитаници који су на скали постигли од 8 до 14 поена и
- У категорију „*висок ниво ризика*“ сврстани су испитаници који су на скали постигли преко 15 поена.

3.4. Статистичка обрада података

Обрада квалитативних података прикупљених из извештаја пеналних установа и досијеа осуђених лица састојала се у њиховом скоровању и уношењу у матрицу података програма SPSS for Windows ver.19. Додатно су дескриптивном статистиком извршена поређења и укрштања варијабли важних за испуњење постављених циљева и задатака истраживања, усмерених на проверу постављених хипотеза.

У обради података, прикупљених у циљу анализе квантитета и квалитета чињеница које сачињавају извештаје пеналних установа, коришћене су методе дескриптивне статистике, фреквенције, проценти, аритметичке средине и стандардне девијације. За утврђивање степена повезаности извештаја пеналних установа и одлука судова о додели условног отпуста са социо-демографским и криминолошко-пенолошким карактеристикама осуђених лица, коришћене су статистичке технике израчунавања Пирсоновог коефицијента корелације. За тестирање разлика у додели условног отпуста с обзиром на обележја осуђених лица, коришћен је χ^2 тест.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

1. ПРИМЕНА УСЛОВНОГ ОТПУСТА У СРБИЈИ

Анализом документације Министарства правде Републике Србије - Управе за извршење кривичних санкција (у даљем тексту Управа) за 2008. годину и прву половину 2009. године настојали смо сагледати генерално у којој мери се примењује институт условног отпуста, колико осуђених подноси молбе и какав је одговор судова. Подаци који су коришћени за ову врсту анализе потичу изворно од свих установа за извршење казне затвора на целом подручју Републике Србије. Оне у стандардизованој форми достављају извештаје Управи. Анализирани извештаји садрже податке о: установи која доставља податке, евиденцијом броју под којим се осуђени води, годишту рођења осуђеног, кривичном делу због којег је изречена пресуда, дужини изречене казне затвора, претходној осуђиваности и чињеници да ли му је одобрен условни отпуст и на које време се односи.

1.1. Дужина изречене казне затвора и додела условног отпуста

Дужина изречене казне затвора је један од основних параметара који се узимају у обзир приликом доделе условног отпуста. Осим што указује на елементе друштвене опасности дела и учиниоца, представља и један од лимитирајућих услова за доделу условног отпуста.

У време када је рађено ово истраживање, на снази су биле законске одредбе по којима се молба за доделу условног отпуста могла поднети по истеку половине изречене казне затвора (КЗ Србије, Члан 46., Службени гласник бр. 85/05).

У табели 4. приказаћемо податке о учесталости одобравања условног отпуста према дужини изречене казне затвора.

Табела 4. Условни отпуст према дужини изречене казне затвора

Дужина изречене казне затвора		Условни отпуст		Укупно
		није одобрен	одобрен	
до 3 године	Број	3937	1834	5771
	%	68.2%	31.8%	91.2%
преко 3 године	Број	450	105	555
	%	81.1%	18.9%	8.8%
Укупно	Број	4387	1939	6326
	%	69.3%	30.7%	100.0%

Анализа табеле бр.1 указује на чињеницу да се у посматраном периоду, током 2008. и половине 2009. године, разматрало 6.326 молби осуђених који су испунили формални услов протеча половине изречене казне, а који су уједно сматрали да заслужују условни отпуст. Незахвално је говорити о „дуговременим“ и „кратким“ казнама затвора и правити било какве класификације осуђених по том критеријуму, јер су осуђеном сваки дан, месец и година проведена у затвору, предуги. Међутим практични разлози извршења затворске казне, неповољности затворских услова и увођење алтернативних казни у кривично законодавство, дају простора за разматрања и у том правцу. Ако се већ и законодавац определио за опцију да се уместо казне затвора осуђеном лицу могу изрећи алтернативне санкције, за кривична дела за које је прописана новчана казна или затвор до три године, логично се намеће та временска граница као основ класификације у претходној табели. Уважавајући формални услов могућности изрицања алтернативних казни, поступили смо у правцу класификације осуђених по том критеријуму: на осуђене којима је изречена казна затвора до три године и на осуђене на казну затвора у трајању преко три године.

Други практичан разлог овакве класификације дужине изречених казни лежи у чињеници да је, прерачунато у месеце, аритметичка средина дужине казне била 18,06 месеци уз стандардну девијацију од 31,069 где се распон казне кретао од 1 до 605 месеци. Поређење тако распршених података умањује могућност каснијих анализа, па смо се стога определили за наведени начин класификације дужине казне до три и преко три године.

У односу на укупну суму поднетих молби (6236), суд је позитивно решио молбу осуђених и доделио условни отпуст у 30,7% случајева, док у 69,3% случаја суд није доделио условни отпуст.

Ове податке о учесталости доделе условног отпуста могуће је компарирати са Упоређујући податке овог истраживања са подацима које наводи Јовановић (2003а), приказаним у табели 1., где смо видли да је учесталост доделе у односу на поднете молбе била на просечном нивоу од 34,1% може се констатовати да је обим примене овог института нешто нижи него у периоду с краја XX века.

Сагледавајући поднете молбе према дужини казне, видимо да су се затвори и судови најчешће бавили молбама осуђених којима је изречена казна затвора у трајању мањем од 3 године (збирно 5.771 од 6.326 односно 91,2%). Групу осуђених преко 3 године затвора, коју смо посматрали као дуже казне, чини 555 (8,8%) осуђених лица. Анализираћемо позитивне и негативне одлуке судова по молбама за дуже и краће казне затвора.

Категорији осуђених до три године суд је у 3.937 одговорио негативно, односно није доделио условни отпуст (68,22%), док је на 1.834 (31,78%) молбе одговорио позитивно и доделио условни отпуст. Категорији осуђених преко три године затвора који су подносили молбе за условни отпуст, суд је у 450 случајева негативно одговорио (81,08% те групе), а нешто мање од петине (19,92%) их је добило условни отпуст. Из ових чињеница могу се извући два општа закључка:

Применили смо χ^2 тест у циљу установљавања разлика у додели условног отпуста према критеријуму дужине казне затвора и добили смо резултате који потврђују постојање статистички значајних разлика при вредности $\chi^2=39.396$; $df=1$; $p=0,000$. Ови резултати потврђују чињеницу да се осуђенима на краће казне чешће додељује условни отпуст.

1.2. Претходна осуђиваност и додела условног отпуста

Постојање једне или више осуда пре актуелне казне затвора, представља један од индикатора неиспуњености сврха кажњавања. Осуђени је наставио да чини нова кривична дела и после примене кривичне санкције за претходно дело. Сада се тај осуђени појављује као особа која настоји уверити суд да је дошло до позитивних промена код њега, у тој мери, да му се може веровати да неће опет чинити нова кривична дела, уколико добије условни отпуст. Пеналне установе, својим извештајима о владању осуђених, поткрепљују или оповргавају такве тврдње осуђених, а на суду је да донесе коначну одлуку да ли је оправдано осуђеном доделити условни отпуст. Начело слободног судијског уверења

омогућава суду да донесе одлуку независно и од жеље осуђеног и од става затвора, презентованог у извештају о владању осуђеног. Закон није ограничио доделу условног отпуста у случају постојања рецидивизма, тако да суд арбитрерно треба да размотри све чињенице и донесе коначну одлуку. У табели 5. анализираћемо праксу судова поводом доделе условног отпуста примарно осуђенима у односу на рецидивисте.

Табела 5. Додела условног отпуста у односу на рецидивизам осуђених

Рецидивизам		Условни отпуст		Укупно
		није одобрен	одобрен	
Не	Број	2105	1253	3358
	% условни отпуст	62.7%	37.3%	53.1%
Да	Број	2282	686	2968
	% условни отпуст	76.9%	23.1%	46.9%
Укупно	Број	4387	1939	6326
	% условни отпуст	69.3%	30.7%	100.0%

Подаци из табеле бр. 5 показују да су, од укупног броја подносилаца молбе, 3.358 примарно осуђени (53,1%), а 2.968 (46,9%) рецидивисти. Суд је примарно осуђенима у 37,3% случајева доделио условни отпуст, док је рецидивистима позитивно решена молба у 23,1% случајева.

Од укупно додељених условних отпуста, примарно осуђени чине 64,6%, а 35,4% су рецидивисти.

Применили смо χ^2 тест у циљу сагледавања разлика у додели условног отпуста према критеријуму рецидивизма и добили смо резултате који потврђују постојање статистички значајних разлика при вредности $\chi^2=149.467$; $df=1$; $p=0,000$. Ови резултати потврђују чињеницу да се условни отпуст чешће додељује примарно осуђеним лицима у односу на рецидивисте.

Видели смо да су условни отпусти на глобалном нивоу државе додељени у 30,7% случајева. Занимала нас је дужина периода условљавања на који се они

односе. Тај период је значајан и са аспекта опозива условног отпуста у случају вршења нових кривичних дела. Како је законско ограничење трајање условног отпуста било одређено на максимално половину изречене затворске казне, тако се у пракси јавља ситуација да је могуће одобравање условног отпуста од једног дана, па до максимално могуће половине изречене казне. У наредној табели приказаћемо временске периоде на које се односи трајање одобрених условних отпуста.

Табела 6. Условни отпуст према временском трајању

Период условног отпуста	Број	%
до 1 месец	1.093	56,36
1-3 месеца	605	31,20
3-6 месеци	169	8,71
6 мес. до 1 год.	41	2,11
преко 1 год.	31	1,60
Укупно	1.939	100,00

У табели 6. издвојили смо само оне случајеве где је додељен условни отпуст и приказали његову дистрибуцију према временском трајању. Овако примењена класификација временског трајања условног отпуста учињена је из разлога детаљније анализе, јер смо констатовали честе одлуке суда које би се пре могле назвати симболичка додела овог института, него тежња да се осуђени заиста мотивише у процесу самопромене.

Видимо да се најчешће додељују условни отпусти у трајању до 1 месец (56,36%), потом у трајању од 1 до 3 месеца (31,2%), затим учешће драстично опада са повећањем трајања времена условног отпуста, тако да у категорији од 3-6 месеци бележимо учешће од 8,71%; у категорији 6 месеци до једне године 2,11% и у трајању преко 1 године додељено је 1,69% условних отпуста.

Детаљна анализа краћих временских периода трајања условног отпуста до једног месеца, указала је на случајеве доделе у трајању од 1 дан (28 додела), 2 дана (12 додела), 3 дана (6 додела), 4 дана (7 додела), 5 дана (4 доделе), 6 дана (7 додела), 7 дана (7 додела), 8 дана (3 доделе), 9 дана (4 доделе), 10 дана (9 додела).

На овај начин, са временом трајања условног отпуста мањем од 10 дана додељено је 4,5% условних отпуста. Радило се углавном о осуђеним на краће казне затвора, што условљава и кратак период на који се може доделити условни отпуст. Међутим, ако се сагледа прокламована суштина доделе овог института, бесмислено је говорити о условном отпусту од једног, два, три дана или десет дана. Ако се томе дода очекивање да у периоду условног отпуста осуђени неће чинити нова кривична, онда се поставља питање смислености концепта процене ризика и евалуације ефеката условног отпуста и свих оних радњи које би требало предузети по условном отпуштању, почев од транспорта у место боравка осуђеног, пријаве боравка у полицији и предузимања мера постпеналне заштите.

Друго је питање да ли је таква пракса суштински корисна, да ли задовољава очекивања од условног отпуста и коначно – у којој мери су осуђени задовољни таквим решењима? У разговору са васпитачима сазнали смо да су осуђени незадовољни и да сматрају такав начин доделе условног отпуста као неку врсту увреде, поготову код екстремно кратких условних отпуста. Формално су награђени за напоре које су уложили током пеналног третмана, али висина те награде за њих је више понижење, а мање мотивационо средство..

То је још један аргумент у прилог потребе критичког преиспитивања законских ограничења и суштинске примене условног отпуста, стога се и наше залагање креће у правцу утврђивања минимума трајања условног отпуста, како се убудуће не би јављали контрапродуктивни ефекти доделе тог правног института. Одсуство жељених ефеката кажњавања је евидентно, па се истовремено поставља питање оправданости примене условног отпуста првенствено код кратких казни затвора, са екстремно кратким периодом трајања условног отпуста. Утисак који се намеће је да поступак доделе условног отпуста мора бити подвргнут темељној

реформи и у складу са резултатима истраживања, те да би законске норме морале више уважавати научне анализе на овом пољу.

2. ИЗВЕШТАВАЊЕ ПЕНАЛНИХ УСТАНОВА И ОДЛУЧИВАЊЕ СУДОВА ПРЕМА ПОСТОЈЕЋЕМ НАЧИНУ ВРЕДНОВАЊА ЧИЊЕНИЦА ЗНАЧАЈНИХ ЗА ДОДЕЛУ УСЛОВНОГ ОТПУСТА

Непостојање критеријума и јасних правила процене осуђеног, условљава различитост у сагледавању мноштва чињеница на основу којих се формира извештај о осуђеном. Обавеза пеналне установе је иста за сваког подносиоца молбе – утврдити да ли се значајно позитивно променио и да ли ће поново чинити кривична дела по отпусту из затвора. У складу са постављеним циљевима и хипотезама истраживања анализирали смо разлике у позитивним и негативним опредељењима пеналних установа у односу на социо-демографске криминолошко-пенолошке карактеристике осуђених, а које чине саставни део извештаја пеналних установа поводом молби осуђених лица за доделу условног отпуста. Анализа је вршена у односу на подузорок од 255 извештаја пеналних установа одлука судова у односу на појединачне извештаје. Извештаје пеналних установа категорисали смо на тај начин што смо квалитативном анализом сумирали садржаје извештаја, а услед присуства мноштва вербалних описа који се односе на владање осуђеног за време извршења казне затвора и могуће предикције будућег понашања, свели смо их на четири категорије које су означавале сумарни закључак тих извештаја. Категорије се могу формулистати на следећи начин:

1. непостојање довољног квантума информација о осуђеном (најчешће услед кратког боравка у пеналној установи);
2. нереализован програм поступања (који фактички значи да осуђени није прихватио предложени програм поступања, или да због кратке казне није предузет третман на корекцији понашања осуђеног);
3. ресоцијализација у току (статус који означава потребу да осуђени још неко време проведе на третману у пеналној установи, пенална установа се не изјашњава ни позитивно ни негативно, већ констатује да се третман одвија без прејудуцирања његовог коначног исхода) и
4. очекује се успешна реинтеграција -статус који једини представља позитиван став о владању осуђеног, значаној промени понашања у позитивном правцу и будућем некриминалном понашању осуђеног на слободи, уколико му се додели условни отпуст).

Употребљен је χ^2 тест којим је утврђивано постојање разлика у формирању закључка извештаја с обзиром на квантитет и квалитет следећих варијабли: старост, стручна спрема, брачно стање, родитељство, осуђиваност, пенални рецидивизам, нови кривични поступак, кривично дело, дужина казне, трајање притвора, почетна категорија, адаптација, прихватање казне, радно ангажовање, залагање на раду, стручно оспособљавање, конзумација психоактивних супстанци (ПАС), примена посебних програма третмана, дисциплинске казне, награђивање, рекатегоризација, учешће у неформалном систему и број до сада поднетих молби за условни отпуст. Варијабле су скороване у складу са чињеницом да ли постоје у извештају, каквог су квалитета и квантитета.

Потребе суда за проценом позитивне промене и поверења у будуће некриминално понашање осуђеног, могу се конкретизовати у једноставном захтеву за опредељивањем пеналне установе у извештају, да ли осуђеном, по њиховом мишљењу, треба или не треба доделити условни отпуст. Тако симплификован став олакшава доношење касније одлуке суда, мада суд, ни на који начин, није у обавези да га и уважи.

Додатна анализа у овом истраживању, рађена је у односу на опредељење установе које се може конструисати из извештаја.

а) Под негативним предлогом (опредељењем) пеналне установе подразумеваће се три категорије извештаја:

- непостојање довољног квантума информација о осуђеном,
- нереализован програм поступања и
- ресоцијализација у току.

б) Под позитивним предлогом (опредељењем) пеналне установе подразумеваће се статус којим се очекује успешна реинтеграција. Такав статус посматран је као позитивно и препоручујуће опредељење пеналне установе за доделу условног отпуста.

Извештаји пеналних установа о подносиоцу молбе за условни отпуст крећу се од краћих, формалних навођења чињеница о његовом доласку, распоређивању, третману и евентуалним применама награда и дисциплинских казни, па до „есејских“ у коме се наводе сва она запажања која је извештавач сматрао за сходно да уврсти у тај извештај. Навешћемо садржај једног од извештаја ради упознавања са квалитетом и квантитетом чињеница које се наводе у том извештају као аргументација ставова о додели условног отпуста.

„Осуђени *** је по доласку на издржавање казне распоређен у Пријемно одељење. После обављене опсервације, за именованог је утврђен предлог, а потом је и усвојен Програм поступања. Према овом Програму осуђени је распоређен у

одговарајућу васпитну групу и адекватни групни смештај. Са аспекта стручног рада у процесу ресоцијализације за осуђеног је планиран интензиван степен индивидуалног рада. У погледу могућности коришћења посебних права разврстан је у подкатегорију Б2 из Правилника о Кућном реду. Осуђени **** је опсервиран као особа просечних општих способности чији је емоционални и социјални статус нижи у односу на календарски узраст и без адекватно структурираних механизма одбране. Његово психолошко функционисање у току издржавања казне је осцилирало, а понашање има карактеристике иматурираног. У безбедносном погледу утврђено је постојање одређеног степена ризика по безбедност установе из разлога што је однос осуђеног са другим осуђеним лицима неадекватан и на граници инцидентног. До овог феномена долази услед тога што осуђени партиципира у осуђеничком неформалном систему, где има улогу „жртве“. Из ових разлога осуђени безпоговорно прихвата и поштује ауторитет радника установе, као и одредбе о унутрашњем реду и дисциплини.

Радно ангажовање осуђеног у протеклом периоду је било у складу са одредбама из Програма поступања. Радио је на пословима помоћног радника у затворској продавници (кантини), а касније и на другим помоћним физичким пословима. Уочено је да има развијене радне навике. Његово радно ангажовање и залагање на раду се може оценити врло високом оценом, због чега је и награђиван наградним одсуством из установе. По сазнању да ће након издржане казне бити упућен у КПЗ *** на издржавање друге затворске казне, осуђеном је из безбедносних разлога у једном одређеном временском интервалу суспендована могућност коришћења посебних права ван затвора на тај начин што је рекласификован у нижу категорију. Решењем Министарства правде Републике Србије – Управе за извршење заводских санкција осуђеном је одобрено да другу затворску казну настави да издржава у ***. После овог решења, осуђени је рекласификован у вишу подкатегорију и поново су му додељена посебна права која се односе на могућност посећивања породице у дане викенда и празника.

Применом начела поступности рекласификован је до подкатегорије Б1. Користио је и годишњи одмор ван завода, као и бројна викенд одсуства, током којих нису уочене злоупотребе. Именовани испољава вербално-критичан однос према извршеном кривичном делу. Ценећи напред изнете елементе сматрамо да је могуће очекивати успешну реинтеграцију осуђеног у токове живота и рада на слободи“.

Искуствена и интуитивна пракса је утицала на форму тих извештаја, па се они често праве и на основу повратних захтева суда услед недостатка појединих информација, које суд са своје стране сматра релевантним за одлучивање о додели условног отпуста. Анализу извештаја извршили смо увидом у свих 255 случајева, тако што смо утврђивали да ли постоји информација о некој

чињеници, каквог је квалитета и квантитета и потом је уносили у матрицу података за сваи извештај о осуђеним лицима.

Паралелно са тим, анализом судских одлуке о додељивању или недодељивању условног отпуста бележили смо како је суд реаговао на молбу осуђеног и пропратни извештај о том осуђеном лицу. Одлуке суда евидентирали смо као варијаблу доделе која има два модалитета – додељен условни отпуст или није додељен условни отпуст.

На основу постављених циљева истраживања који налажу утврђивање социо-демографских карактеристика осуђених лица која су подносила молбу за условни отпуст, прикупили смо податке из извештаја пеналних установа о 225 осуђених лица, која чине први подузорок. Подаци су табеларно приказани у апсолутним вредностима и процентуалном учешћу.

Табела 7. Основне социо-демографске карактеристике првог подузорка

варијабле	број	%
Старост	7	3.1
рано зрело доба	79	35.1
зрело доба	76	33.8
старије зрело доба	52	23.1
старост	11	4.9
укупно	225	100.0
Стручна спрема		
основна скола	79	35.1
средње образовање	127	56.4
више/ високо образовање	19	8.4
укупно	225	100.0
Брачни статус		
неожењен	88	39.1
разведен/удовац	33	14.7
ванбрачна заједница	19	8.4
у браку	85	37.8
укупно	225	100.0
Родитељство		
нема деце	99	44.0
има децу	126	56.0
укупно	225	100.0

Подаци о основним социо-демографским карактеристикама првог подузорка указују на чињеницу да су најчешће у раном зрелом (35,1%) и зрелом добу (33,%), већином са завршеном средњом школом (56,4%), подједнако су нежењени (39,1%) или су у браку (37,8%) и већина има децу (56%).

У складу са постављеним циљевима истраживања, који налажу утврђивање разлика у вредновању карактеристика осуђених лица у извештајима пеналних установа, употребљен је χ^2 тест. Овим поступком ћемо анализирати да ли се опредељења пеналних установа за доделу условног отпуста разликују у односу на социо-демографске карактеристике осуђених лица.

Табела 8. Опредељења пеналних установа у односу на социо-демографске карактеристике првог подузорка

Варијабле	χ^2	df	Стат. знач. p=
старост	1,432	4	0,839
стручна спрема	1,771	2	0,413
брачно стање	4,677	3	0,197
родитељство	0,322	1	0,571

Подаци из табеле 8 говоре да ниједна од посматраних социо-демографских карактеристика осуђених лица није условила статистички значајну разлику у начину опредељивања пеналних установа варијабли. У овом случају није могуће одбацили нулту хипотезу, тако да се може констатовати да варијабле старости, стручне спреме, брачног стања и родитељства нису биле од важности приликом сачињавања извештаја пеналних установа по молбама осуђених лица за доделу условног отпуста.

Даљу анализу усмерили смо ка другом сету варијабли које говоре о криминолошко-пенолошким карактеристикама осуђених лица. По истом моделу статистичке обраде испитиван је њихов утицај на извештаје пеналних установа.

Табела 9. Опредељења пеналних установа у односу на криминолошко-социолошке карактеристике првог подузорка

Варијабле	χ^2	df	Стат. знач. p=
осуђиваност	18,403	2	0,000
пенални рецидивизам	8,535	1	0,003
нови крив. поступак	18,040	1	0,000
кривично дело	27,149	10	0,002
дужина казне	5,213	6	0,517
притвор	2,793	3	0,425
почетна категорија	20,463	3	0,000
адаптација	11,125	2	0,004
прихватање казне	22,718	2	0,000
радно ангажовање	24,739	3	0,000
залагање на раду	24,128	2	0,000
стручно оспособљавање	3,171	1	0,075
ПАС	10,060	3	0,018
посебни програми	8,400	2	0,015
дисциплинске казне	12,806	3	0,005
награђиваност	32,043	2	0,000
рекатегоризација	26,864	3	0,000
неформални систем	30,112	2	0,000
претходне молбе за условни отпуст	13,290	2	0,001

Примена χ^2 теста у анализи дејства криминолошко-пеналних варијабли на опредељења пеналних установа о додели условног отпуста, показује (Табела 9) да је шеснаест од деветнаест варијабли овог карактера остварило статистички значајан утицај на опредељење изражено у извештајима пеналних установа.

То су варијабле претходна осуђиваност, пенални рецидивизам, нови кривични поступак, врста кривичног дела, почетна категорија у третману,

адаптација на затворске услове, прихватање казне, радно ангажовање у затвору, залагање на раду, зависност од ПАС, посебни програми третмана који су предузимани, дисциплинска кажњаваност осуђених, награђиваност осуђених, рекатегоризација током третмана, партиципација у неформалном систему и претходне молбе за условни отпуст. Варијабле: дужина изречене казне, стручно оспособљавање и трајање притвора нису оствариле статистички значајан утицај на опредељења пеналних установа поводом доделе условног отпуста.

Следећи корак наше анализе био је усмерен је на утврђивање разлика у вредновању истих посматраних варијабли од стране судова, кроз доношење одлуке о додели условног отпуста. Применом χ^2 теста сагледаћемо да ли судови на исти начин узимају у обзир социо-демографске и криминолошко-пенолошке карактеристике осуђених лица као и пеналне установе.

Табела 10. Одлуке судова у односу на социо-демографске карактеристике првог подузорка

Варијабле	χ^2	df	Стат. знач. p=
старост	4,618	4	0,329
стручна спрема	1,199	2	0,549
брачно стање	3,450	3	0,327
родитељство	0,007	1	0,933

Подаци приказани у табели 10, показују да социо-демографске варијабле нису имале статистички значајног утицаја на доношење одлуке суда при додели условног отпуста, што повлачи закључак да у овом случају није могуће одбацити нулту хипотезу. Закључак који се такође може извући из ове чињенице је тај да судови и пеналне установе на исти начин сагледавају социо-демографске карактеристике осуђених лица. Те карактеристике нису од утицаја на опредељења пеналних установа, нити на доношење судских одлука о додели условног отпуста.

Табела 11. Одлуке судова у односу на криминолошко-пенолошке карактеристике првог подзорка

Варијабле	χ^2	df	Стат. знач. p=
осуђиваност	6,743	2	0,034
пенални рецидивизам	3,888	1	0,049
нови крив. поступак	1,333	1	0,248
кривично дело	25,429	10	0,005
дужина казне	10,677	6	0,099
притвор	0,746	3	0,862
почетна категорија	20,341	3	0,000
адаптација	6,353	2	0,042
прихватање казне	10,612	2	0,005
радно ангажовање	4,840	3	0,184
залагање на раду	3,709	2	0,157
стручно оспособљавање	3,685	1	0,055
ПАС	2,801	3	0,423
посебни програми	1,603	2	0,449
дисциплинске казне	8,915	3	0,030
награђиваност	10,652	2	0,005
рекатегоризација	11,329	3	0,010
неформални систем	4,414	2	0,110
претходне молбе за условни отпуст	17,190	2	0,000

Применом χ^2 теста у анализи дејства криминолошко-пенолошких варијабли на одлучивање судова о додели условног отпуста добили смо резултате (табела 11) који указују на више чињенице:

- Неке од посматраних криминолошко-пенолошких карактеристика (десет од деветнаест) остварују статистички значајан утицај на доношење одлуке суда о додели условног отпуста, а то су следеће варијабле: претходна осуђиваност, пенални рецидивизам, врста кривичног дела, почетна категорија у третману, адаптација на затворске услове, прихватање казне, дисциплинска кажњаваност

осуђених, награђиваност осуђених, рекатегоризација током третмана, и претходне молбе за условни отпуст.

- Криминолошко-пенолошке карактеристике које нису оствариле статистички значајан утицај на одлуке судова поводом доделе условног отпуста су: нови кривични поступак, дужина изречене казне, трајање притвора, радно ангажовање у затвору, залагање на раду, стручно оспособљавање, зависност од ПАС, посебни програми третмана који су предузимани и партиципација у неформалном систему.

- Криминолошко-пенолошке карактеристике које су оствариле значајан утицај и код пеналних уставнова и код суда су: осуђиваност, пенални рецидивизам, врста кривичног дела, почетна категорија у третману, адаптација на затворске услове, прихватање казне, дисциплинска кажњаваност осуђених, награђиваност осуђених, рекатегоризација током третмана, и претходне молбе за условни отпуст.

- Криминолошко-пенолошке карактеристике које нису оствариле значајан утицај ни код пеналних уставнова ни код суда су: дужина изречене казне и стручно оспособљавање.

- Разлике у вредновању криминолошко-пенолошких карактеристика осуђених лица од стране пеналних установа и суда, у смислу да се код једне од те две институције испољава статистички значајан утицај, док се у исто време не испољава код друге запажа се код следећих варијабли: нови кривични поступак, радно ангажовање осуђених, залагање на раду, зависност од ПАС, посебни програми третмана који су предузимани и партиципација у неформалном систему.

На овај начин може се закључити да пеналне установе и судови у процењивању криминолошко-пенолошких карактеристика осуђених, имају различите ставове по питању њиховог значаја, код шест од деветнаест карактеристика. Тиме се потврђује прва хипотеза овог истраживања.

Како бисмо имали прецизнији увид у начин сагледавања криминолошко-пенолошких карактеристика осуђених од стране пеналних установа и судова, укратко ћемо изложити табеларне податке о тим чињеницама.

2.1. Вредновање претходне осуђиваности од стране пеналних установа и судова код првог подузорка

Једна од варијабли која се показала статистички значајном за обе институције разматрања и одлучивања о додели условног отпуста, односно код пеналних установа и код судова, била је варијабла претходна осуђиваност. Она се односила на рецидивизам осуђеног, исказан кроз постојање једне или више пресуда, било да се ради о казни затвора или другој кривичној санкцији. Статистичка анализа је указала да пеналне установе и судови при доношењу својих одлука у значајној мери уважавали чињеницу постојања рецидивизма осуђених. Табеле 11 и 12 показују нам на који начин су је пеналне установе и судови вредновали.

Табела 12. Опредељења пеналних установа у односу на претходну осуђиваност

претходна осуђиваност		Условни отпуст		укупно
		није предложен	предложен	
више пута осуђиван	број	48	11	59
	% осуђиваност	81.4%	18.6%	100.0%
	% предлог	36.4%	11.8%	26.2%
једна претходна осуда	број	34	26	60
	% осуђиваност	56.7%	43.3%	100.0%
	% предлог	25.8%	28.0%	26.7%
неосуђиван	број	50	56	106
	% осуђиваност	47.2%	52.8%	100.0%
	% предлог	37.9%	60.2%	47.1%
укупно	број	132	93	225
	% осуђиваност	58.7%	41.3%	100.0%
	% предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Из података табеле 12 видимо да су пеналне установе од 225 извештаја, у 93 случаја (41,3%) биле опредељене позитивно, предлагајући суду доделу условног отпуста. Међутим, од свих позитивних предлога (93), у 56 случајева (60,2%) позитивно су се изјаснили у односу на примарно осуђене, док је рецидивистима

такав предлог дат у 26 случајева (28%), а мултирецидивистима у 11 случајева (11,8%).

Табела 13. Одлуке судова у односу на претходну осуђиваност

Претходна осуђиваност		Условни отпуст		Укупно
		није одобрен	одобрен	
више пута осуђиван	број	50	9	59
	%осуђиваност	84.7%	15.3%	100.0%
	%одлука	30.9%	14.3%	26.2%
једна претходна осуда	број	42	18	60
	%осуђиваност	70.0%	30.0%	100.0%
	%одлука	25.9%	28.6%	26.7%
неосуђиван	број	70	36	106
	%осуђиваност	66.0%	34.0%	100.0%
	%одлука	43.2%	57.1%	47.1%
Укупно	број	162	63	225
	%осуђиваност	72.0%	28.0%	100.0%
	%одлука	100.0%	100.0%	100.0%

Из табеле 13 видимо да од укупног броја (63) позитивних одлука судова, 57,1% су доделе условног отпуста примарно осуђенима, 28,6% рецидивистима, а 14,3% мултирецидивистима.

У неким случајевима, по жалби осуђеног на првостепена одлука којим се одбија молба за доделу условног отпуста, виша судска инстанца реагује позитивно, мењајући првостепену одлуку засновану на образложењу о постојању претходне осуђиваности. Тако Окружни суд у Суботици каже: „Има места усвајању молбе за условни отпуст, сходно чл. 46 КЗ када из извештаја установе у којој осуђени издржава казну затвора произилази позитивно мишљење о понашању осуђеног, да му установа предлаже условни отпуст, те да се са основом може очекивати добро понашање на слободи. Погрешно се у образложењу

првостепеног решења, а којим је одбијена молба за условни отпуст, узима околност да је осуђени, раније осуђиван с обзиром да су те околности цењене код доношења осуђујуће пресуде по којој осуђени издржава казну затвора. Уважавајући жалбу осуђеног, другостепени суд је преиначио првостепено решење тако да се осуђени условно отпушта (Решење Општинског суда у Суботици Кв 305/07 и Решење Округног суда у Суботици Кж 165/07). Рецидивизам, као један од битних показатеља успешности у проналажењу најбољих решења по питању условног отпуста, показатељ у којој мери је погођена оптимална мера за постизање основног циља – одбране друштва од криминалитета.

2.2. Вредновање пеналног рецидивизма од стране пеналних установа

и судова код првог подзорка

Варијабла „пенални рецидивизам“ указује на чињеницу да претходно изрицање казне затвора није дало жељене резултате. Изражен је већи степен друштвене опасности, јер је осуђени и поред претходног боравка на извршењу казне затвора, наставио са вршењем кривичних дела, што је резултирало новом осудом на казну затвора. У табелама које следе, приказаћемо како су се пеналне установе и судови односили према тој чињеници.

Табела 14. Опредељења пеналних установа у односу на пенални рецидивизам

Пенални рецидивизам		Условни отпуст		Укупно
		није предложен	предложен	
пенални рецидивизам	Број	37	11	48
	% пенални рецидивизам	77.1%	22.9%	100.0%
	% Предлог	28.0%	11.8%	21.3%
прво затварање	Број	95	82	177
	% пенални рецидивизам	53.7%	46.3%	100.0%
	% Предлог	72.0%	88.2%	78.7%
Укупно	Број	132	93	225
	% пенални рецидивизам	58.7%	41.3%	100.0%
	% Предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Из табеле 14. запажамо да је укупно 48 пеналних рецидивиста поднело молбу за условни отпуст (21,3%), а примарно затворени у 177 случајева (78,7%). Пеналне установе су дале укупно 93 позитивна предлога. Примарно осуђенима су предложили условни отпуст у 82 случаја (88,2%), а пеналним рецидивистима у 11 (11,8%) случајева.

Табела 15. Одлуке судова у односу на пенални рецидивизам

пенални рецидивизам		Условни отпуст		укупно
		није одобрен	одобрен	
пенални рецидивизам	број	40	8	48
	% пенални рецидивизам	83.3%	16.7%	100.0%
	% предлог	24.7%	12.7%	21.3%
прво затварање	број	122	55	177
	% пенални рецидивизам	68.9%	31.1%	100.0%
	% предлог	75.3%	87.3%	78.7%
укупно	број	162	63	225
	% пенални рецидивизам	72.0%	28.0%	100.0%
	% предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Анализа табеле 15 показује да су судови додели условни отпуст у 8 случајева (12,7%) рецидивистима, а у 55 (87,3%) случајева примарно осуђеним лицима.

2.3. Вредновање чињенице вођења новог кривичног поступка од стране пеналних установа код првог подзорка

Фактор који се показао значајним за извештавање пеналних установа, али не и код доношења одлука судова је „вођење новог кривичног поступка“. С обзиром на значај чињенице да ли се против осуђеног води нови кривични поступак, изнете у члану 47. Кривичног законика, посветићемо више пажње овом фактору.

Табела 16. Опредељење пеналних установа у односу на нови кривични поступак

Нови кривични поступак		Условни отпуст		Укупно
		није предложен	предложен	
води се	Број	29	2	31
	% нови поступак	93.5%	6.5%	100.0%
	% Предлог	22.0%	2.2%	13.8%
не води се	Број	103	91	194
	% нови поступак	53.1%	46.9%	100.0%
	% Предлог	78.0%	97.8%	86.2%
Укупно	Број	132	93	225
	% нови поступак	58.7%	41.3%	100.0%
	% Предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Видимо да су пеналне установе само у 2 (2,2%) случаја дале позитиван предлог за доделу условног отпуста код осуђених из категорије осуђених према којима се води нови кривични поступак, који чине 13,8% првог подзорка. Осуђенима против којих се не води нови кривични поступак, у 91 случај (97,8%) су дати позитивни предлози. Чињеница вођења новог поступка и неизвесности његовог коначног исхода кроз будућу пресуду, определила је пеналне установе да се уздрже од давања позитивног предлога суду.

2.4. Вредновање почетне категорије у третману од стране пеналних установа и судова код првог подзорка

Варијабла „почетна категорија“ означава у којој врсти третмана се осуђени налазио на почетку извршења затворске казне. Показала се значајном и код пеналних установа и код судова у процесу оцене чињеница одређујућих за доношење одлуке о додели условног отпуста. С обзиром да је ово варијабла коју можемо посматрати са психолошко-третманског аспекта, њен значај више се огледа у функцији репера, као показатеља каснијег напредовања, стагнације или назадовања у току третмана. Распоредно решење и упућивање у пеналну установу отвореног типа не значи аутоматско добијање најповољнијег третмана, јер се у свим установама могу формирати одељења различитог степена права и погодности за осуђена лица, почев од најповољнијег А1, А2, преко Б1 и Б2 до најмање повољног В1 и В2.

Прихваћена варијанта ирског прогресивног система извршења затворске казне утицала је на организацију корективног третмана по принципу од режима са мање, ка режиму са више погодности, што треба да мотивише осуђеног да активно учествује у процесу самопромене. Уколико се покаже да нема очекиваног напретка у третману или да се испољавају негативна понашања, каснијом рекатегоризацијом осуђених, првобитно додељени режим може се заменити и мање повољним.

Почетна категорија у пеналној установи одређује и ниво интензитета мера које је потребно предузети од стране те установе. Коришћење погодности и различитих слобода током пеналног третмана у оквиру примарно одређене категорије, представља резултат процене индивидуалних својстава осуђеног током опсервационе фазе. Елементи анализе попут учињеног кривичног дела, дужине изречене казне, рецидивизма, понашања осуђеног током периода процене, претходна искуства у затворском третману, као што су учешће у неформалном систему, покушаји или остварена бекства, свакако да утичу на одређивање примарне категорије у коју ће бити распоређен осуђени. У поступку евалуације, та категорија може бити замењена повољнијом или мање повољном, што би требало првенствено да зависи од понашања осуђеног и испуњавања елемената предвиђених програмом поступања.

Посебан проблем представљају некатегорисани осуђени. Ова категорија се најчешће јавља због претходног боравка у притвору, понекад и преко две трећине времена укупне казне. Тада није могуће у кратком временском року заокружити фазу опсервације и сачињавања програма поступања, нити је могуће евалуирати

промене осуђеног кроз корективни третман. Нелогична решења о искључености затворских стручњака и одсуства третманских захвата према окривљеном, који током притвора борави у истим затворским просторима, у којима касније стиче статус осуђеног, показује се управо код поступка доделе условног отпуста.

Од затвора се захтева анализа понашања осуђеног, евалуација тока и исхода третмана и процена његовог будућег понашања. Ако се чињеницама о трајању притвора додају и фактори краткоће времена изречене затворске казне, поставља се оправдано питање логичности и суштинске (насупротив формалне) заснованости целог поступка око доделе условног отпуста. Питање квалитета такве процене се не може заобићи.

Табела 17. Опредељење пеналних установа у односу на почетну категорију

почетна категорија осуђених		Условни отпуст		укупно
		није предложен	предложен	
некатегорисани	број	2	1	3
	% почетна категорија	66.7%	33.3%	100.0%
	% предлог	1.5%	1.1%	1.3%
затворени третман в1 и в2	број	45	17	62
	% почетна категорија	72.6%	27.4%	100.0%
	% предлог	34.1%	18.3%	27.6%
полуотворени третман б1 и б2	број	80	55	135
	% почетна категорија	59.3%	40.7%	100.0%
	% предлог	60.6%	59.1%	60.0%
отворени третман а1 и а2	број	5	20	25
	% почетна категорија	20.0%	80.0%	100.0%
	% предлог	3.8%	21.5%	11.1%
укупно	број	132	93	225
	% почетна категорија	58.7%	41.3%	100.0%
	% предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Пеналне установе најчешће су се опредељивале за позитиван предлог код осуђених који су и у почетној категорији оцењени као мање проблематични тако да је категорији са А1 и А2 третманом дато највише позитивних предлога у односу да категорију припадности, односно двадесеторици од двадесет и пет осуђених (80% те групе). Позитиван предлог дат је код осуђених са полуотвореним третманом у 55 од 135 случајева (40,7% те групе), а у затвореним

третманом 17 од 62 случајева (27,4% те групе). У табели 18 анализираћемо начин доделе условног отпуста од стране судова у односу на почетну категорију осуђених. Интересантно је да је једном од три некатегоризована осуђена, такође дат позитиван предлог.

Табела 18. Одлуке судова у односу на почетну категорију

Почетна категорија осуђених		Условни отпуст		Укупно
		није одобрен	одобрен	
некатегорисани	Број	1	2	3
	% почетна категорија	33.3%	66.7%	100.0%
	% Предлог	.6%	3.2%	1.3%
затворени третман В1 и В2	Број	56	6	62
	% почетна категорија	90.3%	9.7%	100.0%
	% Предлог	34.6%	9.5%	27.6%
полуотворени третман Б1 и Б2	Број	93	42	135
	% почетна категорија	68.9%	31.1%	100.0%
	% Предлог	57.4%	66.7%	60.0%
отворени третман А1 и А2	Број	12	13	25
	% почетна категорија	48.0%	52.0%	100.0%
	% Предлог	7.4%	20.6%	11.1%
Укупно	Број	162	63	225
	% почетна категорија	72.0%	28.0%	100.0%
	% Предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Анализа табеле 18 указује да су судови доделиљивали условни отпуст осуђенима са почетном категоријом отвореног третмана најчешће (52% у односу на посматрану категорију), ређе осуђенима са почетном категоријом полуотвореног третмана (31% те категорије), а најређе осуђенима са почетном категоријом затвореног третмана (9,7% те категорије). Запажена је додела условног отпуста осуђенима који нису категорисани у два од три случаја.

2.5. Вредновање Адаптација осуђених на затворске услове стране пеналних установа и судова код првог подзорка

Долазак осуђеног на извршење затворске казне и време проведено у пеналној установи доносе собом низ проблема уз принуде и прилагођавања знатно другачијим условима живота, на депривације сваке врсте, уз отпоре

службеним лицима, нормативном систему и сукобе са другим осуђеним лицима (Јованић, 2007). Понекад су присутни различити облици повлачења, али и манипулативног понашања, отпора програму поступања. Конформизам и активно учешће у процесу самопромене су понашања која олакшавају стручни део посла током корективног третмана, било да су мотивисана личном користи или свешћу о потреби мењања понашања осуђеног. Сва набројања чињења и нечињења могу се описивати у категорији „владање осуђеног“ у смислу члана 46. КЗ, тако да смо их обухватили категоријом „адаптација на услове затворске животне ситуације“. Како се ова варијабла показала значајна код извештавања пеналних установа и одлучивања судова, анализираћемо њихове ставове у табелама 19 и 20.

Табела 19. Опредељење пеналних установа у односу на адаптацију осуђених лица

адаптација осуђених лица		условни отпуст		укупно
		није предложен	предложен	
лоша адаптација	број	2	0	2
	% адаптација	100.0%	.0%	100.0%
	% предлог	1.5%	.0%	.9%
адаптација уз проблеме	број	40	12	52
	% адаптација	76.9%	23.1%	100.0%
	% предлог	30.3%	12.9%	23.1%
добра адаптација	број	90	81	171
	% адаптација	52.6%	47.4%	100.0%
	% предлог	68.2%	87.1%	76.0%
укупно	број	132	93	225
	% адаптација	58.7%	41.3%	100.0%
	% предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Из табеле 19. може се уочити да пеналне установе не дају позитивне предлоге за доделу условног отпуста осуђеним лицима за које је процењено да се „лоше адаптирају“, односно уколико код осуђених постоји неки облик понашања који указује да одбијају прихватање програма поступања, да се активно или пасивно супротстављају службеним лицима или чине различите преступе норми кућног реда, па се таква понашања карактеришу као „лоша адаптација“.

Осуђенима који се „адаптирају уз проблеме“, пеналне установе су дале 12 позитивних предлога (око 13% свих позитивних предлога), а анализа документације је показала да се ради о лицима која су чинила мање дисциплинске преступе или им је било потребно више времена за привикавање на затворске услове.

Осуђенима за које је процењено да су „добро адаптирани“, односно активно учествују у програмима поступања, коректно се понашају према службеним лицима, имају коректан однос са другим осуђеним лицима, који показују резултате на пољу сопствене промене понашања, који су оправдали указано поверење пеналне установе одласцима кући и повратку у одређеним терминима, успешно учествовали у програмима професионалног оспособљавања или посебним програмима (одвикавања од злоупотребе ПАС, ненасилне комуникације, различитих форми групног рада и сл.), пеналне установе су дале позитиван предлог за пуштање на условни отпуст у 81 случају (87,1% свих позитивних предлога).

Уочава се друга врста понашања пеналних установа која доводи до одређених противречности, јер и поред „добре адаптације“, у 90 случајева је дато негативно мишљење за доделу условног отпуста наспрам 81 позитивног.

То доказује да је употреба објективнијих мерила у процени осуђених и те како потребна у пракси, јер се очигледно избегава негативистичко описивање понашања осуђених, у које они касније имају право увида, али се истовремено не дају ни позитиви предлози суду. Употреба стандардизованих инструмената процене и скалирање у конкретну категорију ризика, према којој има или нема основа за доделу условног отпуста, даје могућност веће прецизности, објективности и умањује волунтаризам и субјективност радника пеналне установе.

С друге стране, осуђеним лицима јасно указује шта морају да учине, уколико претендују на добијање условног отпуста.

Табела 20. Одлуке судова у односу на адаптацију осуђених лица

Адаптација осуђених лица		Условни отпуст		Укупно
		није одобрен	одобрен	
лоша адаптација	Број	2	0	2
	% Адаптација	100.0%	.0%	100.0%
	% Предлог	1.2%	.0%	.9%
адаптација уз проблеме	Број	44	8	52
	% Адаптација	84.6%	15.4%	100.0%
	% Предлог	27.2%	12.7%	23.1%
добра адаптација	Број	116	55	171
	% Адаптација	67.8%	32.2%	100.0%
	% Предлог	71.6%	87.3%	76.0%
Укупно	Број	162	63	225
	% Адаптација	72.0%	28.0%	100.0%
	% Предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Подаци из табеле 20 указују да су судови подржали ставове пеналних установа о ускраћивању условног отпуста „лоше адаптираним“ осуђеним лицима, да су у 8 случајева (12,7%) осуђених са „адаптацијом уз проблеме“ одобрили доделу условног отпуста, као и код 55 случајева (87,3) осуђених са „добром адаптацијом“.

2.6. Вредновање прихватање казне осуђених од стране пеналних

установа и судова код првог подзорка

Процена пеналне установе о спремности осуђеног да учествује у корективном пеналном третману полази пре свега од свести осуђеног да је због чињења кривичних дела кажњен затворском казном. Осим осуде његовог

понашања, та казна има за циљ корекцију његовог понашања, у којој треба активно да учествује, како би по изласку на слободу био спреман да настави свој живот без чињења нових кривичних дела. Прихватање казне, као темељ за планирање и предузимање корективног третмана, показало се као варијабла од значаја за сачињавање извештаја пеналних установа и код одлучивања судова.

Табела 21. Опредељење пеналних установа у односу на прихватање казне

прихватање казне од стране осуђених		условни отпуст		укупно
		није предложен	предложен	
није утврђено	број	2	1	3
	% прихватање казне	66.7%	33.3%	100.0%
	% предлог	1.5%	1.1%	1.3%
не прихвата казну	број	31	1	32
	% прихватање казне	96.9%	3.1%	100.0%
	% предлог	23.5%	1.1%	14.2%
прихвата казну	број	99	91	190
	% прихватање казне	52.1%	47.9%	100.0%
	% предлог	75.0%	97.8%	84.4%
укупно	број	132	93	225
	% прихватање казне	58.7%	41.3%	100.0%
	% предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Из података приказаних у табели 20 може се запазити да је од 93 позитивна предлога пеналних установа, 91 (97,8%) дат осуђенима за које је процењено да прихватају изречену казну.

По један предлог је дат осуђенима из категорије неприхватања казне и код једног осуђеног за кога није утврђен однос према казни. Може се запазити да се

код осуђених који не прихватају казну, пеналне установе скоро увек изјашњавају негативно (31:1), а код осуђених који прихватају казну у скоро половину случајева позитивно (47,9%).

Табела 22. Одлуке судова у односу на прихватање казне

прихватање казне		Условни отпуст		укупно
		није одобрен	одобрен	
није утврђено	бр	1	2	3
	%	33.3%	66.7%	100.0%
не прихвата казну	бр	30	2	32
	%	93.8%	6.3%	100.0%
прихвата казну	бр	131	59	190
	%	68.9%	31.1%	100.0%
укупно	бр	162	63	225
	%	72.0%	28.0%	100.0%

Из табеле 22 може се видети да су судови од 63 доделе условног отпуста, у 59 случајева (93,65%) извршили доделу осуђенима из категорије који прихватају казну, док су по 2 случаја доделе условног отпуста уследиле осуђенима из друге две категорије (по 3,17%).

2.7. Вредновање дисциплинске кажњаваност осуђених лица од стране пеналних установа и судова код првог подзорка

Дисциплинска кажњаваност осуђених применом дисциплинских мера, као реакција пеналне установе настаје услед чињења дисциплинских престапа осуђених. Постојање дисциплинске кажњаваности током пеналног третмана осуђеног лица указује на тенденцију кршења норматива и отпор према настојањима установе да на њега корективно делује.

Подаци истраживања (Шпадијер-Џинић, 1973; Радовановић, 1990; Јованић, 2007) говоре да осуђена лица тешко подносе депривацију аутономности и указују на дејство додатног притиска правила у затвору која им се намећу. С друге стране, извештај о владању осуђеног редовно садржи податак о његовој кажњаваности, чиме пеналне установе указују на чињеницу у којој мери се понашање осуђеног може сматрати промењеним у позитивном смислу, односно да ли је испуњена сврха казне у конкретном случају.

Утицај варијабле дисциплинска кажњаваност, установљен је и код опредељења пеналних установа и код одлука судова, па ћемо га табеларно приказати.

Табела 23. Опредељења пеналних установа и дисциплинска кажњаваност

дисциплинска кажњаваност осуђених лица		условни отпуст		укупно
		није предложен	предложен	
више пута дисциплински кажњен	број	3	0	3
	% казне	100.0%	.0%	100.0%
	% предлог	2.3%	.0%	1.3%
једном дисциплински кажњен	број	23	8	31
	% казне	74.2%	25.8%	100.0%
	% предлог	17.4%	8.6%	13.8%
дисциплински поступак у току	број	8	0	8
	% казне	100.0%	.0%	100.0%
	% предлог	6.1%	.0%	3.6%
није дисциплински кажњаван	број	98	85	183
	% казне	53.6%	46.4%	100.0%
	% предлог	74.2%	91.4%	81.3%
укупно	број	132	93	225
	% казне	58.7%	41.3%	100.0%
	% предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Из табеле 23 видимо да се позитивни предлози за доделу условног отпуста најчешће дају осуђенима који нису дисциплински кажњавани односно видимо да је таква ситуација констатована у 85 извештаја (91,4% свих позитвних предлога).

Позитиван предлог је дат и у 8 случајева када је осуђени једном дисциплински кажњен, што се у накнадној анализи показало логичним, јер се

радило о дисциплинским казнама на почетку третмана, а у каснијим фазама се понашање осуђених поправило до те мере да је од 31 осуђеног са једном дисциплинском казном, касније додељена једном (8 случајева) или више пута награда (11 случајева). Уочљиво је такође да пеналне установе нису дале ниједан позитиван предлог у три констатована случаја вишеструктог дисциплинског кажњавања, али ни код осуђених код којих је дисциплински поступак још у току и не зна се његов будући исход.

Табела 24. Одлуке судова у односу на дисциплинско кажњавање осуђених

дисциплинска кажњаваност осуђених лица		условни отпуст		укупно
		није одобрен	одобрен	
више пута дисциплински кажњен	број	3	0	3
	% казне	100.0%	.0%	100.0%
	% одлука	1.9%	.0%	1.3%
једном дисциплински кажњен	број	28	3	31
	% казне	90.3%	9.7%	100.0%
	% одлука	17.3%	4.8%	13.8%
дисциплински поступак у току	број	7	1	8
	% казне	87.5%	12.5%	100.0%
	% одлука	4.3%	1.6%	3.6%
није дисциплински кажњаван	број	124	59	183
	% казне	67.8%	32.2%	100.0%
	% одлука	76.5%	93.7%	81.3%
укупно	број	162	63	225
	% казне	72.0%	28.0%	100.0%
	% одлука	100.0%	100.0%	100.0%

Судови су најчешће позитивно одговорили доделом условног отпуста код осуђених који нису дисциплински кажњавани (59 случајева, односно 93,7% свих додељених условних отпуста). Ни судови нису доделили условни отпуст осуђенима са више дисциплинских казни, али су дали један условни отпуст осуђеном код којег је дисциплински поступак још у току и тројици који су једном дисциплински кажњени. Вишеструка дисциплинска кажњаваност се у оба случаја (и код суда и код пеналних установа) показује као фактор предикције негативног одговора, а одсуство кажњаваности групише већину позитивних предлога и одлука. Ретко су додељивали условни отпуст у случају постојања дисциплинске казне код осуђеног током пеналног третмана, односно преко 93% свих додељених условних отпуста, дато је дисциплински некажњаваним осуђеним лицима.

Судска пракса по питању дисциплинске кажњаваности осуђених и утицаја на доношење одлуке о условном отпусту показује да та кажњаваност не иде у прилог аргументима доделе условног отпуста. Тако се наводи да „нема услова за прихватање молбе за условни отпуст сходно чл. 62 КЗ у ситуацији када се осуђени током издржавања казне затвора у већем делу добро владао и понашао, а потом је дисциплински кажњен и упућен у самицу у трајању од 15 дана и одузета му додељена права и коришћење посета и одласка на викенде. Због наведеног, жалба осуђеног је неоснована, а изјављена против решења првостепеног суда којим је одбијена молба осуђеног за условни отпуст (Решење Општинског суда у Бачкој Тополи Кв 141/08 и Решење Окружног суда у Суботици Кж 493/08).

2.8. Вредновање награђиваности осуђених лица од стране пеналних установа и судова код првог подзорка

Награђивање, као средство метода подстицања заснива се на поверењу у унутрашње снаге осуђеног – на оне елементе који су здрава тачка ослонца за остављање прокламованих циљева извршења казне. Награда је највиши степен признања за манифестно понашање у пеналној установи и постигнуте резултате током извршења казне.

Имају изразиту снагу као средство методе подстицања у моралном васпитању и код осуђеног треба да јачају етичку мотивацију (Разић, 2000). Утврдили смо постојање статистички значајног односа варијабле награђиваност са опредељењем пеналне установе и са одлукама судова, па ћемо у табелама 25. и 26. приказати детаљнију анализу података.

Табела 25. Опредељења пеналних установа у односу на награђиваност осуђених

награђиваност осуђених лица		условни отпуст		укупно
		није предложен	предложен	
није награђиван	број	73	26	99
	% награђивање	73.7%	26.3%	100.0%
	% предлог	55.3%	28.0%	44.0%
једном награђиван	број	38	20	58
	% награђивање	65.5%	34.5%	100.0%
	% предлог	28.8%	21.5%	25.8%
више пута награђен	број	21	47	68
	% награђивање	30.9%	69.1%	100.0%
	% предлог	15.9%	50.5%	30.2%
укупно	број	132	93	225
	% награђивање	58.7%	41.3%	100.0%
	% предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Анализа података из табле 25. показује повећање учешћа позитивних предлога од ненаграђиваних (26,3), преко једном награђиваних (34,5%), до више пута награђиваних (69,1%).

Табела 26. Одлуке судова у односу на награђиваност осуђених

награђиваност осуђених лица		условни отпуст		укупно
		није одобрен	одобрен	
није награђиван	број	79	20	99
	% награђивање	79.8%	20.2%	100.0%
	% одлука	48.8%	31.7%	44.0%
једном награђиван	број	44	14	58
	% награђивање	75.9%	24.1%	100.0%
	% одлука	27.2%	22.2%	25.8%
више пута награђен	број	39	29	68
	% награђивање	57.4%	42.6%	100.0%
	% одлука	24.1%	46.0%	30.2%
укупно	број	162	63	225
	% награђивање	72.0%	28.0%	100.0%
	% одлука	100.0%	100.0%	100.0%

Подаци из табеле 26 указују на повећање учешћа позитивних одлука судова поводом доделе условних отпуста од ненаграђиваних (20,2%), преко једном награђиваних (24,1%) до више пута награђиваних (42,6%) као и у случају пеналних установа.

2.9. Вредновање рекатегоризације осуђених лица од стране пеналних установа и судова код првог подзорка

Усвајањем ирског прогресивног система као основе модела извршења у нашем пеналном систему, преузет је и модел разматрања постигнутог напретка у третману осуђених лица уз могућност њихове рекатегоризације у неповољнију или повољнију категорију третмана, у зависности од постигнутих резултата. Циљ је да се осуђени мотивишу у правцу активне самопромене. Уједно служи и као коректив за нежељена понашања у смислу смањења квалитета живота, одузимања стечених права и извршења казне у целости уз остваривање обавезних и минималних стандарда током третмана према осуђеном.

Табела 27. Опредељења пеналних установа и рекатегоризација осуђених

рекатегоризација осуђених лица		Условни отпуст		укупно
		није предложен	предложен	
није категоризован	број	2	1	3
	% рекатегоризација	66.7%	33.3%	100.0%
	% предлог	1.5%	1.1%	1.3%
рекатегоризован у нижу категорију	број	11	0	11
	% рекатегоризација	100.0%	.0%	100.0%
	% предлог	8.3%	.0%	4.9%
није рекатегоризован	број	78	33	111
	% рекатегоризација	70.3%	29.7%	100.0%
	% предлог	59.1%	35.5%	49.3%
рекатегоризован у повољнију категорију	број	41	59	100
	% рекатегоризација	41.0%	59.0%	100.0%
	% предлог	31.1%	63.4%	44.4%
укупно	број	132	93	225
	% рекатегоризација	58.7%	41.3%	100.0%
	% предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Анализа података из табеле 27. показује да су пеналне установе позитивна одређења ускратила осуђенима који су рекатегоризовани у нижу категорију. Један позитиван предлог је дат некатегоризованом осуђеном лицу (коме је изречена казна затвора у трајању од 2 месеца), 33 позитивна предлога осуђенима који нису рекатегоризовани (29,7% те категорије) и осталих 59 позитивних предлога дати су осуђенима који су рекатегоризовани у повољнију категорију третмана (63,4% те категорије).

Табела 28. Одлуке судова у односу на рекатегоризацију осуђених

рекатегоризација осуђених лица		Условни отпуст		укупно
		није одобрен	одобрен	
није рекатегоризован	број	1	2	3
	% рекатегоризација	33.3%	66.7%	100.0%
	% одлука	.6%	3.2%	1.3%
рекатегоризован у нижу категорију	број	11	0	11
	% рекатегоризација	100.0%	.0%	100.0%
	% одлука	6.8%	.0%	4.9%
није рекатегоризован	број	86	25	111
	% рекатегоризација	77.5%	22.5%	100.0%
	% одлука	53.1%	39.7%	49.3%
рекатегоризован у повољнију категорију	број	64	36	100
	% рекатегоризација	64.0%	36.0%	100.0%
	% одлука	39.5%	57.1%	44.4%
укупно	број	162	63	225
	% рекатегоризација	72.0%	28.0%	100.0%
	% одлука	100.0%	100.0%	100.0%

Из табеле 28. видимо да су и судови имали сличан однос према рекатегоризацији осуђених лица као и пеналне установе, односно да су 36 условних отпуста добили осуђени рекатегоризовани у повољнији третман (57,1% свих додељених отпуста, односно 36% од посматране категорије рекатегоризације), 25 отпуста су добили осуђени који нису рекатегоризовани (39,7% свих отпуста, односно 22,5% категорије) и 2 условна отпуста додељена су осуђенима који нису ни категоризовани, односно 1 осуђени на казну затвора од 2 месеца и један осуђени на казну затвора од 3 месеца). Као и код пеналних установа, осуђенима који су рекатегоризовани у неповољнији облик третмана, није додељен ниједан условни отпуст.

2.10. Вредновање партиципације у неформалном осуђеничком систему од стране пеналних код првог подзорка

Резултати студија о затвореничком друштву (Гофман, Сајкс, Морис, Шпадијер-Џинић, Радовановић...), показале су да се међу затвореницима развија један нормативни систем који по својој природи, не само да је различит од онога кога заступа особље и шира друштвена заједница, него му је и директно супротстављен.

У затвору постоји стална тежња за доминацијом два система који имају наизглед исте, а у суштини врло различите циљеве. Док формални систем настоји да различитим мерама утиче корективно на осуђене, неформални систем, својим кодексом понашања, тежи да удаљи осуђене од акција и захтева затворског особља и поштовања механизма формалног система. Неформалне осуђеничке групе се одликују интензивним односима међу члановима, међусобном емоционалном везаношћу и везаношћу за групу, а остварују и јак утицај на норме, вредности и непосредно понашање својих чланова. Основна обележја неформалног система су отпор свему што захтева особље, одрицање моралних квалитета и стручних способности особљу, отпор према свему што пропагира шира друштвена заједница и напад на морални интегритет њених званичних представника са којима су били у контакту пре затварања, солидарност са сваким осуђеним лицем ако је у сукобу са особљем, узајамна лојалност и помагање, отпор третману и коришћење затворског сленга и кодекса. Трагајући за узроцима настанка Радовановић (1990) констатује да у казним, установама у којима постоји оријентација на изразиту контролу и одржавање реда, формални систем несвесно потпомаже прихватање неких карактеристика затвореничког друштва.

Због опсесије редом и миром поједини делови тог система (управа, служба обезбеђења) користе неформалну структуру моћи да би тај ред и мир одржали, а за узврат носиоцима те моћи (лидерима неформалних осуђеничких група) додељују бољи посао, бољи смештај, омогућавају приступ значајним информацијама и друге привилегије. Додатни проблем Радовановић (1990) запажа и у самој организацији рада пеналних установа. Констатује да у пракси не постоји јединствен васпитни утицај затворских служби, између страже и васпитача увек постоји дуализам и антагонизам изражен у тежњи да се наметну као доминантна служба. Све то осећају осуђени, а посебно неформални осуђенички систем, који у том ривалитету види своју шансу да се наметне управи затвора као гарант мира.

Неформални осуђенички систем је уједно и начин на који се осуђена лица организују унутар затвора насупрот формалном затворском систему. Додатни мотив за придруживање неформалном систему јесте потреба осуђених лица да, у систему ограничене слободе, задовоље неке своје потребе које су им ограничене или ускраћене, односно да се супроставе затворским депривацијама. Неформални затворски систем се може у мањој или већој мери дистанцирати од формалног система, а варира и степен супротстављања та два система.

Усвајање вредносно-нормативног система од стране осуђених унутар неформалних група, онемогућава настојања формалног система да корективно делује на осуђеног. Хијерархија и послушност чланова неформалних група често доводе до нових криминалних аката унутар самог затвора, као што су повреде достојанства осталих осуђених, карактерисаних као маргинални и мање вредни осуђени, преко физичких повреда, изнуде, силовања, па до изазивања масовних нереда, побуна, туча и убистава.

Контакти и везе чланова неформалне осуђеничке групе, остварени у посебном амбијенту затвора, често се настављају и по изласку на слободу, у форми злочиначких удружења ради вршења нових кривичних дела. Стога је припадност таквим групама елемент од посебне важности како за процену владања осуђеног за време извршења казне затвора, тако и за процену његовог будућег понашања на евентуалној слободи.

Анализа података применом χ^2 теста, указала је да пеналне установе придају значаја чињеници да ли је неко осуђено лице партиципирало у неформалном систему, уносили су та запажања у извештај и сходно томе сачињавали предлоге о додели условних отпуста. Истовремено, ова варијабла није се значајно одразила на доношење одлука судова о додели условног отпуста.

Табела 29. Определења пеналних установа у односу на неформални систем

Партиципација осуђених у неформалном систему		Условни отпуст		Укупно
		није предложен	предложен	
нема довољно података	Број	23	9	32
	% партиципација	71.9%	28.1%	100.0%
	% Предлог	17.4%	9.7%	14.2%
партиципира у неформалном систему	Број	35	2	37
	% партиципација	94.6%	5.4%	100.0%
	% Предлог	26.5%	2.2%	16.4%
није партиципирао	Број	74	82	156
	% партиципација	47.4%	52.6%	100.0%
	% Предлог	56.1%	88.2%	69.3%
Укупно	Број	132	93	225
	% партиципација	58.7%	41.3%	100.0%
	% Предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Подаци из табеле 29. указују на значај који пеналне установе дају припадности осуђених неформалном систему. Најучесталије, у 82 случаја, позитивни предлози пеналних установа дати су осуђенима који нису партиципирали у неформалном систему, што чини 52,6% дате категорије, односно 88,2% свих позитивних предлога. Само 2 позитивна предлога дати су осуђенима

за које се знало да су припадали неформалним осуђеничким групама, док је 9 позитивних предлога дато осуђенима за које нема довољно информација да су партиципирали у неформалном систему, односно када таква информација није констатована у извештајима пеналних установа. Статистичка анализа није установила значајност везе партиципације осуђених у неформалном систему одлука судова и, јер је 7 одлука дато код осуђених за које се нема довољно података, 6 код осуђених за које се зна за њихову партиципацију и 50 код осуђених за које се извештава да нису партиципирали у неформалном систему.

2.11. Анализа сагласности извештаја пеналних установа

и одлука суда у односу на први подузорак

Након анализе разлика у значају појединих чињеница које се узимају у обзир приликом сачињавања извештаја пеналних установа и приликом доношења одлука судова по молбама за доделу условног отпуста, констатовали смо разлике које се манифестују у различитом вредновању истих чињеница, што је потврђено и применом χ^2 теста.

Разлике се уочавају и у према чињеници да судови ређе додељују условни отпуст, у односу на обим афирмативних предлога пеналних установа. Судови су одобрили доделу условног отпуста код 63 (28%) од 225 молби, док су се пеналне установе позитивно определиле код 93 (41,3%) од истих 225 молби осуђених лица.

Трећи ниво несагласности односи се на неусаглашеност позитивних и негативних предлога пеналних установа са позитивним и негативним одлукама судова по питању доделе условног отпуста.

Како би сагласност предлагања и одлучивања поводом молби за условни отпуст била уочљивија, компарирали смо управо та два елемента – како су се судови изјаснили својом коначном одлуком на предлоге пеналних установа изнете у њиховим извештајима о владању осуђених лица.

Табела 30. Сагласност судских одлука и предлога пеналних установа

одлука суда		предлог затвора		укупно
		не доделити условни отпуст	доделити условни отпуст	
није додељен условни отпуст	број	119	43	162
	% одлука	73.5%	26.5%	100.0%
	% предлог	90.2%	46.2%	72.0%
додељен условни отпуст	број	13	50	63
	% одлука	20.6%	79.4%	100.0%
	% предлог	9.8%	53.8%	28.0%
укупно	број	132	93	225
	% одлука	58.7%	41.3%	100.0%
	% предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Применом χ^2 теста установљено је постојање статистички значајне разлике ($\chi^2 = 52,193$; $df = 1$; $p = 0,000$) између опредељења пеналних установа у односу на одлуке судова, поводом доделе условног отпуста. Анализа сагласности предлога пеналних установа и одлука судова указује на постојање три могућности:

а) Сагласност предлога пеналне установе и одлуке суда – која постоји у 119 (52,9%) случајева, када и пеналне установе и судови не подржавају одлуку о додели условног отпуста, односно у 50 (22,2%) случајева, када обе институције кажу подржавају доделу условног отпуста. Збирно, сагласност предлога и одлуке постоји код 169 (75,1%) молби за условни отпуст;

б) Несагласност услед позитивног предлога пеналне установе и негативне одлука суда – која постоји у 43 (19,1%) случаја и

в) Несагласност услед негативног предлога пеналне установе и позитивне одлука суда- која постоји у 13 (5,77%) случајева. Збирно несагласност предлога

пеналних установа и одлука судова постоји код 56 (24,9%) молби осуђених за доделу условног отпуста.

Ови подаци потврђују другу хипотезу истраживања која говори о разликама у коначној процени подобности осуђених за доделу условног отпуста између пеналних установа и судова у постојећем поступку доделе.

Неке критичке примедбе на рачун таквог начина одлучивања о условним отпустима презентоване су у литератури (Јованић, Илић, 2009), указивањем и на другачије могућности системских решења. Верујемо да ће се квалитет поступка одлучивања о додели условног отпуста побољшати увођењем стандардизованих инструмената процене. У делу рада који следи, посебну пажњу посветићемо управо тој чињеници – употреби стандардизованог инструмента процене ризика од рецидивизма на примеру осуђених из ОЗ Зрењанин, како бисмо могли сагледати предности и могућности таквог облика стандардизације поступка доделе условног отпуста.

3. ПРОЦЕНА РИЗИКА ОД РЕЦИДИВИЗМА ПРИМЕНОМ СТАНДАРДИЗОВАНОГ ИНСТРУМЕНТА НА ДРУГОМ ПОДУЗОРКУ

Резултати истраживања које смо презентовали у досадашњем делу рада, били су усмерени на анализу актуелне праксе пеналних установа и судова у поступку доделе условног отпуста, проблеме с којима се та пракса суочава и специфичностима које се исказују у том поступку.

Предмет докторске дисертације који је дефинисан у контексту стандардизације поступка условног отпуста, налагао је да се посветимо питању могућности употребе стандардизованог инструмента процене ризика од рецидивизма у поступку сачињавања извештаја пеналних установа поводом молби осуђених за доделу условног отпуста. Применом таквог инструмента обезбеђује се могућност компарације и објективност у процени. Омогућава се рангирање сваког осуђеног лица у односу на референтну групу, а у случају доделе условног отпуста те групе се дефинишу са аспекта степена ризика од рецидивизма.

Кривични законик ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009 и 111/2009) у члану 46. поводом разматрања подобности осуђеног за доделу условног отпуста, успоставља критеријум процене ризика од рецидивизма првенствено на период до истека времена за које је изречена казна.

Неопходно установити ниво ризика од рецидивизма код осуђеног који подноси молбу, минимално за онај период до када би иначе боравио на извршењу казне затвора у пеналној установи.

У складу са законски датим оквиром, вршене су анализе нивоа ризика рецидивизма осуђених, паралелно са анализом могућности примене стандардизованог инструмента и усаглашености постојећих извештаја са тим инструментом.

У ту сврху коришћени су извештаји службе за третман Окружног затвора Зрењанин, подаци из кумулативних досијеа осуђених лица које води тај затвор и компаративно су анализирани судске одлуке поводом молби осуђених за доделу условног отпуста током прве половине 2009. године, на узорку од 50 извештаја.

У складу са четвртим циљем истраживања, који се односи се на примену стандардизованог инструмента за процену ризика и потреба осуђених лица Висконсин скалом, овај инструмент је прилагођаван локалним реалним условима, у смислу нашег законодавства и института које оно предвиђа.

Настојање да се применом овог инструмента процени понашање и ризик од рецидивизма код осуђених лица на основу постојећих поступака и коришћењем већ установљених података о лицу које је предмет процене, усмерено је у правцу стандардизације пеналне праксе процене понашања и предикције ризика од рецидивизма приликом доделе условног отпуста.

Вредновањем различитих чињеница везаних за особине и стања осуђених лица, вршило се нормирање и скалирање ризика од рецидивизма осуђених, што за резултат има прецизније сагледавање стања и објективнију процену да ли је конкретном осуђеном лицу целисходно доделити условни отпуст или не.

Постављени задаци истраживања условили су примену поступка скоровања употребом Висконсин скале; анализу дистрибуције нивоа ризика рецидивизма процењених тим инструментом; анализу усаглашености процене и опредељења преваспитне службе према утврђеном нивоу ризика рецидивизма; анализу усаглашености одлуке суда према процењеном нивоу ризика рецидивизма и процену могућности примене Висконсин скале у домаћој пеналној пракси.

3.1. Карактеристике процене осуђених према као претпоставке

процене ризика од рецидивизма

У складу са постављеним циљевима рада који се односе на анализу усаглашености процене и опредељења службе за третман према утврђеном нивоу ризика рецидивизма и анализу усаглашености одлуке суда према процењеном нивоу ризика рецидивизма, укратко ћемо изложити основне показатеље рада службе за третман у ОЗ Зрењанин и судова који су одлучивали на основу извештаја те службе.

Табела 31. Опредељења у извештајима и одлукама у односу на карактеристике другог подузорка

варијабле	опредељења у извештајима			одлуке суда		
	χ^2	df	Стат. знач. p=	χ^2	df	Стат. знач. p=
старост	2,362	3	0,591	0,349	3	0,951
стручна спрема	5,836	2	0,054	5,281	2	0,071
брачно стање	3,337	3	0,343	0,246	3	0,970
родитељство	0,483	1	0,487	0,013	1	0,908
осуђиваност	18,657	2	0,000	10,487	2	0,005
пенални рецидивизам	7,785	1	0,005	4,836	1	0,028
нови поступак крив.	15,166	1	0,000	0,435	1	0,509
кривично дело	14,290	7	0,046	8,114	7	0,323
дужина казне	11,420	4	0,022	4,911	4	0,297
притвор	3,953	3	0,267	0,381	3	0,944
почетна категорија	14,095	2	0,001	6,968	2	0,031
адаптација	0,044	1	0,834	0,044	1	0,834

Табела 31. наставак						
прихватање казне	3,747	1	0,053	3,747	1	0,053
радно ангажовање	5,600	3	0,133	1,270	3	0,736
залагање на раду	5,168	1	0,023	0,407	1	0,524
стручно оспособљавање	0,011	1	0,981	5,378	1	0,020
ПАС	4,221	3	0,239	4,322	3	0,229
посебни програми	1,691	1	0,193	0,277	1	0,599
дисциплинске казне	8,004	2	0,018	1,172	2	0,556
награђиваност	6,616	2	0,037	5,449	2	0,066
рекатегоризација	11,881	2	0,003	2,823	2	0,244
неформални систем	12,605	2	0,002	2,876	2	0,237
претходне молбе за условни отпуст	1.766	1	0.184	4,056	1	0,044

Из табеле 31. можемо запазити да су резултати добијени применом χ^2 теста показали да дејство социо-демографских варијабли није статистички значајно, те да једаест од деветнаест посматраних криминолошко-пенолошких карактеристика осуђених лица остварује значајан утицај при формирању опредељења у извештајима службе за третман ОЗ Зрењанин. Истовремено, само пет од деветнаест криминолошко-пенолошких карактеристика показује статистички значајан однос са одлукама судова, а није установљен статистички значајан однос одлука судова са социо-демографским карактеристикама осуђених лица.

У оквиру ових разматрања, анализираћемо модалитете сагласности опредељења ОЗ Зрењанин и одлука судова поводом молби за доделу условног отпуста.

Табела 32. Сагласност судских одлука и предлога пеналних установа

одлука суда		предлог затвора		укупно
		не доделити условни отпуст	доделити условни отпуст	
није додељен условни отпуст	број	17	6	23
	% одлука	73.9%	26.1%	100.0%
	% предлог	73.9%	22.2%	46.0%
додељен условни отпуст	број	6	21	27
	% одлука	22.2%	77.8%	100.0%
	% предлог	26.1%	77.8%	54.0%
укупно	број	23	27	50
	% одлука	46.0%	54.0%	100.0%
	% предлог	100.0%	100.0%	100.0%

Применом χ^2 теста установљено је постојање статистички значајне разлике ($\chi^2 = 13,360$; $df = 1$; $p = 0,000$) између опредељења ОЗ Зрењанин у односу на одлуке судова, поводом доделе условног отпуста. Анализа сагласности предлога пеналних установа и одлука судова из табеле 32. такође указује на постојање три могућности:

а) Сагласност предлога ОЗ и одлуке суда – која постоји у 17 (34%) случајева, када и пеналне установе и судови не подржавају одлуку о додели условног отпуста, односно у 21 (42%) случајева, када обе институције кажу подржавају доделу условног отпуста. Збирно, сагласност предлога и одлуке постоји код 38 (76%) молби за условни отпуст;

б) Несагласност услед позитивног предлога пеналне установе и негативне одлука суда – која постоји у 6 (12%) случаја и

в) Несагласност услед негативног предлога пеналне установе и позитивне одлука суда- која постоји у 6 (12%) случајева. Збирно несагласност предлога

пеналних установа и одлука судова постоји код 12 (24) молби осуђених за доделу условног отпуста.

Може се констатовати да и ови подаци потврђују другу хипотезу истраживања о разликама у коначној процени подобности осуђених за доделу условног отпуста између пеналних установа и судова у постојећем поступку доделе.

3.2. Примена стандардизованог инструмента у процени ризика од рецидивизма код осуђених лица

У сладу са четвртим циљем постављеним у овом истраживању, који се односи на примену стандардизованог инструмента за процену ризика од рецидивизма осуђених лица, анализирани су извештаји ОЗ Зрењанин који се односе на 50 молби осуђених за доделу условног отпуст. Анализа је извршена применом Висконсин скале. Вредноване су чињенице које се односе на особине и стања осуђених лица, нормиране по задатом кључу и скалиран је степен ризика рецидивизма осуђених. Потом је компариран такав начин рада са постојећим начином процене подности осуђеног за доделу условног отпуста. Посебна пажња посвећена је анализи усаглашености коначне процене службе за третман ОЗ Зрењанин и одлука судова, које су учињене по досадашњем моделу рада, у односу на ниво утврђеног ризика рецидивизма добијеног употребом стандардизованог инструмента. Након анализе присуства сваке наведене варијабле, она добија и своју нумеричку вредност, која учествује у формирању коначног скорa ризика. Тај скор се према датом моделу касније класификује у категорије ниског, средњег и високог ризика рецидивизма. У делу рада који следи, приказаћемо анализиране варијабле на примеру 50 осуђених који су подносили молбе за условни отпуст током прве половине 2009. године у ОЗ Зрењанин.

3.2.1. Промене адресе осуђеног пре затвора

Промена адресе се посматра као фактор ризика због немогућности да се особа уклопи у одређену локалну заједницу, несталности или немогућности задржавања једног посла и константне потраге за другим, па и отежане контроле и надзора над његовим кретањем.

Табела 33. Промене адресе

Промене адресе пре затвора	број	%
ниједна промена	46	92.0
једна промена	1	2.0
више промена	3	6.0
укупно	50	100.0

У посматраном узорку, осуђени најчешће нису мењали адресе становања пре доласка у затвор (92%), више пута су је мењали у 6% случајева, а 2% осуђених је једном мењало адресу становања. Ово је повољна ситуација са становишта каснијег прихвата у социјалну средину, где се може рачунати да осуђени неће напуштати одређену област у којој би требало предузети мере постпеналног третмана.

3.2.2. Запосленост осуђеног пре затвора

У разматрањима о запослености као фактору ризика за криминално понашање, Кованцић и сарадници су (2004), истражујући испитивали неколико могућих утицаја на пораст убистава, преиспитивали више теоријских модела објашњења. Макроструктуралне теорије тврде да економска беда има позитиван утицај на убиства и поменути аутори напомињу да постојећа истраживања указују на корелације економских депривација и нивоа убистава. Основ на коме се заснивају теорије депривације јесте да индивидуални недостатак легитимних шанси за економски напредак или његово ограничавање може постати фрустрирајући, због немоћи да се на законит начин дође до материјалних добара које други око њих поседују. Ово осујећење, које је обично праћено осећајем неправде и озлојеђености, може се манифестовати кроз насиље, као начин на који ниже класе одговарају на неиспуњена очекивања праведности и непристрасности или као инструментално насиље, као индивидуални покушај да се дође до материјалних добара до којих се иначе не би могли доће легитимним путем. За теорије социјалне дезорганизације неповољни економски услови проузрокују криминал непосредно слабљењем мреже неформалне социјалне контроле и опадањем капацитета и моћи заједнице да регулише потребе својих чланова и решава проблем криминалитета. Оно што потврђују наведени аутори је да у склопу економских варијабли, које се генерално нису показале статистички значајно корелантне, незапосленост је ипак статистички значајно повезана са убиствима са негативним предзнаком корелације, што значи да се са повећањем броја незапослених јавља и већа стопа убистава.

Табела 34. Запосленост осуђеног пре затвора

запосленост осуђеног пре затвора	број	%
да	15	30.0
не	35	70.0
укупно	50	100.0

Подаци из табеле 34. говоре да је 70% осуђених било незапослено пре доласка у затвор, а велико је питање шта ће се десити и са преосталих 30% осуђених који су имали запослење, након што изађу на слободу.

То је забрињавајући податак, с обзиром да је њихово запошљавање у постпеналном третману императив ради обезбеђивања легалних извора прихода и спречавања рецидивизма. Понекад се могу запазити интересантна решења у погледу запошљавања бивших осуђених, (Метро портал, 2010) као што се то наводи на сајту, где се наводи да су градске власти Напуља ангажовале бивше осуђенике као туристичке водиче. Ангажовано је 70 бивших осуђеника, међу којима се налазе управо они који су нападали туристе и отимали њихове вредности, али и бивше учиноце других кривичних дела. Сада они прате туристе кроз несигурне четврти, упућују их како да избегну нападаче, указују на квалитетне ресторане и слично. Идеја локалних власти је била да се искористи њихово познавање града и ризичних подручја, али и културних знаменитости. По речима званичника, шестомесечни експеримент је успео да смањи ситни криминал и спречио је бивше затворенике да се врате старим навикама или се придруже *Camorri*, мафијашкој организацији која своју нарко-трговину води из Напуља. Ангажовани водичи круже туристичким деловима града и носе упадљиве жуте прслуке на којима пише "градски радник за помоћ туристима". Неки од њих говоре енглески и шпански језик, ипак већина комуницира гестикулирајући. Крећу се у групама у пратњи надзорника, обично повереника приватне повереничке службе, који их познаје и извештава о њиховом раду. Њихов посао може укључити упућивање према неком споменику, помоћ туристима при договарању цене са таксистима или пратњу туристе до посластичарнице или пицерије. Услуга је бесплатна, а напојнице се не очекују. Обично чекају да им туристи приступе, но понекад им и сами приђу ако им делују изгубљено или како би странцу рекли да скине златни сат с руке или премести новчаник на сигурније место. За сада ти водичи раде 20 сати недељно за месечну плату од 500 еура коју из фондова Европске уније исплаћује регија Кампанија.

3.2.3. Презатворски алкохолизам осуђених

Алкохолизам као фактор криминалног понашања, повезује се са кривичним делима насиља, али и са саобраћајном делинквенцијом. У неким државама, сам чин прекомерног пијења је сврстан у номенклатуру кривичних дела. Последице понашања у вези са алкохолизмом најчешће се манифестују у виду породичног насиља, сексуалног насиља, убиства, телесне повреде, туче, а подаци које износи Institute of Alcohol Studies (2010) говоре у прилог томе, јер по њиховим наводима 37% преступника има проблем са алкохолизмом, 32% се насилнички понашало под дејством алкохола, минимум један од пет ухапшених 1 преступника је био под дејством алкохола, а додатно се наводе подаци да је алкохол један од фактора у 60-70% убиства, у 75% случајева напада ножем и у 70% туча.

Табела 34. Презатворски алкохолизам осуђених

Презатворски алкохолизам осуђених	број	%
Без овог проблема	28	56.0
Неки проблеми	14	28.0
Озбиљни проблеми	8	16.0
укупно	50	100.0

Конзумација алкохолних пића констатована је у 44% случајева, с тим да је 16% осуђених у категорији која захтева третман одвикавања, док је 28% узорка у границама друштвено толерисаног пијења. С обзиром да посматраном узорку нису изрицане мере безбедности лечења од алкохолизма, свакако се могу очекивати и додатни проблеми по изласку на слободу. Законске могућности изрицања обавеза заштитног надзора уз условни отпуст свакако би требало користити у тим случајевима и обавезати осуђене на учешће у програмима лечења болести зависности, као предуслов њиховог даљег боравка током контролисане слободе.

3.2.4. Злоупотреба дрога пре затвора

Историја употребе дрога у животној прошлости затвореника је снажан предиктор за насилнопонашање. Склоност ка разбојништву крађи, убиству, силовању и телесним повредама, такође су индикатори овог етиолошког фактора, што упућује да ће се претходно насилно понашање пролонгирати и у новој средини. У многим истраживањима испитивана је повезаност конзумације дрога и учешћа у криминалним активностима и најчешће је потврђивана веза те две негативне појаве (Braithwaite, et al., 2004). Многе радње директно или индиректно везане за психоактивне супстанце су криминализоване, попут производње, продаје, транспорта, поседовања и других, а друге су опет инструментални начини да се дође до дроге. Злоупотреба дрога одржава, изазива и појачава социјалну искљученост (Bradshaw, et al., 2004). Повезана је са нарушавањем здравља, менталним болестима, бескућништвом, незапослености, насиљем и криминалом.

Присуство дрога у затворима подрива ауторитет запослених и утиче на затворски режим. Илегална набавка дроге ствара несигурност и води ка појави неприхватљивих облика понашања, нпр. застрашивања, уцена повређивања и претњи међу затвореницима. Подстиче илегалну трговину унутар затвора уз учешће неформалног система. Представља претњу за личну безбедност како у затвору, тако и ван њега. Проблеми везани за дрогу често доводе до повећања броја инцидената са насиљем, стога је укључивање у програме одвикавања осуђених са проблемима зависности од посебног значаја за отклањање овог проблема.

Табела 35. Злоупотреба дрога пре затвора

злоупотреба дроге пре затвора	број	%
постоји	37	74.0
не постоји	13	26.0
укупно	50	100.0

Проблем постојања зависности услед злоупотребе дрога, констатован је код једне четвртине узорка, што се може повезати и са претходним разматрањима у вези са алкохолизмом. Постепенална брига о зависницима од психоактивних супстанци намеће се и као додатна потреба. Фоксова (Fox, 2002) наводи да је таква врста бриге равна спасавању живота, јер је у последњих двадесет година запажено да је ризик од смрти услед предозирања већи током прве две недеље

после пуштања осуђених, него у било које друго време. Током затварања, многи корисници хероина или престају да користите или одржавају своју зависност нижим квалитетом дроге. У сваком случају, њихова толеранција на дроге се смањује. После пуштања, убризгавање дозе коју они сматрају нормалним, може их убити. Овај проблем је посебно очигледно у Шкотској: током 1996.-1998. године, осуђени који су отпуштени са мање од три недеље постзатворског живота, чинили су 21% свих смртних случајева услед предозирања у Глазгову. Велика Британија има једну од највиших стопа ненамерних смрти услед конзумације дрога у Европи, а Холандија има једну од најнижих (EMCDDA, 2000).

3.2.5. Ставови осуђеног и спремност за промену

Позадина разматрања спремности осуђеног на промену уз истовремено сагледавање његових ставова налази се у когнитивно-бихејвиоралних гледишта да се у основи криминалног понашања налазе погрешни или ирационални начини размишљања (Walters i White, 1990). Ови аутори повезују неколико стилова размишљања са криминалним понашањем, описујући их као: ублажавање или настојање да се минимизује значај криминалног понашања путем изговора, рационализације или пребацавање кривице на другог; елиминација страха, анксиозности или било чега другог што би их одвратило од извршења дела; давање права себи на основу уверења да је јединствен и посебан, па за њега важе различита правила у односу на друге; оријентисан на моћ и контролу над другима; настојање да се одржи добра слика о себи путем чињења добрих дела; уверење о могућности избегавања последица сопствених недела; краткорочна размишљања и неразвијене вештине критичког мишљења; дисконтинуитет или промене менталног стања, фрагментирано мишљење и прекидање започених активности услед промена у окружењу и тешкоће да се намера спроведе до краја (Walters i White, 1990).

Табела 36. Злоупотреба дрога пре затвора

мотивација и спремност за промену	број	%
мотивисан	14	28.0
неодговорност	11	22.0
рационализације	25	50.0
укупно	50	100.0

Мотивацију за промене и спремност за сарадњу током пеналног третмана показало је свега 28% осуђених посматраног узорка, док је неодговорност према сопственом животу и плановима за будућност исказало 22% узорка, а најчешће су констатоване рационализације (50%) узорка.

Најчешће осуђени као кривца за своје понашање виде у другима, у ситуација у друштву, немогућности да просперирају, провокацији од стране других и свим другим могућим изговорима, осим своје личности и могућности да направе избор између криминалног и некриминалног обрасца понашања.

Оваква ситуација, код три четвртинеосуђених, није добар стартни основ за креирање било каквих програма постпеналног третмана, а тиме ни условног отпуста.

3.2.6. Време прве осуде

Рано укључивање у криминалне активности, предзнак је постојања криминалне каријере и повећаног ризика од рецидивизма. Истраживања криминалне каријере полазе од претпоставке да особе започињу своју криминалну каријеру на одређеном узрасту, учествују у општем криминалу са извесном стопом индивидуалног криминала, врше различита кривична дела и коначно престају са криминалним понашањем (Ђурић, С. , Поповић-Ћитић, Б., 2009). Настоји се спознати када и зашто појединци почињу да врше кривична дела, зашто и како настављају да врше кривична дела, зашто и када криминално понашање постаје фреквентније, озбиљније или специјализованије и зашто и када се престаје са вршењем кривичних дела.

Табела 37. Време прве осуде

Време прве осуде	број	%
24. године и касније	44	88.0
20-23 године	5	10.0
пре 19 године	1	2.0
Укупно	50	100.0

Подаци из табеле 37. показују да је један осуђени имао осуду пре своје деветнаесте године, 10% узорка било осуђивано пре навршене 23. године живота, док је преосталих 88% прву пресуду имала у периоду ране зрелости и касније.

3.2.7. Број претходних осуда

Показатељи бројности кривичних дела, такође могу бити индикатори постојања рецидивизма и криминалне каријера, која се најопштије дефинише као „карактеризација лонгитудиналних секвенци криминалног понашања једног реступника“ (Blumstein, A., и сар. 1986:12, према Farrington, D. P., 1992). Чине је четири кључне димензије које су откривене традиционалним истраживањима криминалне каријере. То су: партиципација, фреквенција, трајање и озбиљност.

У новијим радовима разматра се постојање још једне, пете димензије активне криминалне каријере која се изражава кроз обрасце саучесништва (Ђурић, С., Поповић-Ћитић, Б., 2009).

Табела 38. Број претходних осуда

број претходних осуда	број	%
нема претходне осуде	27	54.0
једна	8	16.0
две и више	15	30.0
укупно	50	100.0

Рецидивизам осуђених, изражен бројем претходних осуда, евидентиран је у 46% случајева, где је 16% узорка имало једну претходну осуду, а преосталих 30% две и више пресуда због чињења кривичних дела. Преостали део узорка од 54% није имао претходних осуда.

Са становишта процене ризика, може се констатовати изражена потреба спецификовања и моделовања како пеналног, тако и постпеналног третмана у односу на констатованих 46% рецидивиста. У претходним разматрањима смо указали на емпиријску повезаност наставка криминалног понашања и неуспеха социјалне реинтеграције, односно поновног повратка у свет криминала, уколико се не подвргавају адекватним нивоима третмана у складу са процењеним криминогеним ризиком и потребама.

3.2.8. Осуда за имовински криминалитет

Имовински криминалитет је најраширенији облик криминалитета, готово у свим земљама света. Подразумева чињење кривичних дела која су усмерена на противправно присвајање или оштећење туђе ствари или права, односно прибављање противправне имовинске користи на други начин. Садржана су у Глави двадесет првој Кривичног законика (*"Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009 и 111/2009*). Обухвата разне врсте крађа, провалне крађе, друге врсте тешких крађа, као и крађу возила и ствари из возила, утају, превару, оштећење туђе ствари, изнуду, уцену, злоупотребу поверења, неосновано добијање и коришћење кредита и других погодности, зеленаштво, оштећење

туђих права, прикривање, противправно заузимање земљишта и друга слична дела.

Табела 39. Осуда за имовински криминалитет

осуда за имовински криминалитет	број	%
имовинска кривична дела	21	42.0
остала кривична дела	29	58.0
укупно	50	100.0

Имовинска кривична дела доминирају када се посматрају поједине групе дела, али генерално, када се поставе биполарно (у смислу да ли кривично дело имовинског карактера или не) у односу на све друге групе кривичних дела, у посматраном узорку јављају се са 42% учешћа. Доминантније учешће кривичних дела која немају имовински карактер захтева посебан приступ у процени како пеналног, тако и постпеналног третмана, због присуства дела која карактерише насиље, како у породици, тако и вањ ње, постојање проблема зависности од психоактивних супстанци, престапа саобраћајних прописа и других дела.

3.2.9. Осуда за насилнички криминалитет

Као посебно значајну варијаблу, стандардизовани инструмент вреднује постојање осуде за насилнички криминалитет. Самим постојањем такве осуде, осуђени се, с обзиром на бодове који се додељују у том случају, сврстава у категорију високог ризика од рецидивизма. Само дефинисање појма насилничког криминалитета представља посебан проблем, јер је сложен проблем одабира једног термина који би на адекватан начин обухватио све варијације и разноврсност испољавања насилног понашања. Последица таквог стања је постојање различитих покушаја дефинисања у оквиру психологија, криминологије, социологије, психијатрије ичи права. Закон у оквиру појединих дела одређује дела са елементима насиља, као што је насиље у породици, или неким делима одређује тежи облик уколико су извршена применом насиља. Проблем насилног понашања усложњен је чињеницом о постојању доказа Olweus (1982) да се оно може јавити као дуготрајан, стабилан облик понашања, а могу се разликовати и предиктори утврђено је да постоје различити предиктори за агресивно понашање код особа мушког и женског пола (Achenbach и сар., 1995). Сви ови разлози чине проблем насиља и насилничког криминалитета још сложенијим, како са аспекта дефинисања, процене и третмана.

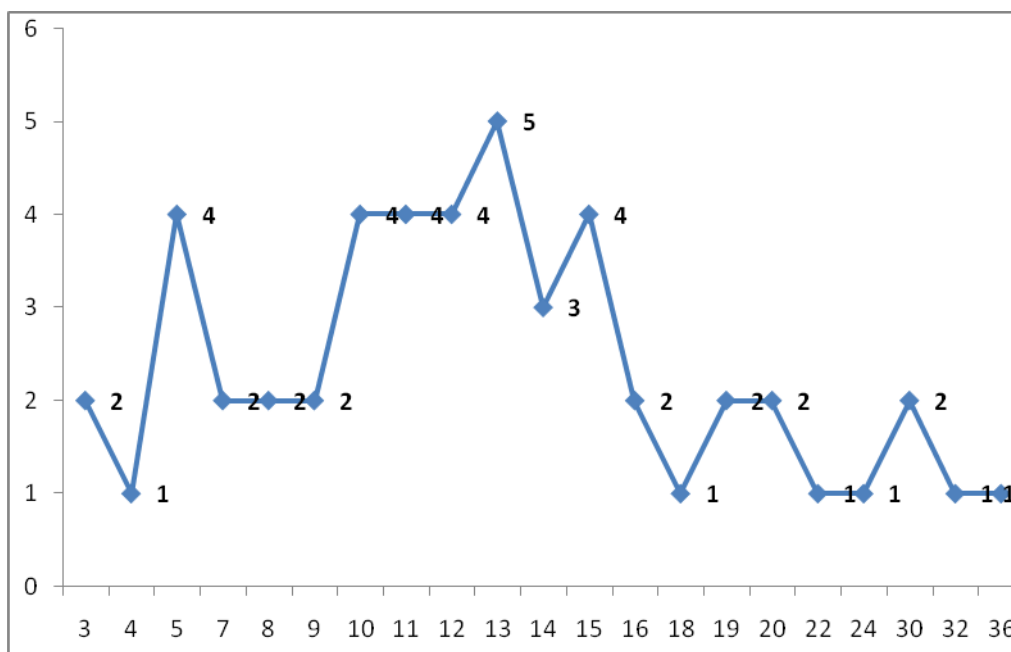
Табела 40. Осуда за имовински криминалитет

осуда за насилнички криминалитет	број	%
не	41	82.0
да	9	18.0
укупно	50	100.0

Конструкција Висконсин скале условљава чињеницу да ће осуђени са осудом за насилнички криминалитет бити аутоматски сврстани у категорију високог ризика рецидивизма, а таквих је у посматраном узорку било 9 (18%). То не значи да ће осталих 82% узорка бити сврстани у категорију ниског или средњег ризика, већ ће према констелацији осталих варијабли бити одређен њихов скор и ниво ризика од рецидивизма. Ово се може увидети на графикону 1. који приказује дистрибуцију скорова осуђених на Висконсин скали,

3.2.10. Дистрибуција скорова осуђених на Висконсин скали

Након бодовања осуђених према критеријума датим за Висконсин скалу добијени су коначни скорови, које приказујемо на графикону 1.

Графикон 1. Дистрибуција скорова осуђених на Висконсин скали

Табела 41. Мере централне тенденције, мере дисперзије и асиметрије дистрибуције за Висконсин скалу

N	Min	Max	AC	СД	Скјунес	Стд. грешка	Куртосис	Стд. грешка
50	3	36	13,58	7,329	1,184	0,337	1,589	0,662

Подаци приказани на графикону 1. показују које скорове смо израчунали у складу са бодовним вредностима које Висконсин скала предвиђа, наведеним у одељку посвећеном опису инструмента.

Најзаступљенији скорови у другом подузорку осуђених су 13 (10%), По заступљености следе скорови 5 (8%), 10 (8%), 11(8%), 12 (8%) и 15 (8%), Опсег скорова је од 13 до 36 са средњом вредношћу 13,58.

3.2.11. Дистрибуција испитаника према нивоу ризика рецидивизма

Дистрибуција скорова приказаних на графикону 1. последица је различитих комбинација поена и вредновања установљених чињеница, а конкретнији одговор на питање колико осуђених се налази у ком нивоу ризика рецидивизма пружиће нам анализа група ризика добијених на основу параметара Висконсин скале, који добијене скорове групишу на следећи начин:

- У категорију „*низак ниво ризика*“ сврстани су испитаници који су на скали постигли до 7 поена;
- У категорију „*средњи ниво ризика*“ сврстани су испитаници који су на скали постигли од 8 до 14 поена и
- У категорију „*висок ниво ризика*“ сврстани су испитаници који су на скали постигли преко 15 поена.

Табела 42. Дистрибуција испитаника према нивоу ризика

Категорија ризика	број	%
низак ниво ризика	9	18
средњи ниво ризика	24	48
висок ниво ризика	17	34
укупно	50	100

Утврђене категорије нивоа ризика другог подузорка осуђених из ОЗ Зрењанин, говоре да се у ниском нивоу ризика од рецидивизма налази 18%

осуђених, у средњем нивоу ризика 48% и у високом нивоу ризика од рецидивизма 34% узорка.

Осуђенима који припадају појединим категоријама ризика од рецидивизма, потребно је прилагодити ниво интензитета постпеналног третмана, уз услов да их суд процени као подобне за условни отпуст. Припадност осуђених било којој од наведених категорија не значи аутоматско добијање или негацију могућности за доделу условног отпуста, већ указује на потребу предузимања додатних мера различите врсте и интензитета током боравка на условном отпусту, од стране пробационе службе, како не би дошло до рецидивизма.

3.2.12. Компарација резултата истраживања са иностраним истраживањем

Извршили смо компарацију добијених резултата у нашем истраживању, са резултатима примене Висконсин скале на 200 условно осуђених Робинсон и Порпорино (1989). За ову компарацију одлучили смо се из разлога истоветности у примењеном инструменту и сличности пеналне установе у којој је рађено, за разлику од једног другог истраживања у Лос Анђелесу National Institute of Corrections (1990), које је рађено истим инструментом, али је популација била мешовита - припадници беле расе 35,2%, Афроамериканци 34,3%, Хиспано-американци 28%, а преосталих 2,5% су чинили Американци азијског порекла и остали.

Табела 42. Компарација процењених ниво ризика

Ниво ризика	Њуфаундленд Лабрадор	и ОЗ Зрењанин
низак ниво	48%	18%
средњи ниво	32%	48%
висок ниво	20%	34%
укупно	100%	100%

Из података у табели 42. можемо запазити да се осуђена лица значајно разликују према степену процењеног ризика од рецидивизма, нарочито у нивоима ниског ризика. Видимо да у истраживању из 1989. године у подручју

Newfoundland and Labrador низак ниво ризика има највеће учешће (48%), док је то у ОЗ Зрењанин средњи ниво ризика у истом проценту (48%). У подручју Њуфаундленд и Лабрадор висок ниво ризика има најмање учешће (20%), а у ОЗ Зрењанин најмање учешће припада ниском нивоу ризика (18%).

Уколико пођемо од чињенице да је у оба случаја употребљен исти инструмент за процену нивоа ризика од рецидивизма, одговор на питање о значајним разликама у добијеним резултатима можемо потражити управо у оним стањима, карактеристикама и ситуацијама које тај инструмент процењује, а односе се на осуђена лица, њихов предзатворски статус и постзатворски третман.

Нарочито треба респектовати чињеницу масовне незапослености (70%), честе појаве предзатворског алкохолизма (44%), наркоманије (26%), ниског нивоа мотивисаности за самопромену (28%), значајног учешћа имовинског криминалитета (42%), рецидивизма (46%) и релативно честог насилничког криминалитета (18%) у нашим условима.

3.2.13. Компарација резултата Висконсин скале и опредељења ОЗ Зрењанин

У складу са постављеним циљевима, анализу смо усмерили у правцу сагледавања сагласности опредељења ОЗ Зрењанин са резултатима добијеним применом Висконсин скале и нивоа ризика према којима су осуђени разврстани.

Табела 43. Опредељења пеналних установа у односу на ниво ризика

категорија ризика		условни отпуст		укупно
		није предложен	предложен	
низак ризик	број	2	7	9
	%	22.2%	77.8%	100.0%
средњи ризик	број	10	14	24
	%	41.7%	58.3%	100.0%
висок ризик	број	11	6	17
	%	64.7%	35.3%	100.0%
укупно	број	23	27	50
	%	46.0%	54.0%	100.0%

У табели 43, приказан је начин предлагања ОЗ Зрењанин у односу на ниво ризика од рецидивизма утврђен Висконсин скалом. Упоредјујући податке о позитивним предлозима, видимо да је такав предлог пропорционално најчешће дат у групи осуђених са ниским ризиком (77,8% те групе), нешто ређе у групи осуђених са средњим нивоом ризика (58,3% те групе) и најмање у групи осуђених са високим нивоом ризика од рецидивизма (6:11), процењеног Висконсин скалом.

Применили смо χ^2 тест и установили да је његова вредност $\chi^2=4,625$; $df=2$ $p=0,099$ што значи да су опредељења ОЗ Зрењанин, доношена по устаљеном начину рада, установа била независна од нивоа ризика рецидивизма установљеног Висконсин скалом, што потврђује трећу хипотезу постављену у истраживању.

У претходним излагањима видели смо да су чињенице, које су стручњацима из ОЗ Зрењанин биле значајне за доношење позитивних предлога, везане за аспекте живота осуђених током боравка у самом затвору. Отуда се и дешава да осуђени бивају на неки начин награђени за коректно владање у затвору, за напредак током затворског третмана, што је и ниво законског очекивања, тј. да се добро владају.

Недостаје у том склопу параметара онај низ чињеница које Висконсин скала узима у обзир, односно фактори животног окружења и предзатворске историје, који осуђеног чекају по изласку на слободу. С обзиром да се третман у затвору усмерава на осуђеног, а не мењају се животне околности, логично је очекивати да ће се оне одразити негативно на понашање након изласка на слободу и довести до поновног чињења кривичних дела. То се показало тачним у 53% случајева из првог подузорка од 225 осуђених и код 66% узорка из ОЗ Зрењанин. Емпиријски подаци јасно указују на потребу прилагођавања садашње праксе процене ризика од рецидивизма код осуђених, уз укључивање варијабли социјалне средине у тој процени и уз примену стандардизованих инструмената процене.

3.2.14. Компарација резултата Висконсин скале и одлука судова

У складу са постављеним циљевима, анализу смо усмерили и у правцу сагледавања сагласности одлука судова са резултатима добијеним применом Висконсин скале и нивоа ризика према којима су осуђени разврстани.

Табела 44. Одлуке судова у односу на ниво ризика

категорија ризика		условни отпуст		укупно
		није додељен	додељен	
низак ризик	број	1	8	9
	%	11.1%	88.9%	100.0%
средњи ризик	број	12	12	24
	%	50.0%	50.0%	100.0%
висок ризик	број	10	7	17
	%	58.8%	41.2%	100.0%
укупно	број	23	27	50
	%	46.0%	54.0%	100.0%

Из података презентованим у табели 44., може се запазити да су одлуке судова доношене по сличном принципу као и одређења пеналне установе. Најчешће су позитивне одлуке донете код осуђених са ниским нивоом ризика, у 8 случајева (88,9% те групе); затим код осуђених са средњим нивоом ризика одлуке су донете по принципу 50%:50%, док је најмање позитивних одлука било код осуђених са високим нивоом ризика рецидивизма, али не у тако малом процентуалном учешћу, односно 7 случајева (41,2% те групе).

Применили смо χ^2 тест и установили да је његова вредност $\chi^2=5,690$; $df=2$ $p=0,058$; што значи да су одлуке суда независне од нивоа ризика рецидивизма установљеног Висконсин скалом. Ови подаци такође потврђују трећу хипотезу постављену у истраживању

Критичке примедбе упућене начину процене од стране стручњака пеналних установа, поводом процене параметара у поступку доделе условног отпуста, могу се упутити и поводом доношења судске одлуке о додели тог института.

Суд је титулар власти који доноси коначну одлуку да ли ће неко осуђено лице напустити затвор и пре истека првобитно одређене казне, па самим тим сноси и највећу одговорност за неуспешну процену и каснији рецидивизам, за

који смо утврдили да је неоправдано високог нивоа. У том правцу се крећу и наша залагања за суштинско поштовање научних резултата у области супротстављања криминалитету, а с тим у вези и измене досадашњег начина процене ризика од рецидивизма.

Тај процес упоредо мора пратити и боља организација целокупног система друштвене заштите, уз законско регулисање, организовање и свакако финансирање различитих облика постпеналне помоћи осуђеном, његовог надзора и контроле, одмерени по квалитету и интензитету његовим стварним потребама. Теоријских и емпиријских путоказа има довољно, разнолика пракса је развијена широм света, остаје да се постигне концензус, искаже реално настојање да се прихвате, прилагоде и примене најадекватнији модели организације друштва и да се преточе у ефикасну практичну делатност. Тек тада ће се моћи реално очекивати и у закону захтевати да условно отпуштени више не врши кривична дела.

5. ПРЕДЛОЗИ ПОБОЉШАЊА ПРАКСЕ И ПРОУЧАВАЊА ДОДЕЛЕ УСЛОВНОГ ОТПУСТА

Током излагања материје теоријског и емпиријског дела овог рада, на више места су уочаване мањкавости актуелне праксе доделе условног отпуста на овим просторима. Указивано је на недореченост законских решења, одсуство мера постпеналне заштите, на институционална ограничења, евиденционе и информационе баријере, недостатке стандардизованих инструмената процене, недовољно уважавање научних истраживања и сличне елементе који умањују квалитет и производе супротне ефекте од очекиваних на пољу извршења казне затвора и доделе условног отпуста. Сматрали смо да је неопходно све те примедбе преточити у предлоге за побољшање актуелне праксе доделе условног отпуста, јер просто увиђање недостатака, без предлога за њихово превазилажење не остварује конструктивну критику.

Како су за домен разматрања сваког проблема кључне информације о њему, предлоге за побољшања би започели у тој сфери. Констатована је недовољна садржајност извештаја пеналних установа о додели условног отпуста и њихова усмереност на оперативне потребе Управе за извршење кривичних санкција. Предлог побољшања у том смислу би се односио на прилагођавање садржаја тих извештаја како по врсти информација, тако и у њиховој прецизности. Извештаји о осуђеном веома лако могу бити систематизовани увођењем у

евиденцију његовог јединственог матичног броја грађана, што би олакшало идентификацију (уместо матичног броја који добија у пеналној установи). На овај начин би се избегло двоструко евидентирање у случају премешаја из једне у другу установу или услед поновног подношења молби за условни отпуст или пеналног рецидивизма. Честе измене нашег кривичног законодавства доводе до ситуације да се мења и законски члан у коме се наводи одређено кривично дело. У том смислу, уместо навођења члана закона, ефикасност препознавања би се постигла једноставним описом кривичног дела (убиство, разбојништво, крађа... уз навођење да ли се ради о тежем или лакшем облику истог дела). Доступност информација је од кључног значаја за свако истраживање, па се у том смислу креће залагање за отклањање баријера истраживачима које настају када се одређеној врсти информација ставља атрибут службене тајне, интерне употребе, строге поверљивости и слично, а да за то нема ни ваљаног ни оправданог разлога. Суђења су јавна, пресуде се јавно објављују, па стога нема ни разлога за прикривање таквих информација. Постоје начини да се заштити индивидуалност и приватност осуђених лица, а да се при томе не ограничава приступ информацијама о аспектима пеналног третмана и примени различитих института права у том оквиру. Јавност рада и доступност информација умањују мистификације, а уједно поспешују квалитет истраживања и у коначном исходу, омогућавају да се активности у пракси обављају на квалитетнији начин.

Свака, па и најбоља замисао, макар била законски предвиђена као обавеза, остаје на нивоу просте норме без оживотворења у пракси, ако нема органа, институције, службе или надлежне установе која би ту замисао и спроводила. Како се проблем постпеналне заштите одавно намеће као најслабија карика у ланцу кривично-правне реакције, потребно је установити систем таквог деловања и у нашим условима. Немоћ и незаинтересованост полицијских служби у садашњим условима, која не обавља законом поверене послове контроле и надзора над условно отпуштенима, макар на елементарном нивоу, јасно говори да је потребно те послове поверити служби која ће их квалитетно обављати. У том случају нам се неће дешавати да нико нема сазнања шта се са условно отпуштеном особом дешава по изласку из затвора, све док се не појави као учинилац новог кривичног дела и предмет кривичне истраге. Потреба за помоћи, надзором, контролом и санкцијама према условно отпуштеним особама више је него очигледна, а искуства која су презентована показују да се различити органи или установе могу бавити тим послом. То могу бити у ту сврху посебно основане службе, по узору на пробационе службе у свету или други елементи система, али је неопходно основати их, обучити их и овластити за такву врсту посла. Предлог у том смислу тиче се залагања за установљавање и функционално оспособљавање такве службе код нас.

Пренос надлежности са управних на судске органе, преоптерећене редовним судским предметима, донео је другачији квалитет односа и

рестриктивнији приступ у додели условног отпуста и смањивање ингеренција затворских служби, а тиме и њиховог ауторитета код осуђених. Јасно постављање захтева пред пеналне установе да дају предлог доделе условног, а не извештај, такође мора бити решено на адекватан начин. Неповерење државних органа међусобно, неуважавање ставова, предлога и игнорисање научних резултата истраживања, довело је до ситуације када се условни отпусти све мање додељују, уколико се додељују, прекидање је период трајања времена у којем би се предузеле активности и мере постпеналног третмана. Предлози у том смислу могу се кретати у више праваца. Један од могућих праваца је враћање надлежности за доношење одлуке о условном отпусту на управне органе, било да је реч о комисијама за условни отпуст, затворским институцијама или независним стручним телима, који одавно функционишу свету. Други могући правац је реорганизација судова, оснивањем посебних одељења или чак посебних судова, који би се бавили примарно пословима везаним за условни отпуст.

Један од проблема у вези са доделом условних отпуста је широко постављање законске могућности подношења молбе, неодређености рокова минималног времена проведеног у затвору сем опште поставке од две трећине казне, које у случају кратких казни, представља прекидање рок за почетну процену, евалуацију и завршну оцену тока и ефеката третмана (уколико је уопште и предузет). У том правцу предлози се могу усмерити на одређивање минималног времена изречене затворске казне који би ограничио могућност доделе условног отпуста осуђенима на кратке казне затвора јер обезвређује сваки смисао његовог постојања. Доследно томе, потребно је ограничити минимално и максимално време трајања условног отпуста, јер се формалне доделе на 1, 2, 3... дана, не показују као квалитетна основа постпеналног третмана. У истом правцу су и залагања да се одреди временски период када осуђени може поновити молбу за доделу условног отпуста услед првобитног неодобравања. Презентовали смо моделе који примењују државе у окружењу, па се може прихватити било који од њих. Поштовање саме форме ради форме, без покрића у адекватном садржају, показало се неефикасним.

Последњу по низу, али не и по значају, упутили бисмо препоруку у правцу увођења стандардизованих инструмената у процени ризика и потреба осуђених у поступку доделе условног отпуста, ради квалитетније, објективније и прецизније процене ком осуђеном и под којим условима заиста треба доделити услови отпуст или можда не.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Увођење казне затвора током XVIII века у спектар кривичних санкција условило је развој идеја и модификације у техници њеног извршења. Под утицајем хуманистичких идеја настале су реформе кривичног права. Критикована је строгост и свирепост средњовековног система кажњавања. Пренасељеност, болести, нехигијена, глад, хетерогеност затворске популације и други слични проблеми везани за извршење затворске казне првобитним затворима, створили су ефекте супротне од очекиваних. Уследила је појава реформатора који су инсистирали на изменама затворског система, попут Џон Хауарда, како би он био хуманији и ефективнији. Његове идеје су претеча увођења условног отпуста.

Уследио је развој различитих система извршења попут Филаделфијског и Обурнског, али се тек с појавом Енглеског и Ирског прогресивног система условни отпуст јавља као законски предвиђена фаза извршења казне затвора. Пракса његове примене започиње и пре његовог увођења у законодавство, још у аустралијским колонијама од 1820. године, али без посебне законске регулативе, коју доживљава касније, током 1829. године у Аустралијским колонијама и потом у прогресивном систему у Енглеској (1853) и Ирској (1854). Тада се доносе посебна правила о условном отпуштању, према којима се он третира као последњи стадијум извршења затворске казне, а не више као условно помиловање.

Уследило је ширење идеја и праксе увођења условног отпуста у Европи и Америци током друге половине XXI века, па тиме и у Србији од 1869. године, када је донет Закон о условном отпуштању криваца из казнителних заведења. Било је и тада похвала и критика на рачун примене тог института код нас, али се наставило с његовом применом до данашњих дана. Мењали су се услови прописивања, надлежности за одлучивање о његовој додели, услови који су постављани пред осуђене, у погледу могућности доделе и каснијег понашања на слободи, па смо тако и данас сведоци промена у тој области. У том смислу је приказана еволуција примене условног отпуста у свету, са експлорацијом актуелног стања, уз указивање на извесне специфичности и проблеме са којима се сусрећу.

У сличном контексту приказан је развој примене условног отпуста у Србији, од његовог увођења у пеналну праксу до савремених тенденција, са указивањем на законске основе који предвиђају значајне нормативне и апликативне измене у тој области.

Процена ризика од рецидивизма и доношење одлука о додели условног отпуста на тој основи, централна су питања тог проблема, којима је посвећен адекватан простор у излагању, као и развоју инструмената процене ризика у светским оквирима са приказом ефеката њихове примене у пеналној пракси. Указано је на различите карактеристике, везане за њихову циљну усмереност, ефикасност примене и валидизацију од стране истраживача.

У истраживачком делу рада одређен је предмет истраживања у контексту стандардизације поступка условног отпуста, нарочито са аспекта извештавања пеналних установа и доношења одлука судова. Одређење циљева истраживања налагало је анализу и дескрипцију чињеница које чине основу извештавања о осуђеном лицу, његовим карактеристикама, владању и предикцију постпеналног понашања; анализу садржинских елемената тих извештаја и њихове неуједначености; као и сагласност опредељења пеналних установа са одлукама судова о додели условног отпуста. Посебан циљ истраживања односио се на упоредну примену стандардизованог инструмента за процену ризика и потреба осуђених лица *Wisconsin Risk and Needs instrument* - Висконсин скале (*WRN; Baird, Heinz & Bemus, 1979*, модификованог од *Wagner, Quigley, Ehrlich, & Baird, 1998*). Он је усмерен је на сагледавање могућности стандардизације постојеће праксе процене понашања и предикције ризика од рецидивизма приликом доделе условног отпуста од стране пеналних установа. На основу овако дефинисаних циљева, постављени су и задаци истраживања, који су се односили на утврђивање социо-демографских карактеристика осуђених лица анализом варијабли старост осуђених, стручна спрема, запосленост, брачно стање, родитељство; утврђивање криминолошко-пенолошких карактеристика осуђених лица анализом варијабли учињено кривично дело, осуђиваност, пенални поврат, вођење новог кривичног поступка, дужина изречене казне, изречене мере безбедности, трајање притвора, почетна категорија у затворском третману, адаптација на затворске услове, сачињавање програма поступања, прихватање казне од стране осуђених, радно ангажовање осуђених, залагање осуђених на раду, стручно оспособљавање осуђених, зависност од психоактивних супстанци, примена посебних програма у третману, дисциплинско кажњавање и награђивање осуђених, рекатегоризација у току третмана и број молби за доделу условног отпуста; примену поступка скоровања употребом Висконсин скале; утврђивање дистрибуције осуђених према нивоу ризика рецидивизма; анализу усаглашености опредељења пеналне установе за доделу условног отпуста према дистрибуцији осуђених по нивоу ризика

рецидивизма; анализу усаглашености одлуке суда према према дистрибуцији осуђених по нивоу ризика рецидивизма и процену могућности примене Висконсин скале у пракси пеналних установа.

Узорак истраживања чинили су извештаји пеналних установа и одлуке судова по молбама осуђених лица из казнено-поправних установа на територији Републике Србије. Узорак се састојао из два подузорка. За анализу поступка условног отпуста по актуелном моделу рада пеналних установа и судова, коришћено је 225 извештаја (први подузорак) из деветнаест казнено-поправних установа и судских одлука поводом молби осуђених за доделу условног отпуста током 2008. и прве половине 2009. године. За процену и анализу поступка условног отпуста по моделу процене ризика рецидивизма употребом Висконсин скале, коришћено је 50 извештаја (други подузорак) и досијеа Окружног затвора Зрењанин и судских одлука поводом молби осуђених за доделу условног отпуста током прве половине 2009. године. Узорак за анализу одабран је по основу критеријума подношења молбе за условни отпуст током 2008. и у првој половини 2009. године, до када је важио формални услов о протеклу половине изречене затворске казне. Доношењем законских измена у другој половини 2009. године мењао се формални услов за подношење те молбе (две трећине уместо половине казне), тако да је анализа усмерена на извештаје пеналних установа и одлуке судова поводом молби осуђених лица поднетих по законским условима који су важили до ступања на снагу измеђених формалних услова. За прикупљање емпиријских података, коришћена два инструмента: оперативно конструисан инструмент за процену квантитета и квалитета чињеница које се узимају у обзир приликом сачињавања извештаја пеналне установе и стандардизовани инструмент за процену ризика од рецидивизма лица *Wisconsin Risk and Needs instrument (Baird, Heinz & Bemus, 1979)*, односно Висконсин скала. Анализиране су варијабле које се узимају у обзир приликом сачињавања извештаја пеналних установа поводом молби осуђених за доделу условног отпуста. Оне обухватају социо-демографске и криминолошко-пенолошке карактеристике осуђеног, његово владање за време извршења казне затвора и процену будућег понашања осуђеног. Најважније резултати овог истраживања могуће је презентовани у односу на постављене истраживачке хипотезе.

- Хипотеза 1: Постоје разлике у вредновању карактеристика осуђених лица између пеналних установа и судова у поступку доделе условног отпуста.

Применом χ^2 теста у анализи дејства криминолошко-пенолошких варијабли на одлучивање судова о додели условног отпуста добили смо резултате који указују на више чињеница: Неке од посматраних криминолошко-пенолошких карактеристика (десет од деветнаест) остварују статистички значајан утицај на доношење одлуке суда о додели условног отпуста, а то су следеће варијабле: претходна осуђиваност, пенални рецидивизам, врста кривичног дела, почетна

категорија у третману, адаптација на затворске услове, прихватање казне, дисциплинска кажњаваност осуђених, награђиваност осуђених, рекатегоризација током третмана, и претходне молбе за условни отпуст; Криминолошко-пенолошке карактеристике које нису оствариле статистички значајан утицај на одлуке судова поводом доделе условног отпуста су: нови кривични поступак, дужина изречене казне, трајање притвора, радно ангажовање у затвору, залагање на раду, стручно оспособљавање, зависност од ПАС, посебни програми третмана који су предузимани и партиципација у неформалном систему; Криминолошко-пенолошке карактеристике које су оствариле значајан утицај и код пеналних уставнова и код суда су: осуђиваност, пенални рецидивизам, врста кривичног дела, почетна категорија у третману, адаптација на затворске услове, прихватање казне, дисциплинска кажњаваност осуђених, награђиваност осуђених, рекатегоризација током третмана, и претходне молбе за условни отпуст; Криминолошко-пенолошке карактеристике које нису оствариле значајан утицај ни код пеналних уставнова ни код суда су: дужина изречене казне и стручно оспособљавање; Разлике у вредновању криминолошко-пенолошких карактеристика осуђених лица од стране пеналних установа и суда, у смислу да се код једне од те две институције испољава статистички значајан утицај, док се у исто време не испољава код друге запажа се код следећих варијабли: нови кривични поступак, радно ангажовање осуђених, залагање на раду, зависност од ПАС, посебни програми третмана који су предузимани и партиципација у неформалном систему. На овај начин може се закључити да пеналне установе и судови у процењивању криминолошко-пенолошких карактеристика осуђених, имају различите ставове по питању њиховог значаја, код шест од деветнаест карактеристика. Тиме се потврђује прва хипотеза овог истраживања.

- Хипотеза 2: Постоје разлике у коначној процени подобности осуђених за доделу условног отпуста између пеналних установа и судова у постојећем поступку доделе.

Применом χ^2 теста установљено је постојање статистички значајне разлике ($\chi^2 = 52,193$; $df = 1$; $p = 0,000$) између опредељења пеналних установа у односу на одлуке судова, поводом доделе условног отпуста. Анализа сагласности предлога пеналних установа и одлука судова указује на постојање три могућности:

- а) Сагласност предлога пеналне установе и одлуке суда – која постоји у 119 (52,9%) случајева, када и пеналне установе и судови не подржавају одлуку о додели условног отпуста, односно у 50 (22,2%) случајева, када обе институције кажу подржавају доделу условног отпуста. Збирно, сагласност предлога и одлуке постоји код 169 (75,1%) молби за условни отпуст;
- б) Несагласност услед позитивног предлога пеналне установе и негативне одлука суда – која постоји у 43 (19,1%) случаја и

в) Несагласност услед негативног предлога пеналне установе и позитивне одлука суда- која постоји у 13 (5,77%) случајева. Збирно несагласност предлога пеналних установа и одлука судова постоји код 56 (24,9%) молби осуђених за доделу условног отпуста.

Ови подаци потврђују другу хипотезу истраживања која говори о разликама у коначној процени подобности осуђених за доделу условног отпуста између пеналних установа и судова у постојећем поступку доделе.

- Хипотеза 3: Не постоји повезаност у коначној процени подобности осуђених за доделу условног отпуста између пеналних установа, као ни одлука судова са нивоом ризика рецидивизма осуђених, утврђеног Висконсин скалом.

Упоредјујући податке о позитивним предлозима, видели смо да је такав предлог пропорционално најчешће дат у групи осуђених са ниским ризиком (77,8% те групе), нешто ређе у групи осуђених са средњим нивоом ризика (58,3% те групе) и најмање у групи осуђених са високим нивоом ризика од рецидивизма (6:11), процењеног Висконсин скалом. Применили смо χ^2 тест и установили да је његова вредност $\chi^2=4,625$; $df=2$ $p=0,099$ што значи да су одређења ОЗ Зрењанин, доношена по устаљеном начину рада, била независна од нивоа ризика рецидивизма установљеног Висконсин скалом, што потврђује трећу хипотезу постављену у истраживању. Такође, запажено је да су одлуке судова доношене по сличном принципу као и одређења пеналне установе. Најчешће су позитивне одлуке донете код осуђених са ниским нивоом ризика, у 8 случајева (88,9% те групе); затим код осуђених са средњим нивоом ризика одлуке су донете по принципу 50%:50%, док је најмање позитивних одлука било код осуђених са високим нивоом ризика рецидивизма, али не у тако малом процентуалном учешћу, односно 7 случајева (41,2% те групе). Применили смо χ^2 тест и установили да је његова вредност $\chi^2=5,690$; $df=2$ $p=0,058$; што значи да су одлуке суда независне од нивоа ризика рецидивизма установљеног Висконсин скалом. Ови подаци такође потврђују трећу хипотезу постављену у истраживању.

Резултати овог истраживања дали су материјала и за упућивање примедби извештавању пеналних установа и доношењу судских одлука. Неуједачености у једном и другом смислу, упућују на потребу стандардизације поступка доделе условног отпуста у циљу ефикасније заштите друштва од рецидивизма, који се константно учачава у високом нивоу, преко половине случајева.

Применом стандардизованог инструмента процене у овом истраживању, указали смо на могућност да се у пеналној пракси може реализовати објективнија, прецизнија и на науци заснована процена ризика од рецидивизма, утемељена на поштовању научних резултата у области супротстављања криминалитету. Она није сама себи циљ, већ се системски поставља у домен пеналних установа. Међутим, живот осуђених не завршава се изласком на слободу. Друштвени систем мора да настави даљу бригу о условно отпуштеним особама. У том смислу намеће се као неопходност законско регулисање, установљавање, организовање и финансирање различитих облика постпеналне помоћи осуђеном, надзора и контроле његовог понашања на слободи, одмерених по квалитету и интензитету његовим стварним потребама, употребом адекватних инструмената процене.

У предлозима за побољшање актуелне праксе доделе условног отпуста, указано је на могућности побољшања у домену доступности информација на свим нивоима; квалитетних измена у извештавању и евидентирању; употпуњавању система адекватним институцијама, по узору на већ постојеће свуда у свету; у законодавној сфери по питањима надежности над одлуком о додели овог института, преуређења формалних предуслова и ограничавања везаних за различите рокове који се тичу дужине казне, трајања условног отпуста и жалбених рокова.

Овим радом је указано на постојање само неких од многих начина другачије друштвене организације у правцу ефикасније заштите од рецидивизма.

Наука и пракса се развијају континуирано у том правцу, нуде различита решења, а на центрима моћи остаје да се постигне концензус и искаже суштинско настојање да се прихвате и примене адекватнији модели организације друштва у циљу ефикасније заштите друштва од криминалитета. Формално постављени законски циљеви прописивања, изрицања и извршења кривичних санкција тада ће имати и реално упориште у друштвеној пракси. Није довољно само захтевати и очекивати да условно отпуштени више не чине кривична дела и претити им затвором уколико их ипак чине. То су и бројке показале. Потребно је учинити знатно више друштвених напора, како би њихова условна слобода постала и остала трајна слобода.

ЛИТЕРАТУРА

1. Атанацковић, Д. (1988). Пенологија, Научна књига, Београд.
2. Добривојевић, И. (2006). Казнени заводи у Краљевини Југославији 1929–1935. Историја 20. века, 1/2006, Институт за савремену историју, Београд. стр. 45-63.
3. Жујовић, М. (1887). Поглед на стање наших казних завода за 1883–1884–1885 год.“, *Бранич*, 3/1887, стр.166–167
4. Жунић-Павловић, В. (2004). Евалуација у ресоцијализацији. Партенон, Београд.
5. Закон Босне и Херцеговине о извршењу кривичних санкција, “Службени гласник БиХ“, бр. 53/07, 97/07, 12/10.
6. Закон о извршавању казне затвора, “Народне новине“, број 128/99., 55/00., 59/00, 129/00., 59/01. и 67/01.
7. Закон о извршењу кривичних санкција "Службени гласник Републике Србије“, бр.16/97; 85/2005, 72/2009 и 31/2011.
8. Закон о извршењу кривичних санкција, "Службени лист Црне Горе", бр. 32/11; 40/11.
9. Закон о извршењу кривичних санкција Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 01-100/10.
10. Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја Службени гласник Републике Србије“, бр. 120/04.
11. Законик о кривичном поступку, „Службени лист СРЈ“ бр. 70/2001; Службени гласник Републике Србије“ бр. 58/2004; 72/2011 и 101/2011.
12. Илић, З., Јованић, Г. (2009). Криминалитет и заводске санкције. у: Радовановић Д. (ур.) Истраживања у специјалној педагогији, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд. стр. 243-256.
13. Илић, З., Јованић, Г. (2010). Формални и суштински фактори у примени условног отпуста, у: Ковачевић, Ј. и Вучинић, В. (ур), Сметње и поремећаји: феноменологија, превенција и третман, део II, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд. стр. 529-546.

14. Илић, З., Јованић, Г. (2011). Затвор и/или слобода под надзором, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, Београд.
15. Јакшић, Д., Панић, Н. (2003). Стратегија државног реаговања против криминала. Карактеристике и проблеми у извршењу кратке казне затвора, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Виша школа унутрашњих послова, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе. Београд.
16. Јашовић, Ж. (2000). Пенолошка андрагогија, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
17. Јованић, Г. (2007). Негативне последице извршења казне затвора, Магистарска теза, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду. Београд.
18. Јованић, Г. (2008). Улога образовања у третману осуђених лица. У Радовановић, Д. (ур.), Поремећаји понашања у систему образовања. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Центар за издавачку делатност, Београд. стр. 335-346.
19. Јованић, Г., Илић, З. (2009). Условно отпуштање осуђених лица. у: Радовановић Д. (ур.) Истраживања у специјалној педагогији, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд. стр. 349-364.
20. Јовановић, С. (2003а). Условни отпуст у југословенском кривичном праву, Магистарска теза, Правни факултет, Београд.
21. Јовановић, С. (2003б). Могући правци преиспитивања института условног отпуста с освртом на француска решења, Темида, вол. 6, бр. 3, стр. 21-26.
22. Кривични законик, "Службени гласник Републике Србије", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009 и 111/2009.
23. Лазарев Г. (2002). Условни отпуст и нови Законик о кривичном поступку, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, вол. 40, бр. 2-3: 255-271.
24. Марић, Б. (2005). Казнено законодавство: Прогресивна или регресивна решења – Антиномије концепта ресоцијализације и законодавство о

- извршењу кривичних санкција. Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Виша школа унутрашњих послова. Београд.
25. Милутиновић, М. (1981). Пенологија - наука о извршењу кривичних санкција и ресоцијализацији осуђеника, Савремена администрација, Београд.
 26. Милутиновић, М. (1988). Криминологија, Савремена администрација, Београд.
 27. Митровић, К., Јонић, З. (1988). Класификација, структура и неформални систем осуђеника као фактор безбедности. Пенолошки гласник: VIII саветовање пенолога СР Србије „Фактори и претпоставке безбедности у извршењу кривичних санкција“. Удружење пенолога Србије, Београд.
 28. Павловић, М. (2007). Слабост кривичне пресуде у Србији крајем XIX и почетком XX века, Анали Правног факултета у Београду, вол.55,бр.2:86-97.
 29. Радоман, М. (2003). Пенологија и систем извршења кривичних санкција, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад-Београд.
 30. Радуловић, Д. (2005). Условни отпуст, Ревизија за криминологију и кривично право, вол. 43, бр. 1. стр. 126-140.
 31. Разић, А. (2000). Реформа система извршења кривичних санкција – Награђивање осуђених као средство у пракси извршења кривичних санкција, Удружење за пенологију Југославије, Београд.
 32. Соковић, С. (2004). Много правила, мало права? - заштита права осуђених лица и контрола извршења казне затвора. Истраживања у дефектологији бр. 4, стр. 225-238.
 33. Соковић, С. (2006). Спречавање тортуре у извршењу кривичних санкција - релевантни међународни правни стандарди. Специјална едукација и рехабилитација, 2006, бр. 1-2, стр. 173-189.
 34. Соковић, С. (2007). Кривичне санкције и редукција криминалитета - очекивања и реални документи. Ревизија за криминологију и кривично право, вол. 45, бр. 2, стр. 43-54.
 35. Соковић, С. (2008). Извршење кривичних санкција, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Службени гласник, Београд, Крагујевац.

36. Соковић, С. (2009). Међународни правни стандарди о извршењу кривичних санкција и њихова имплементација у српско извршно кривично законодавство. Ревизија за криминологију и кривично право, вол. 47, бр. 1, стр. 123-143.
37. Стевановић, З. (2009) Затворски систем и третман осуђених лица у Србији, докторска дисертација, Београд, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
38. Стевановић, З. (2009) Нормативно уређење извршења кривичних санкција и затворског система у Србији, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања 2009, вол. 28, бр. 1-2, стр. 167-182
39. Уголовный кодекс Российской Федерации, [хттп://www.уг-кодекс.ру/](http://www.уг-кодекс.ру/)
40. Шпадијер-Џинић, Ј. (1973). Затвореничко друштво. Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
41. Шуковић, М. (1971). Условни отпуст, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд.
42. Andrews, D. & Bonta, J. (1995). *The Level of Service Inventory – Revised Manual*. Multihealth, Systems Inc.: Toronto. <http://asm.sagepub.com/>
43. Andrews, D. (2006). Enhancing adherence to risk–need–reponsivity: Making quality a matter of policy. *Criminology and Public Policy* 5: 595–602. <http://rsw.sagepub.com>
44. Andrews, D. A., & Robinson, D. (1984). *The Level of Supervision Inventory: The second report* (Report). Toronto, Canada: Ontario Ministry of Correctional Services. <http://cjb.sagepub.com/>
45. Andrews, D. A., Zinger, I., Hoge, R. D., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F. T. (1990). Does correctional treatment work? A psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28, 369- 404. <http://cjb.sagepub.com/>
46. Austin, J. Coleman, D., Peyton, J., Johnson, K.D. (2003). Reliability and validity Study Of the LSI-R Risk assessment Instrument, The Institute on Crime, Justice and Corrections at The George Washington University. <http://pacrimestats.info/>
47. Baird, C. S. (1981). Probation and parole classification: The Wisconsin model. *Corrections Today*, 43, 36-41. <http://cjb.sagepub.com/>

48. Baird, S., Heinz, R. and Bemus, B. (1979). The Wisconsin case classification/staff deployment project: Two year follow-up report. Madison, Wisconsin: Wisconsin Division of Correction. <http://www.sciencedirect.com/science/>
49. Baird, S.C., Heinz, R. C., & Bemus, B. J. (1979). Project report# 14: A two year follow-up. Wisconsin: Department of Health and Social Services, Case Classification/Staff Deployment Project, Bureau of Community Corrections. <http://asm.sagepub.com/>
50. Barbaree, H. E., Seto, M. C., Langton, C. M.,& Peacock, E. J. (2001). Evaluating the predictive accuracy of six risk assessment instruments for adult sex offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 28, 490-521. <http://cjb.sagepub.com/>
51. Belenko, S., & Peugh, J. (1998). Fighting crime by treating substance abuse. *Issues in Science and Technology*, Fall 1998. <http://www.sciencedirect.com>
52. Belenko, S., & Peugh, J. (2005). Estimating drug treatment needs among state prison inmates. *Drug and Alcohol Dependence*, 77, 269-281. <http://www.sciencedirect.com>
53. Belfrage, H., Fransson G. & Strand, S. (2000). Prediction of violence using the HCR-20: A prospective study in two maximum security correctional institutions. *Journal of Forensic Psychiatry* 11:167-175. <http://asm.sagepub.com/>
54. Bonta, J., & Motiuk, L. L. (1987). The diversion of incarcerated offenders to correctional halfway houses. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 24, 302-323. <http://cjb.sagepub.com/>
55. Bonta, J., & Motiuk, L. L. (1992). Inmate classification. *Journal of Criminal Justice*, 20, 343- 353. <http://cjb.sagepub.com/>
56. Bonta, J., Law, M., & Hanson, K. (1998). The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 123, 123-142. <http://cjb.sagepub.com/>
57. Bonta, J.,&Motiuk, L. L. (1985). Utilization of an interview-based classification instrument. A study of correctional halfway houses. *Criminal Justice and Behavior*, 12, 333-352. <http://cjb.sagepub.com/>

58. Bonta, J., & Motiuk, L. L. (1990). Classification to halfway houses: A quasi-experimental evaluation. *Criminology*, 28, 497-506. <http://cjb.sagepub.com/>
59. Burgess, E. W. (1928). Factors determining success or failure on parole. In A. A. Bruce, A. J. Harno, E. W. Burgess, & J. Landesco (Eds.), *Workings on the indeterminate sentence law and the parole system in Illinois* (pp. 221-234). Springfield, IL: State Board of Parole. <http://cjb.sagepub.com/>
60. Burgess, E. W. (1936). Protecting the public by parole and by parole prediction. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 27, 491-502. <http://cjb.sagepub.com/>
61. Burgess, E. W. (1928) Factors determining success or failure on parole. u: Bruce A. A., Harno A. J., Burgess E. W., Landesco J. (ur.) *Workings on the indeterminate sentence law and the parole system in Illinois*, Springfield, IL: State Board of Parole, str. 221- 234. <http://asm.sagepub.com/>
62. Cooke, D. J., & Michie, D. (1998), Predicting recidivism in a Scottish Prison sample, *Psychology, Crime & Law*, 4(3), 169-211. <http://asm.sagepub.com/>
63. Coulson, G., Ilacqua, G., Nutbrown, V., Guilekas, D., & Cudjoe, F. (1996). Predictive utility of the LSI for incarcerated female offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 23, 427-439. <http://cjb.sagepub.com/>
64. Cunningham, M. D. & Sorensen, J. R. (2006). Actuarial models for assessment of prison violence risk: Revisions and extensions of the Risk Assessment Scale for Prison (RASP). *Assessment*, 13 (3), 253-265. <http://asm.sagepub.com/>
65. Dean, C. W., & Duggan, T. J. (1968). Problems in parole prediction: A historical analysis. *Social Problems*, 15, 450-459. <http://rsw.sagepub.com>
66. Douglas, K. S., Hart, S. D., & Kropp, P. R. (2001). Validity of the Personality Assessment Inventory (PAI) for forensic assessments. *Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45, 183-197. <http://asm.sagepub.com/>
67. Dowden, C., Andrews, D. A. (2000) Effective correctional treatment and violent re-offending: A meta-analysis. *Canadian Journal of Criminology*, 449-467. <http://asm.sagepub.com/>
68. Ettner, S. L., Huang, D., Evans, E., Ash, D. R., Hardy, M., Jourabchi, M., & Hser, Y. I. (2006). Benefit Cost in the California Treatment Outcome Project: Does Substance Abuse Treatment Pay for Itself?. *Health Services Research*, 41(1), 192-213. <http://cjb.sagepub.com/>

69. Farabee, D. (2002) Reexamining Martinson's Critique: A Cautionary Note for Evaluators. *Crime & Delinquency*, 48(1): 189-192. <http://cjb.sagepub.com/>
70. Fishman, G., Rattner, A. (1997). The Israeli Criminal Justice System in Action. <http://asm.sagepub.com/>
71. Fitzgibbon, D.W. and R. Green (2006) 'Mentally Disordered Offenders: Challenges in Using the OASys Risk Assessment Tool', *British Journal of Community Justice* 4(2): 35–46. <http://asm.sagepub.com/>
72. Fletcher, B., & Chandler, R. K. (2006). Principles of drug abuse treatment for criminal justice populations: A research-based guide. Bethesda, MD: U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health, National Institute on Drug Abuse. <http://www.drugabuse.gov/>
73. Foster, S. (2005). The Negligence of Prison Authorities and the protection of Prisoner's Rights *Liverpool Law Review* (2005) 26: 75–99. <http://www.springerlink.com.proxy.kobson.nb.rs>
74. Friedmann, P., Taxman, F.S., Henderson, C. E. (2007). Evidence-based treatment practices for drug-involved adults in the criminal justice system, *Journal of Substance Abuse Treatment*, Volume 32, Issue 3, Pages 221-320, <http://www.sciencedirect.com/>
75. Gendreau, P., Little, T., & Goggin, C. (1996). A Meta-Analysis of the Predictors of Adult Offender Recidivism. *Criminology*. <http://rsw.sagepub.com>
76. Girard, L., & Wormith, J.S. (2004). The Predictive Validity of the Level of Service Inventory-Ontario Revision on General and Violent Recidivism among Various Offender Groups, *Criminal Justice and Behavior* 2004 31: 150. <http://cjb.sagepub.com/>
77. Glaser, D. (1987). Classification for risk. *Crime and Justice*, 9, 249-291. <http://rsw.sagepub.com>
78. Godfrey, C., Parrott, S., Eaton, G., Culyer, A. McDougall, C. (2005). Can We Model the Impact of Increased Drug Treatment Expenditure on the U.K. Drug Market?, in Björn Lindgren, Michael Grossman (ed.) *Substance Use: Individual Behaviour, Social Interactions, Markets and Politics (Advances in Health Economics and Health Services Research, Volume 16)*, Emerald Group Publishing Limited, pp.257-275. <http://cjb.sagepub.com/>

79. Gottfredson, D.M. & Tonry, M. (eds) (1987) *Prediction and Classification: Criminal Justice Decision Making*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
<http://cjb.sagepub.com/>
80. Gottfredson, S. D., & Moriarty, L. J. (2006). Statistical risk assessment: Old problems and new applications. *Crime & Delinquency*, 52, 178-200.
<http://rsw.sagepub.com>
81. Grann, M., Belfrage, H., Tengstrom, A. (2000). Actuarial assessment of risk for violence: predictive validity of the vrag and the historical part of the hcr-20. *Criminal Justice and Behavior*, 27(1): 97. <http://asm.sagepub.com/>
82. Hanley, H. (2002) Risk Differentiation And Intensive Supervision A Meaningful Union? University Of Cincinnati. <http://rsw.sagepub.com>
83. Hanson, R. K., & Bussière, M. T. (1998). Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(2), 348-362. <http://rsw.sagepub.com>
84. Hanson, R. K., & Harris, A. J. R. (2000). Where should we intervene? Dynamic predictors of sexual offense recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 27(1), 6-35. <http://rsw.sagepub.com>
85. Hanson, R. K. (2005). Twenty years of progress in violence risk assessment. *Journal of Interpersonal Violence*, 2, 212–217. <http://asm.sagepub.com/>
86. Harding, J. (2006). Some reflections on risk assessment, parole and recall. *Probation Journal*, 53(4): 389-396. <http://asm.sagepub.com/>
87. Haris, G.T., Rice, M.E., Quincey, V.L. (1993). Violent recidivism of mentally disorderd offenders: The development of a statistical prediction instrument. *Criminal Justice and Behavior*, 20, 315-335. <http://rsw.sagepub.com>
88. Howard, J. (1777). The state of the prisons in England and Wales,
http://www.google.rs/books/download/The_State_of_the_Prisons_in_England_and.pdf?id=4EhNAAAAYAAJ&hl=sr&capid=AFLRE73QOMG7uKXxkZfVxh5w8iWHgb8lr44Z3cGIFy2v1fMMJauCnJxpwlyRSkkUKkH60aaun6QtQ3Lgspm_sC_XCm7sSJI-Itw&continue=http%3A%2F%2Fwww.google.rs%2Fbooks%2Fdownload%2B [FThe_State_of_the_Prisons_in_England_and.pdf%3Fid%3D4EhNAAAAYAAJ%26hl%3Dsr%26output%3Dpdf](http://www.google.rs/books/download/The_State_of_the_Prisons_in_England_and.pdf?id=4EhNAAAAYAAJ&hl=sr&capid=AFLRE73QOMG7uKXxkZfVxh5w8iWHgb8lr44Z3cGIFy2v1fMMJauCnJxpwlyRSkkUKkH60aaun6QtQ3Lgspm_sC_XCm7sSJI-Itw&continue=http%3A%2F%2Fwww.google.rs%2Fbooks%2Fdownload%2B)

89. Healey, A., Knapp, M., Marsden, J., Gossop, M., & Stewart D. (2003). Criminal outcomes and costs of treatment services for injecting and non-injecting heroin users: Evidence from a national prospective cohort study. *Journal of Health Service & Research Policy*, 8, 134-141. <http://cjb.sagepub.com/>
90. Heilbrun, K. (1997). Prediction versus management models relevant to risk assessment: The importance of legal decision-making context. *Law and Human Behavior*, 21, 347-359. <http://rsw.sagepub.com>
91. Heilbrun, K., Duoskin, J., Hart, S., & McNiel, D. (1999). Violence risk communication: Implications for research, policy, and practice. *Health, Risk, & Society*, 1, 91-106. <http://rsw.sagepub.com>
92. Heilbrun, K., Nezu, C.M., Keeney, M., Chung, S., & Wasserman, A.L. (1998). Sexual offending: Linking assessment, intervention, and decision making. *Psychology, Public Policy, and Law*, 4, 138-174. <http://rsw.sagepub.com>
93. Hemphill, J.F., Hare, R.D. (2004). Some Misconceptions about the Hare PCL-R and Risk Assessment: A Reply to Gendreau, Goggin, and Smith. *Criminal Justice and Behavior*, 31(2): 203-243. <http://asm.sagepub.com/>
94. Hoffman, P. B. (1994). Twenty years of operational use of a risk prediction instrument, *Journal of Criminal Justice*, Volume 22, Issue 6, 1994, Pages 477-494. <http://www.sciencedirect.com>
95. Hollin, C.R., Palmer, E.J., Clark, D. (2003). The Level of Service Inventory - Revised Profile of English Prisoners: A Needs Analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 30(4): 422-440. <http://cjb.sagepub.com/>
96. Holsinger, A. M., Lowenkamp, C. T., & Latessa, E. J. (2004). Validating the LSI-R on a sample of jail inmates. *Journal of Offender Monitoring*, 8-9. <http://www.uc.edu/ccjr/Articles/ValidatingtheLSI-R.pdf>
97. Horsefield, A. (2003). Risk Assessment: Who Needs It?. *Probation Journal*, 50(4): 374-379. <http://cjb.sagepub.com/>
98. Hudson, B., Bramhall, G. (2005). Assessing the other: Constructions of Asianness in risk assessments by probation officers. *British Journal of Criminology*, 45(5), pp.721-40. <http://cjb.sagepub.com/>
99. Kelly, D., & Hardyman, P. (2004). *How Do You Know if the Risk Assessment Instrument Works?* national Institute of Corrections. <http://rsw.sagepub.com>

100. Kovandzic, V. T., Marvell, B. T., Vieraitis, M. L., and Moody, E. C. (2004). When Prisoners Get Out: The Impact of Prison Releases on Homicide Rates, 1975-1999. *Criminal Justice Policy Review*, 15: 212. <http://cjp.sagepub.com/>
101. Kroner, D. G. & Mills, J. F. (2001). The accuracy of five risk appraisal instruments in predicting institutional misconduct and new convictions. *Criminal Justice and Behavior*, 28, 471-489. <http://cjb.sagepub.com/>
102. Latessa, E. J., Cullen, F. T., & Gendreau, P. (2002). Beyond correctional quackery: Professionalism and the possibility of effective treatment. *Federal Probation*, 66, 43-49. <http://cjb.sagepub.com/>
103. Latessa, E. J., Cullen, F. T., & Gendreau, P. (2002). Beyond correctional quackery: Professionalism & the possibility of effective treatment. *Federal Probation*, 66, 43-49. <http://rsw.sagepub.com>
104. Latessa, E. J., Smith, P., Lemke, R., Makarios, M., Lowenkamp, C. (2009). Creation and Validation of the Ohio Risk Assessment System Final Report. University of Cincinnati. www.uc.edu/criminaljustice
105. Lowenkamp C. T., Holsinger A. M., Latessa E. J. (2005). Are drug courts effective? A meta-analytic review. *Journal of Community Corrections*, Fall, 5-28. <http://rsw.sagepub.com>
106. Lowenkamp C. T., Latessa E. J. (2004). Understanding the risk principle: How and why correctional interventions can harm low-risk offenders. *Topics in Community Corrections-2004*, 3-8. <http://rsw.sagepub.com>
107. Lowenkamp C. T., Latessa E. J. (2005). Increasing the effectiveness of correctional programming through the risk principle: Identifying offenders for residential placement. *Criminology & Public Policy*, 4, 263-290. <http://rsw.sagepub.com>
108. Loza, W., & Simourd, D. J. (1994). Psychometric evaluation of the Level of Supervision Inventory (LSI) among male Canadian federal offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 21, 468-480. <http://rsw.sagepub.com>
109. Loza, W., Loza-Fanous, A. (2003). More Evidence for the Validity of the Self-Appraisal Questionnaire for Predicting Violent and Nonviolent Recidivism: A 5-Year Follow-Up Study. *Criminal Justice and Behavior*, 30(6): 709-721. <http://cjb.sagepub.com/>

110. Lozel, F. (1995). The Efficacy of Correctional Treatment: A Review and Synthesis of Meta-evaluations. In McGuire, J. (Ed.). *What Works? Reducing Reoffending*. (str. 79-114). New York: Wiley. <http://rsw.sagepub.com>
111. Lozel, F. (1996). Effective correctional programming: What empirical research tells and what it doesn't. *Forum on Corrections Research*, 8(3), 33-37. <http://rsw.sagepub.com>
112. Mark, T.L., Woody, G.E., Juday, T., Kleber, H. D. (2001). The economic costs of heroin addiction in the USA, *Drug and Alcohol Dependence* 61, pp:195–206. www.elsevier.com
113. Maurutto, P., & Hannah-Moffat, K. (2006). Assembling risk and the restructuring of penal control. *British Journal of Criminology*, 46, 3, 438–454. www.albany.edu/scj/documents/Hannah-Moffatt_RiskAssesment_000.pdf
114. McCollister, K.E., French, M.T., Prendergast, M.L., Hall, E. and Sacks, S. (2004). Long-Term Cost-Effectiveness of Addiction Treatment for Criminal Offenders: Evaluating Treatment History and Reincarceration Five Years Post-Parole. *Justice Quarterly*, 21(3): 659-679. <http://cjb.sagepub.com/>
115. McSweeney, T., Stevens, A., Hunt, N. & Turnbull, P.J. (2007). Twisting Arms Or a Helping Hand? Assessing the Impact of 'Coerced' and Comparable 'Voluntary' Drug Treatment Options. *British Journal of Criminology*, 47, 470. <http://cjb.sagepub.com/>
116. Mihailides, S., Jude, B., & Van den Bossche, E. (2005). The LSI-R in an Australian setting: implications for risk/needs decision-making in forensic contexts. *Psychiatry, Psychology and Law*, 12, 207-217. <http://rsw.sagepub.com>
117. Miller, T. R., Levy, D. T., Cohen, M. A., Cox, K. L. C. (2006). Costs of alcohol and drug-involved crime. *Prevention Science*, 7:333–342. <http://cjb.sagepub.com/>
118. Monahan, J., & Steadman, H. (1996). Violent storms and violent people: How meteorology can inform risk communication in mental health law. *American Psychologist*, 51, 931–938. <http://rsw.sagepub.com>
119. Monahan, J., Steadman, H.J. (Eds). (1994). *Violence and mental disorder: Developments in risk assessment*. Chicago:University of Chicago Press. <http://rsw.sagepub.com>

120. Motiuk, L. L., & Porporino, F. J. (1988). Offender Risk/Need Assessment: A Study of Conditional Releases. A Research Report, Correctional Service Canada, Ottawa. <http://rsw.sagepub.com>
121. Motiuk, L. L., Bonta, J., & Andrews, D. A. (1986). Classification in correctional halfway houses: The relative and incremental predictive criterion validities of the Megargee-MMPI and LSI systems. *Criminal Justice and Behavior*, 13, 33-46. <http://cjb.sagepub.com/>
122. Motiuk, L.L., Porporino, F.J. (1989). Offender Risk/Needs Assessment: A Study Of Conditional Releases, Research and Statistics Branch, Research Report No. R-1, Correctional Service of Canada, http://www.collectionscanada.gc.ca/eppp-archive/100/200/301/csc-scc/research_report-e/no001/er01.pdf
123. Otto, R.K. (1992). Prediction of dangerous behavior: A review and analysis of second generatrion research. *Forensic Reports*, 5, 103-133. <http://rsw.sagepub.com>
124. Parker, A.J.R., Marshall, E.J. and Ball, D.M. (2008). Diagnosis and menagement of alcohol use disorders. *BMJ*, Vol 336: 496-501. <http://cjb.sagepub.com/>
125. Peters., R. H., Petрила J. (2004). Introduction to this issue: co-occurring disorders and the criminal justice system, *Behavioral Sciences & the Law Special Issue: Co-Occurring Disorders and the Criminal Justice System* [Volume 22, Issue 4](#), pages 427–429, <http://cjb.sagepub.com/>
126. Prentky, R. A., Lee, A. F. S., Knight, R. A., & Cerce, D. (1997). Recidivism rates among child molesters and rapists: A methodological analysis. *Law and Human Behavior*, 21, 635–659. <http://www.springerlink.com.proxy.kobson.nb.rs>
127. Prentky, R.A., Knight, R.A. & Lee, A.F.S. (1997). Risk factors associated with recidivism among extrafamilial child molesters. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65, 141 – 149. <http://rsw.sagepub.com>
128. Rice, M., & Harris, G. (1997). Cross-validation and extension of the *Violence Risk Appraisal Guide* for child molesters and rapists. *Law and Human Behavior*, 21, 231–241. <http://rsw.sagepub.com>
129. Rice, M.E., Quinsey, V.L., and Harris, G.T. (1991). Sexual recidivism among child molesters released from a maximum security psychiatric institution.

- Journal of Consulting and Clinical Psychology, 59, 381-386.
<http://rsw.sagepub.com>
130. Robinson, D., & Porporino, F. J. (1989). Validation of an Adult Offender Classification System for Newfoundland and Labrador, R-04. Ottawa: Correctional Service Canada. <http://rsw.sagepub.com>
 131. Robinson, G. (2003) Implementing OASYS: Lessons from Research into LSI-R and ACE. *Probation Journal*, 50(1): 30-40. <http://cjb.sagepub.com/>
 132. Schwalbe, C. S. (2009). Risk Assessment Stability: A Revalidation Study of the Arizona Risk/Needs Assessment Instrument, *Research on Social Work Practice* March 2009 19: 205-213, first published on April 17, 2008, <http://rsw.sagepub.com>
 133. Shaw, V.N. (2010). Corrections and Punishment in China: Information and Analysis, *Journal of Contemporary Criminal Justice* 2010; 26; 53, <http://www.sagepublications.com>
 134. Shlonsky, A., Wagner, D. (2005). The next step: Integrating actuarial risk assessment and clinical judgment into an evidence-based practice framework in CPS case management, *Children and Youth Services Review*, Volume 27, Issue 4, April 2005, Pages 409–427, <http://www.sciencedirect.com/science/>
 135. Silver, E., & Banks, S. (1998). *Calibrating the potency of violence risk classification models: The dispersion index for risk (DIFR)*. Washington, D.C.: American Society of Criminology. <http://rsw.sagepub.com>
 136. Silver, E., Smith, W. R., & Banks, S. (2000). Constructing actuarial devices for predicting recidivism: A comparison of methods. *Criminal Justice and Behavior*, 27, 733-764. <http://rsw.sagepub.com>
 137. Simonson, D. (2007). *RMS Risk Assessment Validation*. Wisconsin Department of Corrections. <http://rsw.sagepub.com>
 138. Simourd, D.J. (2004) Use of a dynamic risk/need assessment instruments among long-term incarcerated offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 31(3): 306-323. <http://cjb.sagepub.com/>
 139. Van Voorhis, P., & Sperber, K. (1999). When programs “don’t work” with everyone: Planning for differences among correctional clients. *Corrections Today*, 61, 38-41. <http://rsw.sagepub.com>

140. Villeneuve, D.B., Quinsey, V.L. (1995). Predictors of General and Violent Recidivism among Mentally Disordered Inmates, *Criminal Justice and Behavior*, December 1995 vol. 22 no. 4 397-410. <http://rsw.sagepub.com>
141. Von Hentig, H. (1959) *Zločin, uzroci i uslovi*, Veselin Masleša, Sarajevo.
142. Walters, G.D. (2006) Risk-appraisal versus self-report in the prediction of criminal justice outcomes. *Criminal Justice and Behavior*, 33, 179-304. <http://cjb.sagepub.com/>
143. Webster, C., Douglas, K., Eaves, D., & Hart, S. (1997). *HCR-20: Assessing risk for violence* (version 2). Burnaby, British Columbia, Canada: Simon Fraser University. <http://cjb.sagepub.com/>
144. Winship, C. (2002). End of a Miracle? Crime, Faith, and Partnership in Boston in the 1990's. <http://scholar.harvard.edu/sites/scholar.iq.harvard.edu/files/cwinship/>
145. Wisconsin Department of Corrections. (2003). *Wisconsin Department of Corrections: Chapter 2 Case Classification*. <http://rsw.sagepub.com>
146. Wisconsin Legislative Fiscal Bureau (2009). *Elimination of Probation Supervision for Certain Misdemeanors*. Joint Committee on Finance. <http://rsw.sagepub.com>
147. Wright, K. N., Clear, T. R., & Dickson, P. (1984). Universal applicability of probation risk-assessment instruments: A critique. *Criminology*, 22, 113-134. <http://rsw.sagepub.com>
148. Zinger, I. (2004). Actuarial risk assessment and human rights: A commentary. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice* 46: 607–620. <http://rsw.sagepub.com>
149. The Howard League for Penal Reform, (2010), Retrived 17. marta 2010. from <http://www.howardleague.org/johnhoward/>
150. Prison Act, 1952 15 & 16 GEO. 6 & 1 Euz. 2. CH. 52 http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1952/52/pdfs/ukpga_19520052_en.pdf
151. Prison Reform Trust and HM Prison Service (2008) Informacije za zatvorenike, učitano 14. mart 2009 sa http://www.prisonreformtrust.org.uk/Portals/0/Documents/pibs/10003E5DSerbian_pib_08Male.pdf
152. Minister of Justice Canada (1992). Corrections and Conditional Release Act (<http://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-44.6.pdf>).
153. Texas Code of criminal procedure, (2011) September 1, 2011. <http://www.statutes.legis.state.tx.us/Docs/CR/htm/CR.42.htm#42.12>

154. <http://www.statutes.legis.state.tx.us/Docs/CR/htm/CR.42.htm#42.12>
155. Second Chance Act PL 110-199 (2007) http://reentrypolicy.org/documents/0000/0492/Second_Chance_Act_PL_110-199.pdf
156. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs (2003). Reentry Trends in the United States, učitano September 5, 2011 from <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/reentry.pdf>
157. The Sentencing Reform Act (1998) <https://www.parole.ny.gov/legislation-jl.html>
158. Уголовное право Российской Федерации, 2010 <http://www.ug-kodeks.ru/>
159. Reiter, S. (2011). Russia's dead end prison system. učitano September 5, 2011. from <http://www.opendemocracy.net/od-russia/svetlana-reiter/russias-dead-end-prison-system>
160. Hart, S.D., Cox, D.N., & Hare, R. (1995). The Hare PCL: SV. Psychopathy Checklist: Screening Version. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
161. Douglas, K., & Webster, C. (1999). The HCR-20 violence risk assessment scheme: Concurrent validity in a sample of incarcerated offenders. Criminal Justice and Behavior, 26, 3-19.
162. Hanson, R.K. (1997). The development of a brief actuarial scale for sexual offense recidivism (User Report No. 1997-04). Ottawa, Ontario, Canada: Department of the Solicitor General of Canada. <http://www.publicsafety.gc.ca/res/cor/rep/fl/1997-04-dbarssor-eng.pdf>
163. ISO (2010), Standards and Regulations, http://www.standardsinfo.net/info/standards_regulations.html,
164. СИРИУС (2005) Судска пракса www.siriuc.rs
165. Снежана Соковић (2011) Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике http://www.ius.bg.ac.rs/crimenjournal/articles/Crimen_002-2011_03.Sokovic.pdf
166. Метро портал, (2010) <http://metro-portal.hr/bivsi-osudjenici-u-napulju-angazirani-kao-turisticki-vodici/21979>
167. Institute of Alcohol Studies (2010) Factsheet <http://www.ias.org.uk/resources/factsheets/crime.pdf>
168. Walters, G. D., White, T. W. (1990). The thinking criminal: A cognitive model of

lifestyle criminality, *Women Lowyers Journal*, 76(2), 4-12

169. Ђурић, С. , Поповић-Ћитић, Б. (2009). Допринос истраживања криминалне каријере политици кажњавања, *Годишњак факултета безбедности, Београд*. 173-186
170. Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J. A., Visher, C. A. (1986). *Criminal Careers and "Career Criminals"*. Washington, DC: National Academy Press.
171. Farrington, D. P. (1992) Criminal Career Research in the United Kingdom,
<http://troublesofyouth.pbworks.com/f/Crim%20Careers%20research%20in%20the%20UK.pdf>

ПРИЛОГ

Висконсин скала за процену ризика од рецидива

Индивидуалне компоненте ризика	Резултат	Фреквентност	израчунато	однос са рецидивом
-----------------------------------	----------	--------------	------------	-----------------------

1. Промене адресе

		БР	%
Ниједна	0	_____	
Једна	2	_____	
Две или више	3	_____	

2. Време

60% или више	0	_____
40%-59%	1	_____
Испод 40%	2	_____

3. Коришћење алкохола

Без овог проблема	0	_____
Неки проблеми	2	_____
Озбиљни проблеми	4	_____

4. Коришћење других дрога

Без овог проблема	0	_____
Неки проблеми	1	_____
Озбиљни проблеми	2	_____

5. Понашање

Позитивно мотивисани	0	_____
Без одговорности	3	_____
Негативно мотивисани	5	_____

6. Године приликом

прве осуде

24 и више	0	_____
20-23	2	_____
19 и мање	4	_____

7. Број претходних

условних казни

Ниједна 0 _____

Једна или више 4 _____

8. Број претходних

кршења казне

Ниједно 0 _____

Једно или више 4 _____

9. Број претходних

кривичних дела

Ниједна 0 _____

Једна 2 _____

Две или више 4 _____

10. Врсте прекршаја

Без прекршаја 0 _____

Крађа 2 _____

Превара, фалсификовање 3 _____

11. Насилна кривична дела

у току 5 година

Да 0 _____

Не 15 _____

Биографија аутора

Горан Јованић је рођен 09.08.1967. године у Апатину, где је завршио основну школу. Средњу школу Правни смер завршио је 1986. године у Сомбору. Дипломирао је на Дефектолошком факултету Универзитета у Београду, на Смеру за превенцију и ресоцијализацију лица са поремећајима у друштвеном понашању, марта 1992. године, са просечном оценом 9,52 и оценом 10 на дипломском испиту и тиме стекао звање дипломирани педагог. Исте године изабран је за студента генерације Дефектолошког факултета.

Школске 2004/2005 године уписао је последипломске-магистарске студије на Дефектолошком факултету Универзитета у Београду, научно подручје Превенција и ресоцијализација лица са поремећајима у друштвеном понашању. Магистарску тезу под називом „Негативне последице извршења казне затвора“ одбранио је 2007. године.

Засновао је радни однос маја 1994. године на Дефектолошком факултету, на радном месту сарадника у звању асистента приправника, на предмету Пенолошка андрагогија. Било му је поверено извођење вежби из наставних предмета Криминологија (са малолетничком делинквенцијом) и извођење вежби на предмету Социјална патологија.

Тренутно је ангажован као асистент сарадник у оквиру уже научне области Теоријски и методски приступи у превенцији и третману поремећаја понашања у настави на предметима Теоријски приступи пеналном третману, Методе пеналног третмана осуђених лица, Постпенални третман осуђених лица и Третман осуђених на дуготрајне казне затвора. Координатор је у реализацији активности на изједначавању диплома са мастер програмом.

Учествовао је у реализацији више пројеката: „Криминалитет и друге социјалне девијације, могућности превенције и репресије“; „Насиље над децом“; „Деца Републике Српске жртве рата“; „Феноменологија сметњи и поремећаја у развоју“; Развој интегралног модела социјалне заштите у локалној средини у организацији; „Реформа система извршења заводских кривичних санкција“.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора: мр Горан С. Јованић

Број уписа _____

Студијски програм _____

Наслов рада: **СТАНДАРДИЗАЦИЈА ПОСТУПКА УСЛОВНОГ ОТПУСТА
КАО МЕРА ЗАШТИТЕ ОД РЕЦИДИВА**

Ментор: Проф. др Зоран Илић

Потписани

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао за објављивање на потралу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду _____

Изјава о ауторству

Потписани мр Горан С. Јованић

број уписа _____

Изјављујем

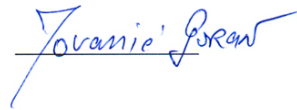
да је докторска дисертација под насловом

СТАНДАРДИЗАЦИЈА ПОСТУПКА УСЛОВНОГ ОТПУСТА КАО МЕРА ЗАШТИТЕ ОД РЕЦИДИВА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду _____

Handwritten signature in blue ink, reading "Goran S. Jovanic".

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

СТАНДАРДИЗАЦИЈА ПОСТУПКА УСЛОВНОГ ОТПУСТА КАО МЕРА ЗАШТИТЕ ОД РЕЦИДИВА

које је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формау погодном за трајно архивирање. Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

Потпис докторанда

У Београду _____

